

Prof. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK

AMERİKA ÇÖKERKEN

YENİ KUTUPLAŞMA

•SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

- AKTÖRLER
- YENİ GÜÇ DENGESİ
- MEDENİYETLER ÇATIŞMASI
- DOĞU-BATI DİYALOGU
- DİN
- ULUSLARARASI TERÖRİZM
- EKONOMİPOLİTİK
- KRİZ YÖNETİMİ

Prof. Dr. Osman Metin Öztürk

► Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fa-kültesinden 1978 yılında mezun olmuş-tur. 1988 yılında "Doktor", 1995 yılında "Doçent" ve 2001 yılı Mart ayında da "Profesör" unvan ve derecelerini almıştır. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Milli Sa-vunma Bakanlığı adına öğrenim gördüğü için, mezuniyetini müteakip, subay ola-rak, Kara Harp Okulunda (1978-1984) "Öğretim Üyeliği" ve Genelkurmay Baş-kanlığında (1984-1995) "Uluslararası Hukuk İşleri Müşavir Yardımcısı" olarak çalışmıştır. 1995 yılında, Kıdemli Binba-şı rütbesindeyken, kendi isteğiyle emekli-ye ayrılıp üniversiteye katılmıştır. Halen Ankara / Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İliş-kiler Bölümünde görev yapmaktadır. Bugüne kadar yayımlanmış on dört kita-bı ve ayrıca, makale, tebliğ, inceleme ola-rak yurt içinde ve yurt dışında yayınlan-mış/sunulmuş 400'ün üzerinde çalışması bulunmaktadır. 2003 yılı sonbaharında kurulan ve Ocak 2007'de faaliyetlerini durduran POLSAR'ın, bu süre içinde, başkanlığını yapmıştır.

ÖNSÖZ

Sovyetler dağılınca, bunun yeni bir düzenin başlangıcı olduğu ilan edilmişti. Ancak aradan geçen 16 yılı aşkın süre, değişimin bir düzeni getirmekten çok, giderek daha belirginleşen bir düzensizliğe yol açtığı-ını ortaya koymuştur. Bununla beraber, bu düzensizliğin içten içe bir düzene doğru yol almadığı da söylenemez. Sovyetlerin dağılmasından hemen sonra dillendirilen ABD merkezli tek kutuplu dünya söyleme-nin bu ülkenin bir iniş/çöküş sürecine girmesi nedeniyle terk edilmesi ve yeni bir kutuplaşmaya doğru bir gidişin baş göstermesi, bu bağlam-da görülebilir.

Sovyetlerin dağılmasının beraberinde getirdiği ve halen devam eden değişim süreci içinde yaşananlar, yeni bir düzene doğru yol almış kabul edilse bile, oluşacak yeni düzenin eskisinden çok farklı olacağı da kesindir. Bazı şeylerin eskisi gibi olmasını, atılan köprülerin etkis-inde bazı birlikteliklerin tekrar gerçekleşmesini, bazı kayıpların gideril-mesini ve yaraların sarılmasını (telafi edilmesini) beklememek gerekir. Sıkılan dış macununda tüpten çıkanların tüpe geri doldurulması ne ka-dar mümkün ise, genelde 1990 sonrasında yaşananların neden olduğu olumsuzlukların giderilmesi, özelde de ABD'nin inişini/çöküşünü dur-durup durumu yeniden kendisi lehine çevirmesi o kadar mümkündür.

Dünya bir değişimi yaşamaktadır ve kimse, bu süreçte her şeyin 1991 öncesine dönmesini beklememelidir. 1945-1991 dönemi, geride kalmıştır. Koşullar değişmiştir. Daha önce paylaşılmış paydalar kaybol-muştur. Yeni paydaşlarla yeni paydalar oluşmaya başlamıştır. Bazı ül-keler gözden düşüp bir çöküş ve iniş sürecini yaşamaya başlarken, bazı

VI | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

ülkelerin yıldızı parlamaya başlamıştır. Fakat her değişimde olduğu gi-bi, bu değişimde de değişime direnen güçler vardır ve olacaktır. Ancak bu dirençleri, kaçınılmaz sonu biraz daha geciktirmekten öte bir anlam taşımamaktadır.

Koşullardaki değişim, uluslararası ilişkilerde sürekli dostlukların ve sürekli düşmanlıkların olamayacağı gerçeğini, acı da olsa, bir kere daha hatırlatmıştır.

Çalışma, yer yer doğrudan, yer yer de dolaylı olarak ABD'yi konu edinmekte; bazen de Türkiye'ye değinmekte; ABD ve Türkiye ile ilgi-ri somut ve çarpıcı tespitleri içermektedir.

Sovyetlerin dağılması ve bu dağılmanın ABD'ye bağlanması, bu ülkenin kısa bir süre için uluslararası politika tek belirleyici ve tek ku-tup olarak görülmesine neden olmuştur. ABD, bir taraftan, bu duru-mun yol açtığı psikoloji ile sorumluluk duyamadan ve hukuku gör-mezden gelerek keyfi uygulama içinde olmuş ve uluslararası politikada adeta "polis devleti"ne dönüşmüş; diğer taraftan da tek kutup olmanın sorumluluğunu

ve yükünü taşıyamamış, altına ezilmiştir. Bu da, ABD'yi hızla tek kutup olmaktan uzaklaştırmış ve bir iniş/çöküş sürecine itmiştir.

ABD, bugün bir iniş sürecini yaşamaktadır ve bu inişin bir çöküşle sonlanması zayıf bir ihtimal olmaktan uzaktır. Huntington'un "me-deniyetler çatışması", ABD'ye yeni hedefler sunarak ve bunun fikri alt yapısını oluşturarak, bu inişi/çöküşü durdurma amacına yöneliktir. Bush Doktrini olarak da bilinen ABD'nin Ulusal Güvenlik Belgesi ile, başlangıç adı BOP olan sonra Kuzey Afrika'yı içine alarak adı GOP'a dönüşen girişim, önde Huntington'un görüşlerinin uygulamaya yansı-masını sağlamaya yönelik çabanın somut birer ifadesinden başka bir şey değildir. Ancak bu çabanın başarılı olması oldukça güç gözükmektedir.

AB'nin ABD'ye olan ihtiyacının ABD'nin AB'ye olan ihtiyacının çok gerisinde olması, ABD'nin enerji kaynaklarını ve ulaşım yollarını kontrol etmeye yönelik politikasını 1991 öncesinde olduğu gibi sür-

Osman Metin ÖZTÜRK | VII

dürmesinin önünde çok ciddi güçlüklerin ve engellerin bulunması, Irak'ın ABD için her gün biraz daha batık bir maliyete dönüşmesi ve saplanılıp kalınan bir bataklık görüntüsü vermesi, bütün dünyada ve özellikle ABD'nin kendisinin arka bahçesi olarak gördüğü Güney Amerika'da ABD karşıtlığının yükselmesi, geçen sürenin başta Çin ol-mak üzere yeni büyük güçleri uluslararası politika sahnesine sürmesi ve bunun uluslararası politikadaki rekabetin maliyetini artırması, ABD'nin iç politikada ciddi sorunları yaşamakta olması ve daha başka bir çok etmen, ABD'nin bir iniş/çöküş sürecini yaşamakta olduğuna ve bunu durdurmasının çok güç olduğuna işaret etmektedir.

Buradan Türkiye'ye gelinir ve bu bağlamda haritaya şöyle bir bakılırsa, dünyadaki mevcut ve muhtemel kriz, gerginlik ve çatışma bölgelerinin, ya Türkiye'nin hemen yanı başında ya da bir şekilde Türki-ye ile bağlantılı olduğu görülür. Bu durum, Türkiye'ye, mevcut ve muhtemel kriz, gerginlik ve çatışmaların yönü üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olma imkanı verir.

Türkiye, potansiyel sahibi bir ülkedir. Gücü, imkanları ve yete-nekleri, sadece mevcut ve muhtemel kriz, gerginlik ve çatışmalar üze-rinde etkili olma imkanı vermez; aynı zamanda uluslararası politikada yaşanmakta olan değişim sürecini kendisi için değerlendirmeye de ol-dukça elverişlidir. Değişen koşulların etkisinde, uluslararası politikada dengeler yeniden belirlenirken, Türkiye'nin bundan kendisi için yarar-lanması mümkündür.

Bugün yaşamakta olduğu sorunlar da, aslında Türkiye'nin sahip olduğu bu potansiyelden, güçten ve önünün açık olmasından ileri ge-lir. Bu koşullarda Türkiye'nin, ABD'ye takılmaya devam edip bu ülke-nin iniş/çöküş sürecine dahil olmak ve ABD'nin neden olacağı bir ana-fora kapılmak yerine, kendisinin sahip olduğu potansiyeli, gücü ve önünün açık olmasını ulusal hedef ve çıkarları doğrultusunda nasıl kul-lanabileceği üzerinde çalışmasına ihtiyaç vardır. Bir iniş/çöküş sürecini yaşadığı ortada olmasına rağmen, Türkiye'nin ABD'ye takılı kalması doğru bir hareket tarzı değildir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ V

KISALTMALAR IX

İÇİNDEKİLER XI

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOVYETLERİN DAĞILMASI ve SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

I. İKİ KUTUPLU DÖNEM 6

II. SOVYETLERİN DAĞILMA NEDENİ

ÜZERİNE GÖRÜŞLER 11

III. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM 16

A. ABD ile İlgili Hususlar ve Tespitler 16

B. Enerji Faktörü 22

C. Küreselleşme 24

D. Diğer Hususlar ve Tespitler 25

IV. GÜNÜMÜZDE DURUM 30

XII AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ GÜÇ DENGESİ,

ABD'İN, AB'İN ve ÇİN'İN GÜNCEL DURUMU,

FRANSA ile ÇİN ARASINDAKİ GÜNCEL İLİŞKİLER ve ORTA ASYA	
I. YENİ GÜÇ DENGESİ	34
II. ABD'İNİN, AB'İNİN ve ÇİN'İN GÜNCEL DURUMU	42
A. ABD'nin Güncel Durumu	42
B. AB'nin Güncel Durumu	48
C. Çin'in Güncel Durumu	53
D. Önemli Görülen Diğer Bazı Aktörler İçin Kısa Birer Değerlendirme	61
1. Japonya	61
2. Hindistan	63
3. Rusya	64
III. FRANSA ile ÇİN ARASINDAKİ GÜNCEL İLİŞKİLER	67
IV. ORTA ASYA	72
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
DOĞU-BATI DİYALOGUNUN YENİ YORUMU: BATI ve DİĞERLERİ, ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNDE HUNTINGTON'UN MEDENİYETLER YAKLAŞIMI ve FUKUYAMA, DOĞU-BATI DİYALOGUNDA DİN FAKTÖRÜ	
I. DOĞU-BATI DİYALOGUNUN YORUMU: BATI ve DİĞERLERİ	78
II. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNDE HUNTINGTON'UN MEDENİYETLER YAKLAŞIMI ve FUKUYAMA	83
A. Genel Olarak	83
B. Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" Tezi	84
C. Fukuyama ve Huntington	95
III. DOĞU-BATI DİYALOGUNDA DİN FAKTÖRÜ	97

Osman Metin ÖZTÜRK | XIII

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TERÖRİZMLE SAVAŞ: TERÖRİZM YENİ "ÖTEKİ", TERÖRİZM ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER

I. TERÖRİZMLE SAVAŞ: TERÖRİZM YENİ "ÖTEKİ"	102
II. TERÖRİZM ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER	109
III. KÜRESEL ÖRNEKLER	118

BEŞİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA

EKONOMİNİN POLİTİK veya

POLİTİKANIN EKONOMİK BOYUTLARI,

DIŞ POLİTİKADA KRİZ YÖNETİMİ

I. ULUSLARARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA

EKONOMİNİN POLİTİK veya

POLİTİKANIN EKONOMİK BOYUTLARI 128 || II. DIŞ POLİTİKADA KRİZ YÖNETİMİ | 137 |

SONUÇ 167 |

GENEL KAYNAKÇA 175 |

DİZİN 187 |

GİRİŞ

Sovyetlerin dağılması, uluslararası politikada halen devam eden bir değişim ve yeniden yapılanma sürecine neden olmuştur. Dağılmadan hemen sonra ileri sürüldüğü gibi, tek kutuplu yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmamıştır. Giderek artan bir düzensizliği ve kaosu içeren, çok kutupluluğa doğru işleyen, dengelerin yeni baştan kurulmaya başladığı bir süreç ortaya çıkmıştır.

Koşullardaki değişim, doğal olarak, domino etkisiyle giderek genişleyen ve yayılan, biraz da kontrol dışı kalan yeni değişimlere yol açmıştır. Değişimin nerede ve nasıl bir denge durumu ile sonuçlanacağını bugünden isabetle tahmin etmek güçtür. Kazançların ve kayıpların çok büyük olması, ufanmanın beslediği düzensizliğin içinde saklı olan belirsizlik ve kontrolsüzlük, asimetrik güç ilişkisi-nin öne çıkması, evrensel değerlerin içeriklerinin bozulmasına ve is-tismarına dayalı artan güvensizlik, isabetli tahminlerde bulunulma-sını güçleştirmektedir. Bilim ve teknikteki hızlı gelişme, bir taraftan

2 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

bu gelişmenin maliyetini giderek artırırken, diğer taraftan da aynı hızla pazar alanlarını tüketmektedir. Bu durum, çatışma riskini güç-lendiren bir etkiye yol açmaktadır. Bunların hepsi, mevcut tablonun süreceğine ve değişim sürecinin kısa sürede sonuçlanmasının uzak bir ihtimal olduğuna işaret eder.

Uluslararası politikadaki mücadele, aktör olarak, şimdilik Çin ile ABD arasında gözükmektedir. Çin, koşullardaki değişimi en çok dikkate alan aktör olarak özellikle dikkati çekmektedir. ABD, ko-şullardaki değişimi görmeye beraber, bir taraftan 1990'ların başın-daki konumuna takılıp kalmış, diğer taraftan da konumunu kaybet-me telaşı içinde kendine zarar veren bir politika izlemeye başlamış-tır. Belki içinde bulunulan dönemde düzensizliği besleyen ve endi-şeye yol açan en temel etken, ABD'nin izlediği siyasetin sürprizle-re açık olmasıdır. ABD'nin, konumundaki gerilemenin hızlanması-na bağlı olarak "birleşik" devlet yapısından kopmalar olması bekle-nebileceği gibi, uzayın kullanımını içeren yeni ve çok üstün bir as-keri proje ile ortaya çıkıp konumunu bir süreliğine tartışmasız pe-kıştirmesi de mümkündür. Ancak, ABD için akla gelen her iki du-rumun da, asimetrik tehdidi beslemesini beklemek gerekir.

Bu çalışmada, Türkiye de dikkate alınmak suretiyle, Soğuk Sa-vaş sonrası dönemin bir resmi çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunun, bir taraftan, uluslararası ilişkiler alanında çalışanları ve konuya ilgi du-yanları düşünmeye sevk etmesi; diğer taraftan da, Soğuk Savaş son-rasında dış politikanın ülkelerin iç politikalarında daha çok yer et-meye başlaması nedeniyle, siyasal iktidarların, yaşadıkları sorunla-rın nedenini daha objektif olarak anlamalarına ve daha gerçekçi he-defler belirlemelerine hizmet etmesi beklenmektedir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 3

Çalışma beş ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sovyetlerin dağılması ve sonrası ele alınmaktadır. İkinci bölümde, henüz oluşum aşamasında bulunan dünyadaki yeni güç dengesi üze-rinde durulmaktadır. Üçüncü bölümde, Sovyet sonrası dönemin ko-şullarında Doğu-Batı kavramlarına ve uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkan bazı tezlere değinilmektedir. Dördüncü bölümde, ulus-lararası terörizm ve bunun güncel uluslararası ilişkiler ile olan bağ-lantısı işlenmektedir. Beşinci ve son bölümde ise, ekonomik konu-ların ülkelerin dış politikalarını nasıl etkilediği, uluslararası ilişkiler ile ekonomi arasındaki karşılıklı bağımlı ilişki anlatılmaktadır. Her bölümde, o konu ile ilgili güncel gelişmeler üzerinde durulmuştur.

I. BÖLÜM

SOVYETLERİN DAĞILMASI ve SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

Bu bölümde, İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminden başlayarak 1990'lı yılların başına kadar gelen İki Kutuplu Dönemden kısa-ca söz edildikten sonra, Sovyetlerin dağılma sürecine girmesi ve da-ğılmadan sonra oluşan uluslararası politika ortamı ele alınmaktadır.

Burada, konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak bakımından, ba-rzı soruların cevabı da aranmaktadır. Bu bağlamda; Soğuk Savaş sonrası dönemi anlamak ve açıklamak bakımından, iki kutuplu dö-nemimin genel özellikleri olarak nelerden söz edilebilir? Sovyetler, hangi koşullarda dağılmıştır? Sovyetleri dağılmaya iten nedenler arasında neler sayılabilir? Soğuk Savaş sonrası dönemin özellikleri nelerdir? 1991 sonrası dönemi kendi içinde daha küçük zaman di-limlerine (dönemlere) ayırmak mümkün müdür? Soğuk Savaş son-rası dönem, nasıl başladı, nereye geldi, nereye gidebilir?

6 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Bu bölümde, yukarıdaki soruların doğrudan veya dolaylı olarak cevabı olabilecek hususlar üzerinde durulacaktır.

I. İKİ KUTUPLU DÖNEM

1940'lı yılların ortalarına doğru, İkinci Dünya Savaşı bitme sü-recine girmiş olmasına rağmen, Sovyetler askeri yapılanmasını ba-rış koşullarına indirgemeyi tercih etmemiştir. O dönemde gerçekten güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olan Sovyetler, galip devletlerin safında olmanın sağladığı avantaj ve psikoloji ile, küresel

ölçekte yeni bir gerginlik döneminin başlatıcısı olmuştur. Hemen bu noktada, Irak'ın İran ile yaptığı, sekiz yıl süren savaşı ateşkes ile durdurduktan sonra yüzünü Kuveyt'e dönmesinin arkasında da, benzeri avantajın ve psikolojinin olduğu söylenebilir.

Moskova, Çarlık döneminden gelen sıcak denizlere inme haya-ını de içeren, kendisi merkezli yeni bir dünyayı oluşturma çabası içine girmiştir. Bu bağlamda, ideolojisini ve rejimini ihraç etmeyi öngören yayılmacı bir siyaset izlemeye başlamıştır. Sovyetlerin bu siyaseti, 1979'dan sonra İran'ın izlediği siyaseti ve Başkan Bush'un kendi adıyla bilinen ABD'nin Ulusal Güvenlik Belgesini çağırır. Humeyni'nin işbaşına gelmesinden sonra, ilk bakışta dinsel bir amaç bağlamında görülse ve şeklen öyle formüle edilmiş olsa da, gerçekte özellikle ulusal güvenlik açısından, İran rejimini ihraç et-meye yönelmiştir. Bush Doktrininde de, diğer devletler için, ideolo-jinin ve koşulların ABD tarafından sağlanacağı ifade edilmiştir.

Sovyetlerin bu siyaseti, o zaman ABD ile SSCB'yi karşı karşı-ya getirmiş ve iki kutuplu yapı bu suretle ortaya çıkmıştır.

Savaş sırasında Sovyetlere verilen destek ve Sovyetlerin galip-ler arasında yer alması, aradan uzunca bir süre geçmiş olmasına rağmen, 1917 Ekim Devriminin güç kazanmasına ve taraftar bulması-na hizmet etmiştir. Moskova'nın savaştan hemen sonra izlediği ya-

Osman Metin ÖZTÜRK | 7

yılmacı siyasetin arkasında, bu da vardır. Olaya bu şekilde bakınca, savaştan sonra Sovyetlerin izlediği siyasetin, ABD'nin ve İngiltere'nin etkisinde ortaya çıkmış olduğunu söylemek de mümkündür. Bu yaklaşım biçimi ile bir adım daha atılarak ileriye bakıldığında, Sovyetlerin savaş sonrasında izlediği bu siyasetin de ABD'yi kutup-lardan-biri olmaya ittiği söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşından sonra kutupların ortaya çıkışına bu gözle bakmak mümkündür. İngiltere'nin ve ABD'nin yaklaşımı ön-çe Sovyetleri bir kutup olarak ortaya çıkarmış, Sovyetlerin bir güç ve çekim merkezi olması da arkasından ABD'yi karşı kutbu oluşt-urup merkezinde yer almaya itmiştir.

Önce biri "öteki'ni, sonra da bu öteki "diğerini" oluşturmuş oluyor... Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, her iki kutbun da, "diğeri" merkezli bir politikanın ürünü olmalarıdır. Burada ulus-lararası ilişkiler bağlamında politika/siyaset kavramından ne anla-şılması gerektiğinin düşünülmesinde ve özellikle David Easton'un siyaset anlayışının hatırlanmasında yarar vardır.

Sovyetlerin yayılmacı siyaseti, özellikle Orta ve Doğu Avru-pa'da ifadesini bulmuştur. Sovyetler, Orta ve Doğu Avrupa ülke-rini hedef almıştır.

İngiltere, savaştan galip çıkmakla beraber, savaşta ciddi güç kaybına uğradığı ve bu nedenle Avrupa'nın maruz kaldığı Sovyet tehdidini karşılamada kendisinden beklenenleri karşılayacak bir güç-te ve konumda olmadığı için, ABD Avrupa'ya davet edilmiş ve Sov-yetler karşısındaki ABD merkezli güç bu suretle ortaya çıkmıştır.

ABD, Sovyet yayılmacılığını durdurmak için, Avrupa'ya aske-ri ve ekonomik yardım yapma yoluna gitmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı da, bu suretle ortaya çıkmıştır.

Sovyetlerin emek ve coğrafya ağırlıklı (avantajlı) askeri gücü ile ABD'nin teknoloji ağırlıklı askeri gücü, başlangıçta birbirlerini

8 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

dengeler gözükmüşse de, iki kutup arasındaki dengeler ABD lehine sürekli bir değişimi yaşamıştır. ABD'nin atom bombasını üretmesi ve kullanması ile gösterdiği teknolojik üstünlük, Sovyetlerin bunu yakalaması çabasına yol açmış; Sovyetlerin bu noktaya yaklaşması ve gelmesi, ABD'nin daha ileri noktalara gelme çabasına yol açmış ve bu durum 1991 'e kadar bu şekilde gelmiştir. Sovyetler kendisine yaklaştıkça, ABD'nin daha ileri noktalan yakalama çabası içine gir-mesi, her iki taraf için de savunma harcamalarının sürekli yüksek seviyede seyretmesine neden olmuştur.

Bu arada, Batılı ülkeler NATO'yu oluşturmuş, buna karşılık olarak da, Doğu Bloku içinde Varşova Paketi ortaya çıkmıştır. NATO'nun stratejik konseptleri (toprak savunması, topyekûn karşı-ılık, esnek karşılık, diyalog ve işbirliği, diğerleri), bir bakıma, Batı ve Doğu Blokları arasındaki rekabetin içeriğini ve sürekli korunmak istenen dengelerin arkasındaki değişen koşullar, dengelerin hangi koşulların ürünü olduğunu ortaya koyar. Doğu ve Batı Blokları, iki kutuplu dönemin özellikle ilk yıllarında, birbirlerini her alanda dengeleme ve çevreleme politikası içinde olmuşlardır. Sovyetler, Batının kontrolündeki Orta Doğu'ya yönelmiş, neredeyse tamamı Avrupa ülkelerinin sömürgesi olan Af-rika'daki bağımsızlık sürecini tahrik ve teşvik ederek ve destekleye-rek, adeta tetiklemiştir. ABD ise, özellikle Sovyetlere komşu coğ-rafyalara ilgi göstermiştir. Füzeler ve uçakların menzillerinin fazla ol-madığı iki kutuplu dönemin ilk yıllarında, Sovyetlere hemen komşu olan coğrafyalar (Türkiye, İran ve Afganistan gibi ülkeler) ABD'nin özellikle ilgisini çekmiştir. Sovyetlerin, belirgin bir benzeri çabasının-dan söz etmek güçtür. Sadece Küba krizi akla geliyor. Bunda, ge-nelde Amerika Kitasının, özelde ABD'nin, diğer kıtalarla fazla ka-ıra bağlantısının olmamasının, doğudan ve batıdan

okyanuslarla çevrili olmasının ve ABD'nin bu kıtanın geneli üzerindeki kontrol edici konumunun etkili olduğu ifade edilebilir.

Osman Metin ÖZTÜRK 9

Bu arada, Türkiye'nin, Sovyetlere komşu olması, açıkça Sovyetler tarafından tehdit edilmesi ve Sovyet yayılmacılığının hedefi olması, bir taraftan Türkiye'yi Sovyetler ile karşı karşıya getirmiş, diğer taraftan da Sovyetler karşısında Türkiye'yi ABD'ye ve Batı Blokuna itmiştir.

Bu itişin etkisinde, ABD (ve Batı Bloku) ile Türkiye arasında, 1947 Yardım Anlaşması imzalanmış; 1952 yılında Türkiye NATO'ya dahil olmuş ve daha sonra ABD ile, 1954 Askeri Kolaylıklar Anlaşması, 1969 Savunma İşbirliği Anlaşması ve 1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması yapılmıştır. ABD ile yapılan bu anlaşmalar, biri diğerinin yerini alan anlaşmalardır. ABD ile yapılan bu anlaşmaların hepsi, tarafların NATO Antlaşmasından kaynaklanan yükümlülüklerinin karşılıklı olarak yerine getirilmesi amacıyla yönelik olmuştur. Halihazırda, sadece 1980 tarihli anlaşma yürürlüktedir.

NATO şapkası altında yapılan bu anlaşmalar sayesinde, Batı, Sovyetler karşısında, hem Türkiye'nin jeopolitiğinden yararlanmış, U-2 olayında ve Jüpiter füzelerinin konuşlandırılmasında olduğu gibi, Sovyetlere karşı Türkiye'nin ülkesini kullanmış, hem de Sovyet yönetimindeki Türkler ile Türkiye üzerinden bağ kurarak Sovyetleri (ve Doğu Blokunu) içeriden zayıf düşürmek avantajını elde etmiştir. Bu son husus, Türkiye'de "milliyetçiliğin" gerçek anlamda zemin bulup gelişmesini engellemiştir. Milliyetçilik, münhasıran Sovyetlere yönelik olarak ve ABD'nin etkisinde, "esir Türkler" konusunda gelişme imkanı bulmuştur. Türk kültürü, Türk dili, Türk tarihi gibi konular ihmal edilmiş; bunların geliştirilmesine, işlenmesine ve aktarılmasına gereken önem verilmemiştir. Bugün, Türkiye'de milliyetçiliğin ciddi bir sarsıntıyı yaşamasının ve ülke ve ulus bütünlüğünün tehdit altında olmasının arkasındaki en temel nedenlerden biri budur.

10 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

O günkü koşullarda, Batının Türkiye'yi kendisine karşı kullanmak istemesi karşısında, Sovyetler de, Türkiye'nin güney komşuları ile ilgilenmiş; Türkiye ile sorunları olan komşu ülkeleri, bu sorunları kullanarak kazanmaya çalışmıştır. Laikliğin bölgede dinsizlik olarak algılanmasını sağlayarak, Arap ve İslam Dünyasının Türkiye'ye soğuk bakmasını sağlamaya çalışmıştır. Mısır ve Suriye gibi nüfusunun neredeyse tamamı Müslüman olan bölge ülkelerinin, Türkiye'den çok Yunanistan'a yakın olmaları; Batı dünyasının bir parçası olmasına rağmen, Yunanistan'ın İki Kutuplu Dönemde Sovyetler ile ortak deniz tatbikatı yapmaları, Sovyetlerin, Türkiye ile sorunları olan ülkelere, bu sorunları kullanarak nasıl yararlandığının çok somut birer işaretidir.

Türkiye örneği de dikkate alınarak bakıldığında, iki kutuplu dönemin genelinde Doğu ile Batı arasındaki mücadelenin daha çok Orta Doğu'da ve Afrika'da kendisini göstermiş olduğunu söylemek mümkündür. Orta Doğu'da önce İngilizlerin daha sonra da Amerikalıların varlığına karşı çıkan bölge ülkeleri, bu karşı çıkışlarında Sovyetlerin yardım ve desteğini aramışlardır. Afrika'da Batılı sömürge yönetimlerine karşı ayaklanan gruplar da, aynı şekilde Sovyetlere yönelmişlerdir. Afrika ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerinin Sovyetlerin izlerini taşıması, kıtanın neredeyse tamamının Avrupalı (Batılı) ülkelerin sömürgesi olmasından ileri gelir. Ancak Orta Doğu'ya ve Afrika'ya bakarken, Sovyetlerin, bu coğrafyalarda Batı karşıtlığını tahrik ve teşvik edici, örtülü veya açık girişimlerde bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 11

II. SOVYETLERİN DAĞILMA NEDENİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Sovyetlerin dağılma nedenine bakarken öncelikle kutupların iyi analiz edilmesi gerekir.

a. Doğu Blokuna bir bütün olarak bakılırsa, bütün iki kutuplu dönem boyunca, Doğu Blokunun bütün yükünün Sovyetler tarafından üstlenilmiş olduğu görülür. Bütün iki kutuplu dönem boyunca, Doğu Bloku içindeki üretime ve sermaye birikimine yönelik çabalar, genelde Sovyetler merkezli olmaktan kurtulamamıştır. Aşırı merkezizetçilik, özel mülkiyet ve girişimcilik ile rekabetin dışlanması, düşünce özgürlüğünün kısıtlanması,

- bir taraftan dünyadaki gelişmelerin yakından izlenmesini engelleyerek dünyanın gerisinde kalınmasına neden olmuş,
- diğer taraftan da, bir bütün olarak, Sovyet sistemine dahil kaynakların rasyonel olarak değerlendirilmesini engellemiştir.

Sovyetler, sahip olduğu bu sistem ile, giderek hem ciddi üretim, hem de ciddi pazar sorunu yaşamıştır.

Üretimi, genelde Batılı ürünler ile rekabet edebilecek kaliteden yoksun olmuş; bu da, pazar sorunu yaşamasına neden olmuştur. Doğu Bloku ülkeleri insanların alım gücünün artırılması, onların pazarda alıcı

olarak öne çıkarılması ve seçici olabilecekleri bir pazara kavuşturulması, genelde düşünülmemiştir. Ürünlerin kalitesinin genelde düşük olması ve insanların alım güçlerinin bulunmaması, Doğu Bloku ülkelerinin kendi içlerine kapanmalarına ve giderek ağırlaşan ekonomik sorunları yaşamalarına neden olmuştur.

b. Sovyetler, ciddi bir enerji üreticisi olmasına rağmen, iki kutuplu yapı nedeniyle, o dönemde Doğu Blokunun bu avantajı fazla bir değer ifade etmemiştir. Enerjinin bir silah olarak kullanılmasın-

12 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

dan duyulan endişe, İki Kutuplu Dönemde Doğu Blokundan enerji alımını engelleyici bir etkiye neden olmuştur. Batı Bloku, Doğu Blokundan enerji alarak risk üstlenmek yerine, Orta Doğu'da kalıcı olmayı ve Orta Doğu'yu kontrol etmeyi düşünmüştür. Bu, bakış açısı, Doğu Blokunu, enerjinin ekonomik, politik ve güvenlik avantajından yoksun bırakmıştır.

c. Küba Krizi, izleyen dönemde, Doğu Bloku kamuoyunda, Batının üstün olduğu yolunda bir imaja yol açmıştır. Öyle ki, krizin neden olduğu bu psikolojinin, Doğu Blokunun dağılması üzerinde bir başlangıç etkisi yarattığı ifade edilebilir.

d. Batı Blokunun hayatın her alanına ilişkin olarak bilim ve teknikte gösterdiği gelişme, Doğu ve Batı Blokları arasındaki dengeyi, giderek Batı (ABD) lehine ciddi şekilde etkilemiştir. Bu noktada, özellikle uçak ve füze teknolojisindeki gelişmenin, neden olduğu sonuçlara bakmakta yarar vardır. Batının uçak ve füze teknolojisinde gösterdiği gelişme,

- Sovyetler karşısında Sovyetlere komşu coğrafyalara olan ihtiyaçta bir gerilemeye yol açmıştır.
- Kutuplara dahil ülkelerin çok uzaklardan ve kolayca hedef alınabilmesine imkan vermiş ve bu imkan ülkeleri tedirgin etmiştir. Ülkeler, o günkü koşullarda, kendilerini güven içinde görmemeye başlamışlardır.
- Bu tedirginlik, bir taraftan Helsinki Nihai Senedi ile, AKKA, AGİT ve ASA gibi anlaşmalarda ifadesini bulan bloklar arası işbirliği çabalarına ve yakınlaşmaya, diğer taraftan da blok üyelerini blokların liderlerine itmiştir.

Yani bilim ve teknikteki gelişme, birbirine zıt, ama iç içe iki farklı süreci ortaya çıkarmıştır. Ülkeler, hem diğer kutba dahil ülkelere, hem de kendi kutup liderinin etkisine daha çok açılmaya baş-

Osman Metin ÖZTÜRK 13

lamışlardır. Bu da kutup liderlerini, konumlarını ve kutuplarını köruma konusunda daha çok ilgi ve kaynak harcamaya itmiştir.

Bu konuda iki hususu hatırlamakta yarar vardır. Birincisi, bir çelişki gibi görünen bu durumun, aslında uluslararası ilişkilerin çıkar temelli doğasını yansıttığıdır. Bu yansımayı daha iyi anlayabilmek için, "barışırken küs, küserken barış kapısını açık tutma" sözü-nü hatırlamak uygun olacaktır. İkincisi de, gücün uluslararası ilişkilerde önemli olduğudur. Gücün uluslararası ilişkilerde niçin önemli olduğu konusunda da, ulusal hukukun, uluslararası hukuktan farklı olan yanlarını hatırlamak gerekir. Bilim ve teknikteki gelişme, güç yarışını tetiklemiş ve tıpkı poker oyununda olduğu gibi gücü tükenenler yarışın dışında kalmışlar, yarıştan çekilmişlerdir.

1970'li yılların ilk yarısında uluslararası politikada yaşananlar için özellikle kullanılabilir olan "barışırken küs, küserken barış kapısının açık tutulması" ifadesi, bir bakıma uluslararası ilişkilerde gücün belirleyiciliğini başka sözlerle anlatır. Kapının her durumda açık olması, aynı zamanda "bilesik kaplara" benzetilen uluslararası ilişkilerde, gücün çekiciliği ve etkinliği açısından önemlidir. Güçlü olan, daha çok ülkeyi yanına çekip uluslararası politikada istediğini yapabilmekte ve amacına ulaşabilmektedir. Bu nedenle bilesik kaplar benzetmesi ve kapının sürekli açık olması, gücün, uluslararası ilişkilerdeki yerinin ve rolünün anlaşılması açısından çok önemlidir.

İşte, 1970'li yılların ilk yarısındaki koşulların etkisinde kendisini gösteren kutuplar arası yakınlaşma, bilesik kaplar benzetmesi ve kapının sürekli açık olması ışığında, kutuplardan birinin öne çıktığı bir durumda dengeyi kolayca kendisi lehine değiştirebileceği bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu öne çıkış, kutuplardan birinin ciddi güçlenmesi şeklinde olabileceği gibi, diğerinin ciddi güç kaybetmesinin bir sonucu da olabilir. Ama nasıl olursa olsun önemli olan, bu öne çıkışın, dengenin bu kutuplardan birinin lehine değişmesi anla-

14 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

mına gelmesidir. Kutuplardan biri bu şekilde güçlenince, bilesik kaplardaki sıvının, aradaki açık kapıdan kolayca geçerek güçlüden yana akabileceği bir ortam oluşmuş ve Batı Bloku bu ortamdaki yararlanmış.

Batının standart, değer ve koşullarına göre şekilleneceği az ve-ya çok tahmin edilen 1970'li yılların ilk yansında yaratılan diyalog ortamına katılması, Doğu Bloğunun, o günlerde içinde bulunduğu koşullar bakımından anlamlıdır. Bazıları bu tahmine dayalı değerlendirmeye itibar edilmeyebilir. Ancak, eğer Sovyetlerin dağılma süreci, 1970'li yılların ilk yarısındaki bu diyalog girişimlerinden başlatılırsa, bu takdirde de, yine Sovyetlerin süreci kendisi lehine işletecek güçten yoksun olduğu değerlendirilmesine ulaşılır. AKKA'nın Sovyetlere yönelik Kafkasya sınırlamalarının Rusya'nın ısrarlı girişimleri nedeniyle, çok sonra değiştirilmesi de, bu değerlendirmeyi teyit etmektedir.

Bunlara bakarak, Sovyetlerin, Doğu Bloğunun Batı Bloku karşısında, bu şekilde fazla uzun ömürlü olmayacağını, daha 1970'li yılların başında gördüğünü söylemek mümkündür.

e. Batı ve Doğu Bloklarının yapısına bakılırsa, Doğu Blokunda Sovyetlerin, hem bir sinerji oluşturamadığı, hem de iyi veya kötü, Sovyet cumhuriyetlerini istismar ederek veya etmeyerek, bütün yükü üzerine aldığı; buna karşılık, Batı Blokunda, Avrupa'nın ve ABD'nin hem güçlerini birleştirdikleri, hem de bu güçlerinin üzeri-ne birlikteliklerinden doğan sinerjiyi ekledikleri görülür. Bu, çok önemlidir.

Elbette ki, Doğu Blokuna dahil ülkelerin Sovyetlere güç kattığından ve bu ülkelerin birlikteliğinin bir sinerji etkisine yol açtığından söz edilebilir. Ancak bu güç ve sinerji, ABD-Avrupa birlikte-liğinin yol açtığı gücün ve sinerjinin yanında fazla anlamlı olamamıştır.

Osman Metin ÖZTÜRK 15

ABD'nin ve Avrupa'nın birlikte hareket etmesi, Batının gücü bakımından çok önemlidir. Eğer ABD veya Avrupa, tek başlarına Doğu Bloku karşısında Batı Blokunu temsil etmiş olsalardı, Sovyet-ler bugün belki hayatta olabilecekti. Bu nedenle, Doğu Bloğunun dağılmasına yol açan güç olarak sadece ABD'yi görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Avrupsız ABD'nin ciddi bir güç olamayacağı, bugün de geçerli olan bir gerçektir. ABD'nin BOP'un kapsamına sonradan Kuveyt Afrika'yı dahil etmesini buna bağlamak gerekir. ABD ve Avrupa birlikteliği, dün olduğu gibi, bugün de Batıya çok ciddi bir güç kazandırmaktadır.

Bu tablo nedeniyle, Sovyetlerin, sahip olduğu sistem ve işleyiş-le, Doğu Blokunu uzun süre sırtlaması ve Batı Bloku karşısında durması beklenemezdi.

f. Sovyetlerin dağılması bağlamında görülmesi gereken hususlardan bir diğeri de, ABD'nin Batı Bloku adına savunma ve saldırı amaçlı olarak uzayın kullanımını öngören ve sonradan daha gelişmiş versiyonları çıkan Stratejik Savunma Girişimi (SSG) isimli projesi başlatması ve bu projeyi kamuoyu ile paylaşmasıdır. Sovyetlerin kendi içinde ekonomik sorunları yaşadığı ve Doğu Bloku ülkelere yardım etmede zorlandığı bir sırada ABD'nin kamuoyunda "Yıldız Savaşları Projesi" olarak bilinen SSG isimli proje ile ortaya çıkması, çok ciddi bir askeri harcama kalemi olarak, Sovyetler ve Doğu Bloku için, adeta yere indirici bir darbe olmuştur.

ABD'nin kendisini ve Batı Blokuna üye ülkeleri savunmak için uzayda savunma amaçlı bir kalkan oluşturmasını ve uzayın kullanımına dayalı güçlü bir saldırı yeteneği kazanmasını öngören bu proje ile, Doğu Bloku psikolojik baskı altına alınmış, Doğu Bloku üzerinde politik, ekonomik ve askeri bir baskı oluşturulmuştur.

16 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Batının çok üstün olduğu imajı ve Sovyetlerin Doğu Bloku ülkeleri için benzeri bir projeyi gerçekleştirecek maddi imkandan yoksun olması, Sovyetlerin dağılması üzerinde son derece etkili olmuştur.

III. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

1991 yılında Sovyetler dağıldığı zaman, bu olay ile başlayan yeni dönemi ifade etmek için "yeni dünya düzeni" ifadesi kullanılıyordu. Dünyaya yeni bir düzenin geleceği, sorunların ortadan kalkacağı, küresel ölçekte barışın, güvenliğin ve istikrarın sağlanacağı, ülkelerin savunmaya ayırdıkları kaynakların miktarının düşeceği, insanların refah ve mutluluğu için daha çok kaynak ayrılacağı tahmin ediliyordu. Böyle bir beklenti vardı.

Ancak bugün bakıldığında, bu beklentinin gerçekleşmediği, tam tersi yönde bir durumun ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Başlangıçtaki beklenti ile bugün gelinen nokta birbirinden çok uzaktır. Uluslararası politikayı bir düzensizliğe doğru sürükleyen bu gelişmelere ilişkin bazı tespitler ve hususlar üzerinde daha ayrıntılı olarak durmak mümkündür.

A. ABD ile İlgili Hususlar ve Tespitler

a. Yukarıda belirtilen sapmanın arkasındaki en önemli nedenlerden bir tanesi, ABD'dir. ABD, Sovyetlerin dağıldığı 1991 yılını da, gücünün zirvesindedir. Sovyetleri yıkan ve Varşova Paktı'nı dağıtan güç olarak, bütün dünyada gözler kendisine çevrilmiştir.

1990'lı yılların başında, uluslararası politikanın, tek kutuplu, yani ABD merkezli olduğu ileri sürülmüştür. IRA'nın eylemlerine son vermesi/azaltması, İsrail'in ve Arap ülkelerinin Madrid'de gizli olarak barış görüşmelerini başlatması, Suriye gibi bazı Arap ülke-

Osman Metin ÖZTÜRK 17

lerinin 1990 Ağustos'unda Kuveyt'i işgal eden Irak'ı bu ülkeden çıkarmak için oluşturulan çok uluslu güce katılması, ABD'nin, 1990'lı yılların başında, uluslararası politikadaki gücünü ve konu-munu ortaya koyan örneklerdir. Bu olaylara bakarak, o gün itibarıyla, ABD merkezli tek kutuplu bir dünyadan söz etmek mümkündür. Fakat bugün gelinen noktada, bunun doğru olmadığı, çok kutuplu-luğa doğru bir gidişin olduğu görülmüştür.

b. ABD ve Batı, Soğuk Savaş sonrası dönemin başında, bir çekim/cazibe merkezi olmuştur. Bunun birkaç nedeninden söz edilebilir. Birincisi, Sovyetlerin ve Varşova Paktı'nın dağılması ile tam bağımsızlıklarına ve/veya yeni bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerin neredeyse tamamı, geri dönüş yolunu tıkamak için ABD'ye ve Batıya yönelmişlerdir. Bunlar, ABD'ye ve Batıya, geriye dönüşü önleyen bir dış çıpa işlevi yüklemişlerdir. İkincisi, Doğu Bloku içinde yer alan veya Doğu Blokuna yakın olan bazı devletler (örneğin Suriye, bazı Afrika ülkeleri), kendilerini, hem boşlukta hissetmişler, hem tehdit ve risk altında görmüşler, hem de yardım ve destek alabilecekleri yeni bir aktör arayış içine girmişlerdir. ABD, onların bu arayışlarına cevap olmuştur. Üçüncüsü, Doğu Blokunun dağılması ve bu dağılmanın ABD'ye (Batıya) bağlanması, özellikle Doğu ve Batı Blokları dışında kalan ülkeler nezdinde ABD'nin cazibesini artırmıştır.

c. Soğuk Savaş sonrası dönem için "yeni dünya düzeni" nitelemesinde bulunmanın, erken bir niteleme olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. 1990'lı yılların ortalarına doğru, dünyanın yeni bir düzene kavuşmasından çok, yeni bir düzensizliğe doğru yol aldığı anlaşılmaya ve konuşulmaya başlanmıştır.

Bunda ABD'nin duruşunun payı büyüktür. Bunun için birkaç nedenden veya tespitten söz etmek mümkündür. Birincisi, 1991 'e kadar sadece Batı Blokunun yükünü ve sorumluluğunu sırtlayan ABD, neden olduğu cazibe ile bir çekim merkezi

18 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

haline gelince, ortaya, bu kez de ABD'nin karşılayamayacağı bir yük ve sorumluluğa yol açmıştır. Yani ABD, altından kalkamayacağı bir yük ve sorumluluk ile karşı karşıya kalmıştır. Bu, ABD'nin ciddi bir maliyet sorunu yaşamasına ve ucuz dış politika araçlarına itibar etmesine neden olmuştur. ABD'nin bir taraftan terörizmi ve terörizmle mücadeleyi kullanmasını, diğer taraftan da uyuşturucu üretiminde dünyada bir numara olan Afganistan'a yerleşmesini, bu bağlamda değerlendirme konusu yapmak mümkündür.

Bu konu biraz daha açılır ise şunlar görülebilir: Her şeyden önce, ABD kendi ülkesinde terörizmle mücadele için özgürlükleri kısıtlarken, başkalarına özgürlükleri genişletme önerisinde bulunmaktadır. Oysa terörizm özgürlük ortamından beslenir. Bu, herkesçe bilinen bir husustur. Bu noktada, GOP'un bir özgürleştirme projesi olduğu ve ABD'nin de terörizmle mücadele ettiği dikkate alınmalıdır. Keza, terörizm insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında mütalaa edilmesine ve ABD, bu suçlara bakmaya yetkili Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasına ön ayak olmasına rağmen, aynı zamanda bu mahkemenin statüsüne taraf olmaktan ısrarla kaçınması da hatırlanmalıdır. ABD, sadece bunlarla kalmamakta, deniz aşırı görevlerde bulunan Amerikalıların buldukları ülkelerin yargı yetkisine tabi olmaması için, ev sahibi ülkelerle ikili anlaşmalar yapma yoluna da gitmektedir. Bütün bunlar, ister istemez ABD'nin sadece terörizmle mücadele etmediğini, terör örgüt ve faaliyetleri ile bağlantılı olduğu izlenimine neden olmaktadır.

Aynı şekilde, kendi Ulusal Güvenlik Belgesi'nde küçük devletler ve terör grupları dünya barışı için bir tehdit olarak ifade edilmesine rağmen, ABD'nin başka ülkelerdeki etnik, dinsel, dilsel ve kültürel farklılıklara sahip çıktığı ve bunların hamiliğini üstlendiği bilinmektedir. Bu sahip çıkış ve hamilik, o ülkeleri parçalanma ve ufulanma ile karşı karşıya getirmektedir. Normal olarak eğer ufulanma ve parçalanma terörizmi ve asimetric tehdidi besliyorsa, terö-

Osman Metin ÖZTÜRK 19

rizmle ve asimetrik tehditle mücadele eden ABD'nin bundan uzak durması gerekir. Fakat, durmamaktadır. Çünkü durmaması, yani ufulanmayı teşvik edip desteklemesi, ABD'nin terörizmle mücadele kimliği ile ortaya çıkmasına hizmet etmektedir.

Ayrıca ifade etmek gerekir ki, 1990 sonrasında üstlendiği ağır yük ve sorumluluk, ABD'nin hata yapmasına neden olmuştur. Bu hatalardan en çok dikkati çekenler, ABD'nin bu işi tek başına götürme-bileceğini ve götürürken de istediği her şeyi yapmada özgür olabileceğini düşünmesi ve Sovyetler dağıldığı için artık ihtiyaç duyulmadığı ülkeleri (örneğin Türkiye'yi) karşısına almakta tereddüt etmemesi; BM'yi ve uluslararası hukuku görmezden gelmesidir.

d. ABD'nin kendisini her şeyi yapmaya muktedir ve her şeyi yapmakta özgür görmesi, dünyayı giderek bir kaos ortamına ve düzensizliğe doğru taşımıştır. Bunda,

- ABD'nin bu yaklaşımından rahatsız olan ülkelerin (örneğin Çin ve Rusya),
- ABD'nin bu yaklaşımı tehdit ve baskı olarak kendisine yanlış olan ülkelerin (örneğin Çin, Orta Doğu ülkeleri ve Türkiye),
- Uluslararası politikanın tamamıyla ABD'nin kontrolüne girmesini istemeyen ülkelerin (örneğin Çin, Fransa, Rusya, Almanya ve Hindistan),
- Yeni koşulları kendileri için bir fırsat olarak görüp uluslararası politikada öne çıkmak isteyen ülkelerin (örneğin Çin),

ABD'den duydukları rahatsızlığın etkisinde, ABD'ye karşı takındıkları dolaylı (örtülü) tutumun payı büyük olmuştur. Bu ülkeler, açıkça ABD'ye karşı çıkmak yerine, ABD karşıtlarına örtülü yollarla destek vermeyi tercih etmişlerdir. Bu da, asimetrik tehdit olgusunun, 1990 sonrası dönemde öne çıkmasına neden olmuştur.

20 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

e. 1991 sonrasında BM'nin ABD tarafından, ya devre dışı bırakılması veya ABD'nin çıkar ve hedefleri için kullanılmak istenmesi, uluslararası politikanın ABD merkezli bir monologa dönüşmesi endişesine ve dolayısıyla ABD'ye yönelik giderek artan bir tepkiye neden olmuştur.

ABD'nin, kendisinin çıkar ve hedeflerini sekteye uğratabilecek koşulların BM'nin önüne gelmesini önlemek, BM'yi kendisinin ulusal çıkar ve hedefleri istikametinde kullanmak ve bunlar dışında BM sisteminin kullanılmasını önlemek gibi bir çaba içinde olması; BM'yi, kendisinin çıkar ve hedeflerine hizmet eden sıradan bir araç olarak görmesi, hem ABD karşıtlığını beslemiş, hem BM'ye olan güveni sarsmış, hem de uluslararası politikayı bir düzensizliğe ve keyfiliğe itmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, ABD'nin bir diyalog ve işbirliği zemini olarak BM'nin örgütsel yapısını görmezden gelmesi veya istismar etmesi değildir. Asıl dikkat edilmesi gereken husus, ABD'nin, sadece BM'nin örgütsel yapısını değil, bir bütün olarak BM sistemini görmezden gelmesi, istismar ve ihlal etmesidir. ABD'nin ortaya attığı "önleyici savunma/saldırı" hakkı ve bununla ilgili uygulama, buna ilişkin çok somut bir örnektir. Çünkü "önleyici savunma/saldırı" olgusunun, BM'nin mevcut sisteminde yeri yoktur. BM sistemi, genel ilke olarak kuvvet kullanımını yasaklamış; bir istisna getirerek bunun ancak "meşru müdafaa" durumunda söz konusu olabileceğini öngörmüştür. Yani kuvvet kullanımının yasaklanması genel kural, meşru müdafaa da bu genel kuralın istisnası niteliğindedir.

"Meşru Müdafaa"nın, bilinen ve yerleşik hale gelmiş olan içeriğine göre, kuvvet kullanmanın haklı ve meşru kabul edilebilmesi için aranan en temel şartlar,

Osman Metin ÖZTÜRK | 21

- saldırının haksız ve hukuka aykırı olması,
- saldırının başlamış ve devam ediyor olması,
- saldırının başka türlü önlenemez olması,
- saldırıyı def etmek için kullanılacak kuvvetin saldırı ile orantılı olması,

gerekir. Oysa "önleyici saldırı" kavramında bunların hiç biri yoktur. "Önleyici saldırı", tamamlanmış tehditler için, ABD'nin 1990 sonrasında ortaya attığı yeni bir kavramdır. Birisi, ciddi bir tehlikenin gelmekte olduğunu gördüğünü ileri sürmekte ve bu tehlikeyi büyümeden önlemek için de kendisi kuvvet kullanmaktadır. Yani ortada

- başlamış ve devam eden bir eylem yoktur,
- böyle bir eylem olmadığı için, hem gerçekleşme ihtimali olan o eylemin haksız ve hukuka aykırı olup olmadığı, hem de başka türlü önlenip önlenmeyeceği bilinmemektedir.

Ama yine de kuvvet kullanılmaktadır. Burada, çıkış/hareket noktası olarak, kuvvet kullanan aktörün kendisinin böyle bir tehlike ile karşı karşıya kaldığını ileri sürmesi alınmaktadır. Sadece o aktörün beyanları ile yetinilmektedir. Bunu, evrensel hukuk kuralları ile bağdaştırmak güçtür.

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin, söylem ve uygulamaları ile tamamlanmamış tehdit ve riskler için kuvvet kullanma yolunu açması ve ABD dışındaki diğer aktörlerin de böyle bir yola girebilecek olması, uluslararası politikanın genelinde kaosu, anarşiyi ve düzensizliği besleyecektir. ABD, bu olumsuzlukların arkasındaki güç olarak, küresel ölçekte giderek artan bir tepki ile karşılaşmaktadır.

22 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Yukarıda belirtilen hususlar bir bütün olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemin bugün için yeni bir dünya düzeni değil de, yeni dünya düzeni olarak nitelendirildiğini ve ABD'nin bu nitelirmede nasıl bir rol ve pay sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.

B. Enerji Faktörü

İki kutuplu dönemde, iki kutuplu yapının bir sonucu olarak, Batının, ne Sovyet enerji kaynakları üzerinde etki ve söz sahibi olma imkanı vardı, ne de Sovyet enerji kaynaklarına bağlanma düşüncesi vardı. Genel olarak bunu söylemek mümkündür.

Sovyetler, sahip oldukları zengin enerji kaynaklarını büyük ölçüde kendi sistemleri içinde pazarlamak ve paraya çevirmek durumundaydılar. Bu, enerjide de, genel bir kapalılık anlamına geliyor-du. Enerji kaynaklarının serbest pazar koşullarında değerlendirilememesi, Doğu Blokunun enerjinin ekonomik, politik ve güvenlik işlevlerinden gerektiği gibi yararlanmasını engelliyordu. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu, Doğu Blokunun dağılma nedenlerinden biri olmuştur.

Bu durum, Batı Blokunun da (ABD'nin de) işine geliyordu. Çünkü Sovyet enerji kaynakları dışında, bir tek Orta Doğu enerji kaynakları kalıyordu. Ve Orta Doğu bölgesi de ABD'nin kontrolü altındaydı. Yani Orta Doğu'nun enerji kaynakları, bir anlamda ABD'nin Batı dünyası üzerinde egemenliğini tesis etmesinin önemli aracı durumundaydı. İki kutuplu yapı nedeniyle Sovyet enerji kaynaklarına tabi olmak istemeyen Batının enerji yönünden Orta Doğu'ya bağımlı olması ve Orta Doğu'nun ABD tarafından kontrol edilmesi, ABD'nin bu ülkeler üzerinde politik ekonomik ve askeri açıdan etkili olmasına hizmet ediyordu.

Osman Metin ÖZTÜRK 23

Sovyetler dağılınca ve Soğuk Savaş sona erince,

- Ülkeler, Orta Doğu dışında yeni enerji merkezleri ile tanışmışlar ve bu durum, ABD'nin elindeki enerji aracının etkisinin ve gücünün azalmasına neden olmuştur.
- ABD, enerji üzerinden elde ettiği avantajları sürdürmek için, yeni ortaya çıkan enerji merkezlerini de aynı şekilde kontrol etmeye yönelmiş; fakat bu, ABD'nin denizasırsı askeri gücünün artmasına ve ağır bir mali yük ile karşılaşmasına neden olmuştur.

Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi en çok bu açıdan görülmelidir. 1990'lı yıllardan uzaklaşıp 2000'li yıllara doğru gelindikçe ve uluslararası politikanın çok kutupluluğa doğru yol almaya başladığı anlaşılınca, ABD için en temel amaç, kendisi dışında ve kendisine rakip olacak yeni kutupların ortaya çıkmasını önlemek olmuştur. Uluslararası politikada yeni kutuplardan biri olacak derecede güçlü olmanın yolu enerjiden geçtiği için, ABD, yeni ortaya çıkan enerji merkezlerinin ve taşıma yollarının kontrolünü ele geçirmeye birinci öncelik vermiştir.

Bunun içindir ki, bugün bütün dünyayı meşgul eden kriz, gerginlik ve çatışma bölgelerinin, ya enerji kaynakları yönünden zengin ya da enerji ulaşım hatlarını kontrol eden bir konuma sahip olması, bir tesadüf olmaktan uzaktır.

Bilim ve teknikteki gelişme, artan nüfus ve sosyo-ekonomideki genel iyileşme enerji tüketimini tetiklerken, enerji kaynaklarının yenilenmesinin çok yavaş ve alternatif enerji kaynaklarının maliyetinin çok yüksek olması, enerjiyi, çok stratejik ve bir o kadar da kritik bir madde haline getirmektedir. Enerji arzının talebi karşılama-daki yetersizliği arttıkça, enerjinin ekonomik işlevinde gerileme, Politik ve güvenlik işlevinde ise daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır.

24 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Bu durum, Soğuk Savaş sonrası dönemi, enerji merkezli çatışmalara daha açık hale getirmiştir.

Tam da bu noktada, Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezini hatırlamakta yarar vardır. Huntington'un söz konusu tezinde, medeniyetler arasındaki çatışmanın en şiddetlisinin Batı, İslam ve Çin arasında yaşanacağı; öncelikle çatışmanın Batı ile İslam arasında olacağı ve Batının erişilemez bir uygarlık olduğu ifade edilmektedir. Huntington'un bu görüşleri ile Bush Yönetiminin izlediği siyaset örtüşmektedir. Bu örtüşmenin bir işareti, Bush Doktrini olarak da bilinen ABD'nin Ulusal Güvenlik Belgesi'nde, ABD'nin, eşi ve benzeri olmayan, devasa bir güç olarak nitelenmesidir. İkinci bir işareti de GOP ile ilgilidir. Huntington'un tezinde çatışmalara açık olduğu ifade edilen coğrafya ile GOP'un kapsadığı coğrafya örtüşmektedir. Bu coğrafyanın özelliği, barındırdığı nüfusun neredeyse tamamının Müslüman olması ve dünya petrol kaynaklarının % 60'ından ve doğal gaz kaynaklarının da % 40'ından fazlasını içermesidir. Bunların anlamı,

Huntington'un tezi ile ABD'nin izlediği siyasetin örtüştüğü ve her ikisinin de gerçekte enerjiyi dikkate aldığıdır. Her ikisinin bir diğer ortak yanı da, kaosa hizmet etme-ridir.

C. Küreselleşme

Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi, pazar ve hammadde kaynakları konusunda sıkışan büyük sermayenin, bu sıkışıklığının aşılması ile de açıklanmaktadır. Üretilen maddeler için pazar sorunu yaşanması, üretim maliyetinin yükselmesi ve hammadde sorunu yaşanması, büyük sermayenin bir arayış içine girme-sine neden olmuştur. Küreselleşme, temelde ve bu çalışmanın konusu itibarıyla, bu arayışın ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Büyük sermaye, Sovyetlerin ve Doğu Blokunun dağılması sonrasında ortaya çıkan yeni pazar alanları ile ferahlamıştır.

Osman Metin ÖZTÜRK 25

Küreselleşme, aynı zamanda bu ferahlamaya süreklilik kazandıracak fikri alt yapının da adıdır.

Küreselleşmenin ekonomideki sınırlamaların kaldırılması, korumacılığa son verilmesi, serbest piyasa düzeninin kurulması, yerel kültür ve kimliklerin korunması, devletin küçültülmesi, devletin ekonomiden tamamen çekilmesi, yetki-lerin yerel yönetimlere aktarılması, gibi bazı söylemleri içermesi ve bu söylemlerin bütün dünyada kabul görmesine yönelik çabalar, söz konusu ferahlamaya süreklilik kazandırma amacına yöneliktir.

Küreselleşmenin bu yanı, uluslararası politikanın geleceği açısından önemlidir. Çünkü küreselleşme, bu yönü ile, ulus devletleri zayıflatarak, küreselleşmenin önünde bir engel olmaktan çıkarmaktadır.

Küreselleşmenin etnik, dinsel, dilsel ve kültürel ufalanmayı besleyici özelliği, aynı zamanda terörizmi ve asimetrik savaşı tetiklemekte; zengin ile fakir arasındaki farkı uçurma dönüştürerek, tepkiye ve dolayısıyla kaosa yol açmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde karşılaşılan bir kavram olarak küreselleşme, özde, önceki sömürgeci anlayış ve politikalarından farklı değildir ve farklı olmadığı için de, anarşi ve kaosa beslemektedir.

D. Diğer Hususlar ve Tespitler

a. Batı ve Doğu kavramları, Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında başlayan ve savaştan hemen sonra devam eden siyasetinin etkisinde ortaya çıkmıştır. Sovyetler, izlediği (izlemek zorunda bırakıldığı) siyaset ile, ABD ile Avrupa'yı Batı adı altında bir araya getirmiştir. 1991 yılında Sovyetler dağılıncaya, ABD ile Avrupa'yı bir birine iten bu neden ortadan kalkmıştır.

ABD ile Avrupa'nın Sovyet sonrası dönemde bir ayrışma içine girmesinin, telaffuz edilemeye ve önemsenmemiş gözükse de, özelikle ABD açısından ciddi bir endişe kaynağı olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü,

26 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

- uluslararası politikayı tek başına götürmede ismi geçen aktör, ABD idi.
- ABD ile Avrupa'nın yollarının ayrılması, ABD'yi, hem Avrupa'nın gücünden, hem de bu birlikteliğin sağladığı sinerjiden mahrum bırakacaktı.
- Avrupa'dan yoksun bir ABD'nin uluslararası politikadaki konumunu sürdürmesi beklenemezdi.

Yani Avrupa, hem ABD'nin gücüne güç katıyordu, hem de ABD'nin küresel sorumluluğunu/yükünü paylaşıyordu. Dolayısıyla Batının ayrışmaya başlaması ve Avrupa'nın ABD'den uzaklaşması, ABD'nin, güç yitirmesine ve sorumluluğunun/yükünün ağırlaşmasına hizmet edecekti.

Bunun farkında olan ABD, Avrupa'yı etkisi/kontrolü altında tutma çabası içine girmiştir. AGSP'nin NATO ile bağlantılı olma-ya devam etmesi ve BOP'un kapsamına daha sonra Kuzey Afrika'nın dahil edilerek BOP'un GOP'a dönüştürülmesi, bu bağlamda görülebilir.

b. Sovyetlerin dağılması sonrasında, çok kutupluluğu yeniden uluslararası politikanın gündemine taşıyan, yeni güçler ortaya çıkmıştır. Çin, bu açıdan dikkat çekicidir.

Çin'in Sovyetlerin dağılmasından sonra 1990'lı yılların ortasına kadar bir değerlendirme sürecini yaşaması ve hemen arkasından izlediği politik, askeri ve ekonomik açılımlar; ŞİÖ'nün ortaya çıkması, yeni yapılanma ile kendisini belli eden yeni askeri konsept ve dünyanın gözü önünde cereyan eden ekonomik gelişme çizgisi, Çin'i uluslararası politikada bir çekim ve güç merkezi konumuna itmeye başlamıştır. Keza Putin sayesinde toparlanan Rusya ile Hindistan'ın, Fransa'nın, Almanya'nın ve AB'nin de, yeni dönemde yeni güç merkezleri olmaya aday ülkeler olduğu ifade edilebilir.

Osman Metin ÖZTÜRK 27

Bu koşullarda, 1991 'de Sovyetler dağıldığında kullanılan ABD merkezli tek kutuplu dünya söylemi, bugün artık pek kullanılmamaktadır. Dünyanın çok kutuplu yeni bir yapılanma yolunda mesafe aldığı kabul edilmektedir.

c. 1991'de Sovyetlerin dağılması, sadece ekonomik açıdan yeni pazar alanları ortaya çıkarmamıştır. Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan serbesti ortamı, dinsel açıdan da bir pazar mücadelesine neden olmuştur. Bütün dünyada, dine olan ilgide bir artış ve dinsel nitelikli mücadelede bir yoğunlaşma ortaya çıkmıştır.

Misyonerlik faaliyetleri ile İslamiyet anlayış ve uygulamasında farklı görüşlere sahip ülkelerin kendi anlayış ve uygulamalarını yayma çabaları öne çıkmıştır. Öyle ki, 1991 sonrasında yaşanan kriz ve gerginliklerin hemen hepsi, az veya çok, aynı zamanda ve bir şekilde, dinsel bir niteliği de içermiştir. Balkanlar'da Bosna Savaşı, Kafkasya'da Çeçen Savaşı, Afrika'da Darfur Krizi, Orta Asya'da Fergana merkezli sorunlar, Orta Doğu'da İran, Irak ve Filistin merkezli sorunlar, aynı zamanda dinsel bir içeriğe de sahip olan kriz, gerginlik ve çatışmalar olmuştur.

Sovyetlerin dağılmasından sonra, dine, uluslararası ilişkilerdeki bilinen yerinden çok farklı bir işlev yüklediği anlaşılmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen saldırılardan hemen sonra bazı Batılı ülkelerin liderleri (Bush ve Berlusconi) tarafından, İslam-Batı çatışmasından ve Haçlı seferlerinden söz edilmesi, terörizm ile İslamiyet arasında sıkça bağ kurulması, buna işaret etmektedir.

Din, uluslararası ilişkilerde, ülkeleri hedef almada kullanılan önemli ve etkili araçlardan biri haline gelmiştir. Dinin bu işlevinin öne çıkarılması, dinsel açıdan homojen olmayan ülkelerin ciddi bir endişeyi kapılmasına ve iç güvenlik sorunu yaşamasına neden olmuştur. Dinin iç güvenlikte neden olduğu zayıflık, ülkeleri, hem dış etkilere açık hale getirmiş, hem de dış politikada ayrıca zayıflığa neden olmuştur.

28 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Dinin uluslararası ilişkilerde öne çıkmasının bir diğer etkisi de, İslam Dünyasını Araplarla sınırlı gören bakış açısının değişmesidir. Başta Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan veya tam bağımsızlığına kavuşan ülkeler olmak üzere, Müslüman nüfusa sahip diğer ülkeler de, İslam Dünyasına ilgi duymaya ve bu dünyaya aktif olarak katılmaya başlamışlardır. Buna, özellikle Güneydoğu Asya'daki Müslüman nüfusa sahip ülkeleri dahil etmek gerekir.

Bu katılımlara ve katılanların ülkesel zenginlikleri (enerji) ile jeopolitiklerine bakınca, yaşananların arkasında, İslam Dünyasının uluslararası politikada siyasal bir gerçeklik kazanmış olarak öne çıkmasından duyulan rahatsızlığa bağlamak mümkündür.

Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi, zengin enerji kaynakları ve değerli jeopolitik konumları ile uluslararası politikada dengeleri etkileyen ülkeleri içeren İslam Dünyasının, uluslararası politikada ciddi bir siyasal güç olma potansiyeline sahip olduğunun anlaşılmasına hizmet etmiştir. Bu da, İslam Dünyasının, içeriden ve dışarıdan hedef alınmasını, beraberinde getirmiştir.

d. Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi, en çok Arap Dünyasını olumsuz etkilemiştir. Bunun nedeni de, Arap Dünyasının, genelde Sovyetlere yakın olmasıdır. Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi, Arap ülkelerinin bir kısmını destekten yoksun ve ortada bırakmış; bu durum, o ülkeleri dış etkilere ve büyük güçlerin kullanımına açık hale getirmiştir.

Arap ülkeleri, sahip oldukları enerji zenginliğini değerlendirmedi, her zamankinden daha kötü durumdadırlar. Irak'ın ABD tarafından işgalinden sonra, ortada, Arap Dünyasını derleyip toparlayacak ciddi bir Arap ülkesi de kalmamıştır. Suudi Arabistan'ın ve Mısır'ın bu durumdan istifade ile Arap Dünyasında öne çıkma yolunda atabilecekleri adımlar, Arap Dünyasındaki ve Orta Doğu bölgesindeki mevcut olumsuz tablonun daha da ağırlaşmasına hizmet etmesi, zayıf bir ihtimal olmaktan uzaktır.

Osman Metin ÖZTÜRK 29

e. Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi, uluslararası politikayı Türk Dünyası gerçeği ile tanıştırmıştır. Türk Dünyası, uluslararası politikada potansiyel sahibi bir unsurdur. Yeni bağımsız Türk Devletlerinin henüz değişim sürecini yaşamakta olmaları, varlıklarını korumanın ve sürdürmenin koşullarını sağlamakla meşgul olmaları, bu aşamada, Türk Dünyasını uluslararası politika-da fazla öne çıkarmamaktadır.

Bununla beraber, ABD'nin Türk Dünyası gerçeğinin farkında olduğu ve bunu hedef alan politikalar peşinde olduğu görülmektedir. ABD'nin Ahıska Türklerine, Kıbrıs ve Irak Türklerine ilişkin yaklaşımı ile GOP kapsamında Türkiye'yi "ılımlı" İslam ülkesi yapıp bir model olarak İslam Dünyasına takdim etmek istemesi, buna işaret etmektedir.

Eğer,

- geçmişte Haçlı seferlerini durduran gücün Türk kimliği,
- Şark Meselesinin, gerçekte bir "Türk Meselesi" olduğu, Türkleri önce durdurmaya, sonra da geri göndermeyi öngördüğü,
- Sovyetler dağıldığında yeni bir Türk Birliğinin kurulmasından endişe duyulduğu,

hatırlanırsa, Türk Dünyasının uluslararası politikada siyasal bir ger-çeklik kazanmasından ciddi şekilde endişe duyulduğu ve Türklerin devlet ve toplum olarak buldukları yerlerde yaşadıkları sorunla-rın arkasında da bu endişenin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tür-kiye'yi bütün komşuları ile sorunları olan bir ülke olarak görenler ve gösterenler, bu durumun Türkiye'den değil, söz konusu endişeyi duyan, bölge içi ve bölge dışı ülkelerden kaynaklandığını görmek durumundadırlar.

30 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

IV. GÜNÜMÜZDE DURUM

Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Paktı'nın dağılması ile başlayan uluslararası politikadaki yeniden yapılanma süreci devam etmektedir.

Gidiş, çok kutupluluğa doğrudur.

Bu gidişte, uluslararası politikanın kaotik bir dönemi yaşaması kuvvetle muhtemel görülmektedir. Bunun nedenlerini şu şekilde sı-ralamak mümkündür:

- Çevre sorunlarının ciddi bir felakete dönüşmesi ve ülkelerin varlıklarını tehdit etmesi,
- Su, petrol ve doğal gaz gibi kritik ve stratejik kaynakların eksikliğinin, sahipliğinin ve taşınmasının giderek daha cid-di birer politik ve güvenlik sorununa dönüşmesi,
- Büyük süper güç olmanın yolunun enerji sorununu çözmüş olmaktan geçmesi,
- Yerel kültür ve kimliklerin maksatlı olarak korunması; de-mokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün yine mak-satlı olarak savunulması; uluslararası terörizmin ve terö-rizmle mücadelenin, büyük ve güçlü devletler tarafından is-tismar edilmesi,
- Küreselleşmenin ülkeler ve bölgeler arası dengesizliği hızla beslemesi.

Bu ve benzeri nedenlere dayalı kaotik bir ortam beklentisi, do-ğal olarak bir belirsizliğe de neden olmaktadır. Bu belirsizlik de, yi-ne uluslararası politikanın geleceği konusundaki karamsarlığı besle-mektedir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 31

Bütün bunlar, Sovyetlerin ve Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan ve bugüne kadar olan döneme ilişkin değişimi, zorlukları ve meydan okumaları ifade eder ve bunların ortak yanı, belirtildiği üzere, karamsar bir tablodur.

Bu karamsarlığın ve zorlukların aynı zamanda fırsat olabilece-ğine şüphe yoktur. Başkan Bush'un kendi adıyla anılan Ulusal Gü-venlik Belgesi'nde sözü edilen "zorlukların fırsata dönüştürülmesi" ifadesi de, buna işaret eder. Türk insanının günlük yaşamında sıkça kullanılan "riski çok olanın, nimeti de boldur" özdeyişi, aslında ABD tarafının kullandığı "zorlukların fırsata dönüştürülmesi" olgu-su ile örtüşür. Önemli olan, bu zorlukları ve riski görerek, kolaycı-lığa kaçmadan, akıllıca ve özgücü ile bunlardan yararlanmayı dü-şünmektir. İstikbal, bunu düşünenlerin ve bu düşüncelerini hayata geçirmek için çaba sarf edenlerin olacaktır.

II. BÖLÜM

YENİ GÜÇ DENGESİ,

ABD'İNİN, AB'İNİN ve ÇİN'İN GÜNCEL DURUMU,

FRANSA ile ÇİN ARASINDAKİ GÜNCEL İLİŞKİLER ve ORTA ASYA

Bu bölümde, Soğuk Savaş sonrası dönemde, önce güç dengesi üzerinde durulmuş; politik, ekonomik ve askeri açılardan genel bir de-ğerlendirme yapılmıştır. Arkasından, uluslararası politikanın önde ge-len aktörleri olarak, ABD'nin, AB'nin ve Çin'in durumuna değinilmiştir-tır. Bu aktörlerin politik, ekonomik ve askeri durumları çıkış noktası alınarak, bunlar arasındaki ilişkiler ve rekabet ile bu aktörlerin gelece-ğine ilişkin tahmin ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Japon-ya, Hindistan'a ve Rusya'ya da aynı şekilde ve özetle değinilmiştir.

34 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Bu bağlamda, Fransa ile Çin arasındaki ilişkiler üzerinde ayrı-ca durulmuştur. Bu iki ülke arasındaki yakınlaşmaya işaret eden ve-riler belirtilerek, bunun uluslararası politikada ABD'yi dengelemek ve birçok konuda inisiyatif ele almak amacına yönelik olup olma-dığı irdelenmiştir. Tabiatıyla, bu ikili işbirliğinin uluslararası politi-kanın geneline yansımaları ve geleceği üzerinde de durulmuştur.

Bu bölümde son olarak Orta Asya üzerinde durulmuştur. Orta Asya'nın jeopolitiği ve bugün içinde bulunduğu durum ele alınmıştır-tır. Bu noktada Çin, Rusya ve Japonya ile Asya dışından ABD'nin ve AB'nin Orta Asya karşısındaki konumları ortaya konulmaya ça-lışmıştır. Hindistan'ın da, kısaca bu irdelemeye dahil edilmiştir.

I. YENİ GÜÇ DENGESİ

a. Bilindiği üzere, uluslararası ilişkilerde güç kavramı, bir aktörün, amaç ve hedeflerine uygun olarak, diğer aktörlerin davranışlarını etkileme konusunda sahip olduğu imkan ve yeteneği ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bir aktörün, diğer aktörleri kontrol etmede, uyuşmazlıkları çözmede ve zorlukları aşmada kullandığı imkan ve yeteneklerin bütünü/toplamını anlamına gelir.

Bu kavramın içine, uluslararası ilişkilerde bir aktörü, diğer aktör veya aktörler karşısında kuvvete sahip kılan unsurların hepsi girer. Politik, ekonomik, asker, sosyal, maddi, manevi, ülkesel özel-likler ve avantajlar (zenginliği, büyüklüğü, coğrafi yapısı gibi), nüfus yapısı, diplomasi ve daha birçok şey, ulusal güç kavramının içine girer. Burada ölçü, bir devlete, diğer devletler karşısında üstünlük ve avantaj sağlayıp sağlamadığıdır. Bir devlete, üstünlük ve avantaj sağlayan her şey, o devletin ulusal gücünün bir parçasıdır ve onun ulusal gücünü oluşturur.

Bu geniş kapsama rağmen, askeri gücün, ulusal güç içinde ayrı bir yeri vardır. Diğer güç unsurları yanında, askeri gücü fazla öne

Osman Metin ÖZTÜRK 35

çıkarmış ve gelişmemiş olan ülkeler, güçlü kabul edilmemektedir. Askeri açıdan güçlü olmayan ülkelerin, varlıklarını ve çıkarlarını koruma ve hedeflerine ulaşma açısından, fazla başarılı olduklarını söylemek güçtür. Askeri açıdan güçlü olan ülkeler, bu işleri, askeri açıdan güçlü olmayan ülkelere göre daha iyi yapmaktadırlar. Soğuk Savaşın sona ermesi, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve küreselleşme olgusunun ortaya çıkması, başlangıçta ülkelerin savunma harcamalarında ve dolayısıyla askeri güçlerinde konjonktürel bir gerilemeye neden olmuştur. Örneğin, 1992-1997 döneminde NATO üyesi ülkelerin askeri harcamalarında ortalama % 22'ler seviyesinde bir gerileme ortaya çıkmıştır. Ancak Sovyetler ve Varşova Paktı dağılmış olduğu için, bu gerileme o dönemde fazla fark edilmemiş, daha sonra dikkati çekmiş ve üzerinde durulmuş olmuştur.

Ancak "sert güç-hard power" olarak kabul edilen askeri gücün yapısında ve işlevinde ortaya çıkan bu gerileme, askeri güce olan ihtiyacın giderek ortadan kalktığı (kalkacağı) anlamına alınabilecek bir gerileme değildir. Askeri güç, küreselleşmenin etkisinde, biraz geri plana düşmüş gözükmeyle beraber; askeri gücün, temel güven ve güç kaynağı olma, temel caydırıcı unsur olma, özelliği ve işlevi değişmemiştir. Askeri güç, hep önemli olmuştur ve önemli olmaya da devam edecektir.

Bağımsızlık mücadelelerinde ilk yapılan iş, daha dün Çeçenler örneğinde olduğu gibi, müstakil bir askeri güç oluşturmaktır. 1991'de ortaya çıkan yeni bağımsız devletler de, bağımsızlıklarını korumak için, hemen düzenli ordularını oluşturmaya yönelmişlerdir. Biraz daha gerilere gidilirse, 1960'lı yılların ortasında, Fransa, müstakil bir nükleer güce sahip olmak ve buna dayanarak özgür bir dış politika izlemek için, NATO'nun askeri kandan ayrılmıştır. Bundan birkaç yıl önce ise, İsrail, Cenin Mülteciler kampını Amerikalılara açarken, AB temsilcilerine açmamış ve bu durum AB'nin askeri gücünün olmaması ile açıklanmıştır. Keza Sovyetlerin dağılmasın-

36 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

dan bugüne kadar geçen süre içinde ABD'nin Kafkasya'da ve Orta Asya'da kalıcı varlık gösterememesi, Karadeniz'de kalıcı askeri güç buldurulmaması ile açıklanmaktadır. Japonya'nın dünyanın önde gelen ekonomisine sahip olmasına rağmen, bunun Japonya lehine uluslararası politikaya yansımaması da, yine bu ülkenin askeri gücünün savunma ile sınırlı olmasına bağlanmaktadır. Bütün bu belirtilenler, askeri gücün, uluslararası politikada önem arz etmeye devam eden bir güç unsuru olduğuna işaret eder.

Bu konuda çok daha dikkat çekici bir örnek verilebilir. ABD'nin, Ulusal Güvenlik Belgesinde, silahlı kuvvetlerine yüklediği işlev dikkat çekicidir. Bu belgede geçen askeri gücün caydırıcı olması ve rakiplerini askeri güç yarışından vazgeçirmesi ifadesi, askeri gücün sürekli beslenmesi demektir ve ABD de, her şeye rağmen bunu yapmaktadır. Yine ABD, askeri gücüne, ülkeyi savunma ve vatandaşları koruma işlevine ilave olarak, ufuk açma, uzak coğrafyalara giriş, ülkeye politik ve ekonomik avantajlar-kazançlar sağlam gibi farklı işlevler de yüklemiştir. Bu işlevler de, yine hem askeri gücün önemi konusunda güncel bir fikir verir, hem de askeri gücün bunları yapabilecek derecede güçlü tutulması gereğine dikkat çeker. ABD örneği, Sovyetlerin ve Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra geri plana düştüğü ileri sürülen "sert gücün", uluslararası politikada temel ve belirleyici olmaya devam ettiği anlamına gelmektedir.

Peki askeri güç, yani "sert güç", geri plana düşerken, ne öne çıkmıştır? Günümüzde ülkeler hedeflerine ulaşmak için, askerin gücünün yanında nasıl bir güç, neler, kullanılmaktadırlar? İşte bu noktada da karşımıza, "yumuşak güç" çıkmaktadır.

"Yumuşak güç-soft power", küreselleşmenin etkisinde, öne çıkmış bir güçtür. Fakat asla yeni ortaya çıkmış ve/veya fark edilmiş bir güç değildir. Tarihe bakılır ise, ülkelerin, hedef ülkeler için (karşı tarafta) kendilerine müzahir (yardımcı) unsurlar aradıkları

ve bu unsurları kullanarak hedeflerine ulaşmaya çalıştıkları görülür. O ülkedeki etnik dinsel, sosyal, kültürel ve ekonomik sorunları istismar ederek, o ülkenin yönetimi bu unsurlar üzerinden baskı ve kontrol altına alınarak, bir şey yapması veya yapmaması sağlanmıştı. Bunun için Osmanlı'nın son iki yüz yılına bakılması yeterlidir.

AB'nin ve ABD'nin demokratikleştirme, özgürleştirme ve insan hakları adına ülkelerin önüne koyduğu politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve benzeri diğer taleplerin, o ülkelerdeki bazı kesimler tarafından sahiplenilip, o ülkelerin yönetimleri ile bu kesimleri karşı karşıya getirmesi, tıpkı askeri güç kullanılması gibi bir etkiyi beraberinde getirmektedir. Hatta, bunun, askeri güçten daha etkili olduğu bile söylenebilir. Üstelik, askeri güç gibi ciddi bir maliyeti de yoktur.

İşte "yumuşak güç", budur. "Yumuşak güç", karşı karşıya gelen aktörlerden birinin, kendi çıkarına hizmet edecek isteklerin diğer aktörün ülkesindeki unsurlardan gelmesini sağlama konusunda sahip olduğu imkan ve yeteneği ifade eder.

Daha önce de ifade edildiği üzere, "yumuşak güç" küreselleşmenin etkisinde ortaya çıkmış gözükse de, aslında yeni bir şey değildir. İki kutuplu dönemde, Sovyetlerin Batı Blokuna dahil ülkelerdeki, ABD'nin de Doğu Blokuna dahil ülkelerdeki bir kısım faaliyetleri de, "yumuşak güç" kavramı ile karşılanabilecek faaliyetlerdir. Keza, yukarıda bir cümle ile ifade edildiği üzere, Osmanlı Devleti de, özellikle 19. yüzyılın başlarında başlayıp Birinci Dünya Savaşına kadar gelen yaklaşık 110-120 yıl içinde, "yumuşak güç" kullanılarak, önce zayıf düşürülmüş, sonra da parçalanmış ve yıkılmıştır. Rakipleri, Osmanlı Devletine karşı, Osmanlı'nın Türk ve Müslüman olmayan tebasını kullanmıştır. Osmanlı'nın, etnik ve dinsel açıdan ufalama ve parçalara ayrılması politikası izlenmiştir. Bu gün de, yine "yumuşak güç" unsurları kullanılarak, Türkiye aynı sürecin içine itilmeye çalışılmaktadır. İtmeye çalışanlar da, hemen hemen aynıdır.

38 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

İşte, bu parçalama, ufalama ve vatandaşı kendi devleti ile karşı karşıya getirme işinde sahip olunan imkan ve yeteneğin adı, günümüzde "yumuşak güç"tür.

Yine bu konuda hatırlanması gereken bir diğer husus ta, gücün, göreceli bir kavram olduğudur.

Belki burada hatırlanması gereken bir diğer konu da, uluslararası ilişkilerin, özde bir güç mücadelesi olarak görülmesidir. Uluslararası politikayı bütünüyle kucaklayacak bir hukuk sistemi'nin olmaması, olan hukukun yetersiz ve genelde bir yaptırımının bulunmaması, bulunsu bile bu yaptırımı uygulamakla görevli yerleşik bir otoritenin yokluğu, bir boşluğa neden olmakta ve bu boşluğu da güç doldurmaktadır. Bu yapı sürdüğü sürece, gücün uluslararası politikada oynadığı rolde bir değişiklik olmayacaktır.

b. ABD, 1990'lı yılların başında, uluslararası politikanın tek kutbu olarak görülüyordu. Fakat 1990'lardan bugüne gelindikçe, ABD, bu konumunu kaybetmeye ve uluslararası politika, çok kutpluluğa doğru yol almaya başlamıştır.

ABD, bu gelişim çizgisinde karşısında, hem askeri gücünü beslemeye, hem de yumuşak güç kullanımına ağırlık vermeye yönelmiştir. Tek kutup olmanın büyük sorumluluğu, bu büyük sorumluluğu sürdürme isteği ve tek kutup olarak kalma inancı, ABD'yi, ekonomik açıdan sıkıntıya sokmuş ve ABD, dünyanın en büyük ekonomisine sahip olmasına rağmen, bu işi götürmekte zorlanır hale gelmiştir. "Yumuşak gücün" öne çıkması ve ABD'nin hem terörizmi, hem de terörizm ile mücadeleyi istismar ettiğinin düşünülmesi, büyük ölçüde bu zorlanma bağlamında görülmelidir.

c. Bugün bakıldığında, uluslararası politikada bir güç dengesinden söz etmek güçtür. Yukarıda da ifade edildiği üzere, 1990'lı yılların başındaki ABD merkezli denge durumu, çabuk kaybolmuş ve bir bozulma süreci baş göstermiştir.

Bir tarafta, inatla, uluslararası politikadaki konumunu korumak isteyen ABD vardır. ABD, bunun için her şeyi yapmayı mubah görmektedir. BM'yi yok varsaymakta, kendisini hukuka bağlı görmekte, ülkelerin egemenliklerine, siyasal bağımsızlıklarına ve toprak bütünlüklerine saygı göstermemekte, ülkelere serbestçe müdahale etmekte ve iç işlerine karışmaktadır.

NATO, giderek hem ABD'nin peşinden sürüklediği ve sürülebileceği bir örgüt olma özelliğini, hem de genel olarak etkinliğini kaybetmektedir. Bu noktada hemen ifade etmek gerekir ki, NATO'nun, halihazırda oluşum sürecini yaşayan yeni güç dengesinde etkin ve önemli bir yere sahip olabilmesi, "ortak savunma" anlayışından "ortak güvenlik" anlayışına geçmesine ve bu geçişin ilgili uluslararası hukuk düzenlemelerinde

(NATO Antlaşmasında, BM Şartında veya NATO şapkası altında yapılmış ikili ve çoklu düzenlemelerde) ve örgütsel yapılarda (NATO'da, BM'de veya yeni bir örgütte) ifadesini bulmasına bağlıdır. Bunlar gerçekleşmediği sürece, NATO'nun, oluşacak yeni güç dengesinde fazla bir yerinin olamayacağı söylenebilir. Diğer tarafta ise, özellikle Çin vardır. Çin'in giderek yükselen güç olması ve ABD'nin izlediği siyasete duyulan tepki, Çin'i, ABD karşısında bir çekim ve cazibe merkezi haline getirmektedir. ABD'ye duyulan tepkinin ve ABD'den duyulan rahatsızlığın sonu-çu olarak ortaya çıkmış olan ŞİÖ, gerçekte ABD karşısında Çin'i yeni bir kutup olarak öne çıkarma amacına hizmet ediyor gözük-mektedir. Ayrıca, Rusya'nın, AB'nin, Hindistan'ın, olağan bir askeri gü-çe kavuşma yolundaki Japonya'nın ve "birleşik" Almanya'nın, hem nemli güçler olduğunu, hem de bunlar için şimdilik bir belirsizli-ğin mevcut olduğu görülmektedir. BM, etkinliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

40 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

d. Mevcut koşullar, doğal olarak, bir denge durumundan söz edilmesini güçleştirmektedir. 1990'lı yılların başına doğru ve ba-şında, çok kısa bir süre kendini gösteren ABD merkezli tek kutup-lu dünya düzeni yürümemiştir. Yürümemesi, bir bozulmaya ve bu-güne kadar gelen bir düzensizliğe yol açmıştır. Bu nedenle, bugün itibarıyla, uluslararası politikada bir güç dengesinden söz etmek güçtür.

Uluslararası politika, yeni aktörler ile, yeni güç merkezleri ile, çok kutupluluğa doğru yol almaktadır. Dolayısıyla ancak yeni ku-tupların netlik kazanmaya başlamasından sonra, bir güç dengesin-den söz edilebilecektir. Bununla beraber, bu aşamaya gelinene ka-dar, bir denge durumu olarak görülebilecek, bazı gelişmeler ortaya çıkabilir. Fakat bunlar da, geçici nitelikte veya bir olaya münhasır olacak, kalıcı olmayacaktır.

İki Kutuplu Dönemi çağrıştırır nitelikte bir güç dengesinin, olu-şumunun zaman alacağı ve bunun oluşum sürecinin yaşanmakta ol-duğu değerlendirilmektedir.

e. Bununla beraber, bu aşamada,

- ABD'nin İngiltere, Avustralya ve Hindistan ile birlikte ha-reket ederek, uluslararası politikada güç merkezlerinden bir olmaya devam edebileceği; bu birliktelikle Japonya'nın da yer alabileceği; ABD'nin, gücündeki erimeye ve sürpriz projelerin etkisinde ortaya çıkabilecek gelişmeye bağlı ola-rak, konumunu kaybedebileceği veya güçlendirebileceği,
- AB'nin, birlik olarak, görünür gelecek itibarıyla, ulus-lararası politikada ciddi bir güç merkezi olmasının beklen-mediği; AB 'yi peşinden sürükleyen ülkelerde, bu yönde ira-denin görülmediği; bunun da, birlik için gerekli olan siyasal ekonomik ve askeri adımların atılmasını engellediği,

Osman Metin ÖZTÜRK 41

- Çin'in, uluslararası politikada ciddi bir güç olmaya en çok yakın ülke olduğu; ancak Çinli nüfusun büyüklüğünün ve yayılmışlığının, bir noktadan sonra Çin'e yönelik ciddi bir küresel tepkiye yol açacağı ve bunun da, çok kutupluluktan beklenen dengenin kurulmasını ve istikrarı olumsuz etkile-yeceği; çok kutupluluk içinde bir kaos ve çatışma ortamına ulaşılacağı,
- Fransa-Çin birlikteliğinin konjonktürel olduğu; Fransa, Al-manya, Rusya ve Japonya'nın bir ortak zemin oluşturarak, uluslararası politikada yeni bir güç merkezi olmak isteyebi-lecekleri,
- Çin ile girilecek çatışma ortamının ve Çinli nüfusun bütün dünyaya dağılmış olmasının, bugüne kadar genelde mikro düzeyde kendisini gösteren etnik ve dinsel temelli çatışma-ların, küresel ölçekte ve taraflarından birinin Çinliler olaca-ğı etnik ve dinsel bir çatışma ortamına neden olabileceği; bunun, Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezini doğ-rulayabileceği,
- Çin kutuplardan biri olmaya yaklaştıkça; uluslararası politi-kada ABD, Çin ve diğerlerinin oluşturacağı ikili olmayan-çoklu güç dengesi beklentisinden uzaklaşılacağı ve araların-da denge sağlanacak güçlerden birinin her halükarda Çin olacağı, istikrar ve düzen getirmeyecek, yeni bir iki kutuplu yapının ortaya çıkmasının zayıf bir ihtimal olarak görüle-me-yeceği, değerlendirilmektedir. Bu noktada, Huntington'un "medeniyetler Çatışması" tezini ve bu tezde geçen en önemli çatışmaların Batı ile Çin arasında cereyan edeceği yolundaki ifadeleri hatırlamakta yarar vardır. Batının, Çin'e yönelik giderek artması beklenen tepkiyi, hem tetiklemesi, hem de derleyip toparlaması; arkasından da Çin'i yeni "Doğu" olarak takdim etmesi ve kendisini de "Doğu" karşısında ye-

42 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

niden tanımlama yoluna gitmesi mümkündür. Bu, "Batı"nın, kendi-sini yeni koşullara göre tanımlayıp, belki de yeni bir isimlendirme-ye gidip, varlığına sürdürmesine hizmet edecektir. Eğer Çin yeni "Doğu" olarak takdim edilirse, enerji yönünden zengin Hazar Bölgesi ve Rusya da dahil, bir çok bölgenin ve ülkenin "Batı" içinde yer almasının alt yapısı da böylece oluşturulmuş olacaktır. Böyle bir gelişmenin, hem Çin merkezli yapılanmayı, hem de Batıyı etkile-mesi kaçınılmaz olacaktır. Batının etkilenmesini, daha çok, Batının merkezinde ABD'nin yer almaya devam edip etmeyeceği, NATO'nun alabileceği yeni şekil, Batının kucaklayabileceği diğer medeniyetler açısından düşünmek gerekir. Bu sorular da, doğal ola-rak, yukarıda ifade edildiği üzere, "Batı"nm, mevcut ve muhtemel katılımcıları dikkate alan yeni bir isimlendirmeye gidebileceği ihti-malini akla getirmektedir.

II.ABD'NİN, AB'NİN ve ÇİN'İN GÜNCEL DURUMU

A. ABD'nin Güncel Durumu

ABD, Sovyetleri ve Varşova Pak-tı 'nı dağıtan, Soğuk Savaşı so-na erdiren güç olarak, 1990'lı yılların başında uluslararası politika-da itibar kazanmıştır. Bu itibar ve algılama, bir taraftan ABD'nin is-tediği her şeyi yapma gücünü kendisinde görmesine, diğer taraftan da birçok şeye müdahale etmesini gerektiren ciddi bir sorumluluğa ve mali yüke neden olmuştur. Yani Sovyetlerin ve Varşova Pak-tı 'nın dağılması, ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve askeri açılar-dan ABD'yi ciddi şekilde etkilemiş; bu etkileme, başlangıçta genel-de olumlu yönde olmasına rağmen, sonra giderek olumsuz bir mec-roya kaymıştır. 1990'lardan bugüne gelindikçe, ABD, tek kutup olmanın neden olduğu gerekleri ve beklentileri karşılamakta zorlanmaya başlamış-

Osman Metin ÖZTÜRK 43

tır. Bu zorlanma ve beraberinde getirdiği kural tanımazlık ve hırçın-lık, uluslararası kamuoyu nezdinde ABD'ye yönelik giderek artan bir tepkiye neden olmuştur. ABD'ye yönelik tepkilerin ve artan as-keri harcamaların kendilerine olan yansımaları ise, Amerikan kamu-oyundaki hoşnutsuzlar kesimini giderek büyütülmüştür.

ABD'nin ekonomik büyümesi % 2'ler seviyesine kadar gerile-miş, enerjide dışa bağımlılığı Avrupa ülkelerine göre artmış, enerji güvenliği daha ciddi bir sorun olmaya başlamış, küreselleşmenin olumsuz etkileri Amerikan kamuoyunda da ifadesini bulmaya baş-lamıştır.

ABD'nin politik sistemi, tıkanmaya başlamıştır. İki partili sis-tem, seçilene rahat çalışma imkanı verecek sonuçları üretmede zor-lanır olmuştur. İkinci dönemini yaşamasına rağmen, Bush'un ilk dönem seçimi kazanma biçiminin ve kazanma oranının Bush Yöne-timi ve Amerikan seçmenleri üzerindeki etkisi silinmemiştir.

Ülkede, ayrımcılığın hala devam ettiği, Beyaz-Anglo Sakson-Protestan (WASP) üstünlüğünün zayıflamakla beraber sürdüğü; bölgeler arasındaki ve büyük kentlerde mahalleler arasındaki ya-şam düzeyi farklılığının çok belirgin olmaya devam ettiği; bazı bölgelerdeki ve büyük kentlerin bazı mahallelerindeki yaşam koşu-larının geri kalmış ülkeler seviyesine olduğu; bazı eyaletlerde (ör-neğin Teksas'ta) ABD'den ayrılma eğiliminin güçlendiği göröl-mektedir.

Artan savunma harcamalarının ve dış ticaret açığının halkın günlük yaşamına olumsuz yansımakta ve bu da, bir boyutu ile, Ame-rikalıların, göçmenleri karşılarına almalarına neden olmaktadır. Ya-sa dışı yollarla ABD'ye gelenler de dahil, göçmenler, ciddi bir sorun olmaya başlamıştır. Sahil güvenlik hizmetleri ile göçmen servisleri-nin güçlendirilmesi ve tıpkı İsrail'in Filistinililere yaptığı gibi Mek-sika sınırına duvar çekilmesi, bunun bir işareti olarak görülebilir, Uyuşturucu kullanımının yaygınlaşmaya devam etmesi ve kullanım

44 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

yaşının giderek düşmesi, suç işleme oranının giderek yükselmesi. ateşli silahlara olan ilginin artması, ABD'de günlük yaşamın içinde, bulunduğu durumu anlamak açısından önemli olan verilerdir.

ABD'de aynı eğitimi almış, aynı işi yapan, WASP'lar ile diğer leri ya da kadınlar ile erkekler aynı ücreti almamaktadırlar. Damar-larında kölelik kanı taşıyanların yönetici olamayacağı anlayışı, za-yıflamakla beraber hala bazı bölgelerde devam etmektedir. ABD'de, aralarında Klu Klux Klan ve Neo Nazilerin de yer aldığı, ırkçı örgütlerin sayısı 400'ün üzerindedir. Mahkumların % 80'i si-yah, keza göz altında iken ölenlerin büyük bölümü de yine siyahtır. Ortalama olarak, her gün 30'un üzerinde kadın saldırıya uğramakta, her dakika bir kadına tecavüz edilmekte, her gün trafik suçları ne-deniyle 100'ün üzerinde kişi hayatını kaybetmekte, her gün 3500 ci-varında otomobil çalınmakta, her gün 60'ın üzerinde kişi cinayet ve 90 civarında kişi intihar nedeniyle hayatını kaybetmektedir.

ABD'nin askeri harcamaları, bütçe rakamlarına yıl içinde ayrı-ca alınan ödeneklerin ilavesiyle, 800 milyar dolara yaklaşmaktadır. Bu çok, büyük bir rakamdır ve bu noktada, Sovyetlerin dağılma ne-denlerinden biri olarak, artan askeri harcamaları karşılayamaması-nın gösterildiğini hatırlamak gerekir.

ABD için, iç ve dış güvenlik, düne göre daha ciddi bir soruna dönüşmüştür.

Küreselleşmecilere göre, yerel kültür ve kimliklerin her biri–nin, ayrı birer dünya olarak korunması gerekir. Küreselleşmenin arkasındaki en büyük güç olarak ABD, muhataplarına karşı bunu kullanmaktadır. Ancak ABD'nin bu yaklaşımının kendisine geri dönmesi, yani ABD'nin de küreselleşmenin etki alanına dahil ol–ması, hiç de uzak bir ihtimal değildir. Amerikan toplumunun, göç–men temelli olduğu, zenginliğin ve gücün öne çıkardığı "Amerikalı"lık olgusunun altında, her Amerikalının kendi yerel kimliğinin ol–duğu bilinmektedir. Küreselleşmenin etkilerinin Amerikan toplu–

Osman Metin ÖZTÜRK 45

muna uğramayacağı düşünülmeceğine göre, ABD'nin gücünde–ki her gerileme, aynı oranda Amerikalıların alt kimliklerini hatırla–yıp bunlara sahip çıkmasını sağlayacak ve bu da giderek ABD'nin üniter yapısını tehdit edecektir. ABD için, böyle bir gelişme, risk ve tehdit söz konusudur.

Diğer taraftan, göçmenlerin, ABD ile bunların geldikleri yerler arasında bağ kurulmasına ve ABD'nin buralara müdahale etmesine imkan verdiği düşünülebilir. Ancak, bu, gücünü koruduğu sürece ABD için anlamlı olabilecek bir husustur. ABD'nin güç kaybettiği süreçte, göçmenler, ABD'nin en zayıf yanını teşkil edecektir. Göç–menlerin geldikleri Afrika ve Orta Doğu gibi bölgelerin terörizme besleyen, uyuşturucunun ve yaygın bulaşıcı hastalıkların yaşandığı coğrafyalar olduğu ve göçmenlerin bu coğrafya ile olan akrabalık ilişkilerini sürdürdükleri dikkate alınır, bu durumun, ABD için ciddi bir iç güvenlik sorunu olduğu sonucuna ulaşılabilir. Buna bağ–lı bir diğer husus ta, ABD'nin bu durumu görerek artan iç tehdit ile mücadele bağlamında aldığı temel hak ve özgürlükleri görmezden gelen tedbirlerin, Amerikan halkı ile Amerika Devletini karşı karşı–ya getirdiği, Amerikan kamuoyundaki hoşnutsuzlar kesimini büyüt–tüğü ve bunun da sonuçta iç tehdidi besleyen bir nitelik arz ettiğiidir.

Güney Amerika'nın, başta Venezüella olmak üzere, birçok ül–kesinde ABD karşıtı yönetimler iş başına gelmeye başlamıştır. Bu durumun uygulamaya yansımaları, açıkça ABD'nin eleştirilmesi ve ABD'ye kendilerine müdahale imkanı veren araçsal kurumlarla olan ilişkilerin gözden geçirilmesi şeklinde olmuştur.

Venezüella'nın, Uluslararası Para Fonu'na ve Dünya Bankası'na olan borçlarını va–desi gelmeden ödeyip kapatması, bu ikinci bağlamda ortaya çıkmış

bir veridir. Güney Amerika'daki bu durum, göç aldığı bir coğrafya olması nedeniyle, ABD'nin iç güvenliği açısından önem arz eden bir gelişmedir. Ayrıca, Amerika kıtasının kalanını kendisinin "arka bahçesi" olarak gördüğü için, ABD, bu gelişme karşısında, buralara daha çok ilgi ve kaynak tahsis etmek durumunda kalacaktır.

46 I AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

ABD, 1990 sonrasında, başlangıçta tek kutup olmanın, sonra da bu konumunu korumanın etkisinde deniz aşırı varlığında ciddi bir genişlemeye gitmiş, bir çok bölgeye ve soruna angaje olmuştur. ABD, bugün, bu genişlemeyi ve angajmanı yürütmekte, ciddi şekil–de zorlanmaktadır.

Bu durumun özellikle enerjide çok belirgin olduğu düşünül–mektedir. İki kutuplu dönemde, Sovyetlerin kontrolü dışında kalan tek enerji merkezi vardı. O da, Orta Doğu idi ve ABD, Orta Do–ğu'yu kontrol üzerinden, bir bütün olarak Batıyı politik ve ekono–mik açılarından kontrol edebiliyor, Batının kalanını istediği gibi pe–şinden sürükleyebiliyordu. Sovyetlerin dağılması ile yeni ortaya çı–kan enerji merkezleri, bu açıdan, ABD'yi zora sokmuştur. ABD, hem kontrol etmesi gereken yeni enerji merkezleri ile karşı karşıya kalmış, hem de bu yeni enerji merkezleri nedeniyle daha önce Orta Doğu üzerinden kontrol ettiği ülkeleri kontrol etmede güçlük çek–meye başlamıştır. Batının kalanının enerji ihtiyaçlarını karşılamada yeni merkezlere kavuşması, bu ülkelerin ABD karşısında hareket serbestisini artırmıştır.

Bunların anlamı, ABD'nin ilgi ve kaynak tahsis etmek ve gü–cünü paylaşmak durumunda kaldığı konuların sayısı artmış oldu–ğudur. Gelişmeler, ABD'nin gücünde bir ufalanmaya yol açmıştır. Bugün için, ABD'nin önünde çözüm bekleyen en ciddi sorun veya durum budur. ABD'nin kendisi merkezli, hukuk ve kural tanımayan politikalarından duyulan rahatsızlığın beslediği Amerikan karşıtlığı, eskiden olduğu gibi ABD'nin çok uluslu koalisyonlar üzerinden ba–zı eksikliklerini karşılamasını engellemektedir. Artan Amerikan karşıtlığı, gücün ufalanmasından ileri gelen zayıflığın dengelenme–sini (karşılanmasını) engellemektedir. NATO, BM, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşların ABD'nin ya kontrolünde, ya da etkisinde faaliyet gösteren kuruluşlar olduğu iz–lenimi ve algısı, bugün daha da güçlenmiş olduğu için, ABD, bu ku–ruluşları da kendisi için etkin olarak kullanamamaktadır. NATO,

Osman Metin ÖZTÜRK 47

genişleme ile hantallaşmış; BM, ciddi itibar kaybetmiş; ülkeler, Dünya Bankasına ve Uluslararası Para Fonuna olan borçlarını vade-sinden önce kapatmaya başlamışlardır. Bu gelişmelerin anlamı, ABD'nin bu kurumlar üzerinden elde ettiği avantajların kaybolma-ya başladığıdır.

Avrupa ülkelerinin AB üzerinden siyasal entegrasyon çabaları-na hız vermeleri, Çin'in her açıdan yükselme sürecine girmesi ve Fransa ile birlikte hareket etmeye başlaması, Japonya'nın yeni siya-sal iktidar ile askeri açıdan ABD'ye olan bağımlılığını azaltacak ye-ni bir askeri yapılanma içine girmesi, "birleşik" Almanya'nın ABD'ye mesafeli durması, Rusya'nın Putin ile ciddi şekilde topar-lanması ve önünü görmeye başlaması, ABD'nin hareket serbestisi-ni kısıtlamaktadır. Bu aktörler güçlendikçe kendilerini ABD'ye da-ha az bağımlı hissedecekleri ve ABD'den uzaklaşacakları için, bun-ları etki alanında tutmaya çalışmasının ve bunlar karşısındaki konu-munu sürdürmesinin ABD'ye maliyeti de artacaktır.

Son dönemde, İngiltere ile ABD arasındaki ilişkilerde bir so-ğukluk göze çarpmaktadır. 2007 yılı Mart ayının son haftasında ya-şanan 15 İngiliz askerinin karasularını ihlal ettiği gerekçesiyle İran tarafından tutuklanması olayı, söz konusu soğukluğun somut ve güncel bir işareti olmuştur. Hindistan'ın, İngiltere ile birlikte, ABD'nin yanında olmaya devam edeceği düşünülebilirse de, bugün itibarıyla, bu konuda çok net bir fikir beyan etmek güçtür.

Sonuç olarak ABD, 1990'lı yılların başındaki konumunu hızla kaybetmektedir. Güç dengesi, hızla ABD'nin aleyhine değişmekte-dir. ABD, kendisine yönelik, şimdilik daha çok örtülü olarak hisse-dilen ciddi bir meydan okuma ile karşı karşıyadır. Gücü ufalanmak-tadır ve bu ufalanma da, ABD'nin etkinliğini artan bir şekilde zayıf-latmakta ve etki alanını daraltmaktadır.

Bu koşullarda, ABD'nin, ancak önceki projelere göre uzayın daha etkin kullanımını öngöreceği yeni bir proje ile bu durumu dur-

48 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

durabileceği ve kendisi lehine çevirebileceği değerlendirilmektedir. Stratejik Savunma Girişimi (Yıldız Savaşları Projesi) ve Ulusal Fü-ze Savunma Sistemi nedeniyle ABD'nin bunun alt yapısına sahip olduğu ve bu nedenle, böyle bir ihtimalin dışlanmaması gerektiği düşünülmektedir. Enerjinin salt ekonomik bir olgu olmaktan çıkma-sı ve enerjiye olan bağımlılığın her geçen gün artması nedeniyle, ABD'nin enerji merkezlerini ve taşıma yollarını kontrol etmede ka-rarlı/ısrarlı olmasını beklemek gerekir. Ayrıca Amerikan karşıtlığı, attığı ve atacağı adımlarda meşruiyet sorununu gündeme getirdiği ve getireceği için, ABD'nin bu eksikliğini Afrika üzerinden gider-meye yönelmesi de yine beklenmelidir. Afrika'nın, yine enerji aç-ısından da görülmesi icap eder.

B. AB'nin Güncel Durumu

Avrupa ülkeleri, Soğuk Savaş sonrasında, hızlı bir siyasal en-tegrasyon sürecine girmişse de, 2004'deki genişlemeden sonra hızı-nı kaybetmiştir.

Soğuk Savaş sona erdiğinde 15 üyeli olan (İrlanda, Avusturya, Finlandiya, İsveç, Danimarka, Fransa, Yunanistan, Lüksemburg, Portekiz, İngiltere, Belçika, Almanya, İtalya, Hollanda ve İspanya) AB, 2004 yılında 10 ülkeyi (Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Malta'yı) 2007 yılında da 2 ülkeyi (Romanya ve Bulga-ristan'ı) üyeliğe kabul ederek, ciddi bir genişleme yaşamış ve üye sa-yısını 27'ye çıkarmıştır. AB'nin yeni 12 üyesinden Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi dışındakilerin eski Doğu Bloku üyeleri olduk-larını bir kenara not etmekte yarar var. Hatta Rumlar da, iki kutuplu dönemde izledikleri siyaset ve Ortodoks dinine mensup olmaları ne-deniyile, eski Doğu Bloku ülkeleri ile aynı kategoride görülebilir.

AB, bilindiği üzere, uluslararası değil, uluslar üstü bir örgüttür. Üye ülkelerin ulusal egemenliklerinden, kademeli olarak AB lehine

Osman Metin ÖZTÜRK 49

vazgeçmesi üzerine bina edilmiştir. Örgütün organları tarafından alınan kararlar, ayrıca bir iç hukuk işlemine gerek kalmadan, doğru-dan üye ülkelerde uygulanma kabiliyetine sahiptir.

Örgütün üye sayısı 27 olmakla beraber, örgüt içinde Fransa, Al-manya, İspanya ve İngiltere'nin öne çıktığı görülmektedir.

AB'nin uluslararası politikada ciddi ve hatırı sayılır bir güce dönüşmesi, kısa dönemde beklenmemektedir. Bunun, çeşitli neden-lerinden söz edilebilir. Bu nedenlerden belki birincisi, AB'nin bir-leşik yapısının sıkı-federal bir yapı mı, yoksa gevşek-konfederal bir yapı mı olacağı yolundaki kafa karışıklığıdır. Üye ülkelerin bir kıs-mı gevşek bir yapıdan yana tavır alırken, bir kısmı "Avrupa Birle-şik Devletleri" türünde sıkı bir yapıdan yanadır. Yani birinci neden, AB'nin yapısal niteliği konusundaki görüş ayrılıkları ile ilgilidir. İkinci bir neden, 12 yeni üyenin katılımının, AB'nin enerjisinin ve gücünün önemli bir kısmının, birlik içi uyum konusuna ayrılması-na neden olmasıdır. Yeni katılan ülkelerin, AB 'nin önceki üyeleri-nin sahip olduğu standardın genelde çok gerisinde olmaları, birliği, yeni üyeler ile daha çok ilgilenmek durumunda bırakmıştır. Bu noktada

hemen ifade etmek gerekir ki, ülkeleri AB'ye iten en temel etken ekonomidir. AB üyeliği, ekonomik sorunların çözümünde bir reçete ve ilaç olarak görülmektedir. Esasen Soğuk Savaş sonrası dönemde, AB üyeliği ekonomik sorunlar için, NATO üyeliği de gü–venlik sorunları için, bir çözüm olarak görülmüştür. Öyle ki, bir kı–sım ülkeler, güvenliklerini NATO'ya, ekonomilerini de AB'ye emanet etmek gibi bir kolaycılık içinde olmuşlardır. Ancak AB, ge–nişleme sonrasında, sadece ekonomik sorunlar ile değil, siyasal ve komşu ülkeler ile ilgili sorunlarla da karşı karşıya kalmıştır. Bütün unlar, doğal olarak AB'nin daha çok içe dönük olarak çalışmasına neden olmuştur. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, AB'nin müsta–kil ve operasyonel bir savunma ve güvenlik yapılanmasına sahip ol–ması ve sahip olmak için ciddi bir çaba içine girmemesidir.

AB'nin bugüne kadar askeri gücünü ortaya koyduğu, uygulamada

50 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

ifadesini bulan, ciddi hiçbir adımı atmamış (atamamış) olması, bir–liğin geleceğini olumsuz yönde etkilemektedir. Eğer AB hatırı sa–yıılır bir askeri güce sahip olsaydı, bu, AB 'nin dışarıda itibar kazan–masına yol açardı ve bu itibar da, AB içindeki bazı tartışmaları ve sorunları ortadan kaldırırdı. Oysa bugün, AB, Avrupa'nın merke–zindeki kriz ve çatışmalara müdahale etmekte bile fazla başarılı değildir. AB'nin en temel sorunları enerji, güvenlik ve çevre kirliliğidir. Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlarda ret edilen Avrupa Anayasası, önümüzdeki dönemde AB'ni en çok meşgul edecek ko–nulardan biri niteliğindedir.

ABD ile kıyaslandığında, AB'nin enerji ihtiyacındaki artışın ABD kadar olmadığı görülür. Bunu, çevre kirliliği nedeniyle sana–yi tesislerinin geçen 15-20 yıl içinde, önce Avrupa'nın doğusuna, sonra da Avrupa dışındaki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere transfer edilmesine; nüfusun artma eğiliminin ortadan kalkmasına (hatta azalma sürecine girmesine); Avrupalıların, refah düzeyi ola–rak, belli bir standardı yakalamış olmalarına ve bunun da enerji tü–ketimini belli bir seviyede tutmasına bağlamak mümkündür. AB için önemli olan enerjinin, ciddi maliyet artışı ve kesinti olmadan kendilerine ulaşmasıdır. Bu konuda Rusya, Kafkasya, Kuzey Afri–ka ve Doğu Akdeniz'e yakın ilgi göstermektedirler.

Kafkasya, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz, AB'nin güvenliği açısından da önemli olan coğrafyalardır. "Akdeniz Diyalog Programı" ile "Büyük/Geniş Avrupa ve Komşuluk Politikası", AB'nin, özellikle enerji ve güvenlik mülaha–zasıyla hazırlayıp uygulamaya koyduğu politikalarıdır. Bu bölgeler–deki ülkeler AB'ye üyelik beklentisi içine sokularak, AB'nin, hem ekonomik (enerji ile ilgili) çıkarlarını koruması, hem de savunması–nı ileriden yapması ve tehdidi yerinde bertaraf etmesi amaçlanmış

Osman Metin ÖZTÜRK 51

AB, ABD için çok önemlidir. Daha önce de değinildiği üzere, ABD-AB birlikteliği, ABD'nin, hem Avrupa'nın gücünden, hem de bu birlikteliğin yarattığı sinerjiden yararlanmasına imkan vermekte–dir. ABD ile birliktelik, "şimdilik", genişleme sonrasında içe dönen ve bütün üyelerini bir standartta buluşturma gayreti içine giren AB'nin de işine gelmektedir.

Fransa'nın Çin ile, Almanya'nın Rusya ile ve İspanya'nın Gü–ney Amerika ülkeleri ile olan güncel ilişkileri dikkat çekicidir. Fran–sa, Almanya ve İspanya'nın bu ilişkilerden güç aldıkları ve bu gü–cün de AB içinde, genelde bunlar arasında cereyan eden bir liderlik mücadelesine yol açtığı ifade edilebilir. Fransa'nın, Almanya'nın ve İspanya'nın bu ilişkilerinin, ayrıca uluslararası politikada AB'ye güç kazandırdığını, orta ve uzun dönemde ABD ile yollarını daha kolay ayırmasına hizmet edeceğini söylemek mümkündür.

İngiltere'nin AB ile olan ilişkileri bugüne kadar genelde sıkın–tılı ve sorunlu olmuştur. Önce, AB üyeliğine Avrupa'dan tepki gel–miş ve bu tepkinin de etkisiyle İngiltere, AB'ye sonradan katılabil–miştir. Daha yakın zamanlarda ise, ABD ile birlikte hareket etme–si ve AB'ye mesafeli durması, eleştiri konusu olmuştur. ABD'nin müstakil bir savunma ve güvenlik yapılanmasına sahip olmakta zorlanması ve mesafe alamaması da, kısmen İngiltere'nin bu tutu–muna bağlanmıştır. Nitekim AB'nin müstakil bir savunma ve gü–venlik yapılanmasının oluşturulmasına ilişkin çabası, Fransa ile İn–giltere'nin Aralık 1998'de bir araya gelip, Avrupa'nın ortak savun–ma ve güvenlik yapılanmasının süratle hayata geçirilmesine karar vermelerinden sonra hızlanmış ve mesafe almıştır. Hatta İngiltere ile ABD arasındaki ilişkilerin bir soğuma sürecine girmiş olması, bu bağlamda görülebilir. Söz konusu soğumanın, hem AB'nin, hem de ABD 'nin geleceği açısından da anlamlı olacağını söyleme–ye gerek yoktur.

52 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

AB'nin, kısa dönemde uluslararası politikada mesafe alması; Orta, hatta uzun vadede, ciddi bir askeri güce kavuşması da beklen–memektedir. AB'nin, öncelikle mevcut konumunu korumayı ve sür–dürmeyi öngören bir politikanın peşinde olması beklenmektedir.

Bununla beraber, Avrupa içinde, Almanya, Fransa ve İspanya merkezli yeni bir oluşumun, AB'den bağımsız olarak, daha çok öne çıkması beklenebilir. Özellikle "birleşik" Almanya'nın, 1994'ten itibaren Anayasa Mahkemesi kararıyla NATO'nun "alan dışı" kabul ettiği görevlere asker göndermesi, 1999'da BM kararına dayanmadığı halde Kosova'ya yönelik NATO müdahalesine katılması, 2002 yılında 1945'ten beri mevcut olmayan Genelkurmay Başkanlığı makamını yeniden ihdas etmesi ve 2003'te BM Güvenlik Konseyi'nin Geçici üyesi iken ABD'nin Irak'a müdahalesine açıkça karşı çıkması, bu ülkenin önümüzdeki dönemde AB içinde ve uluslararası politikada öne çıkacağına işaretleri olarak alınabilir. Son dönemde Almanya ile Rusya arasında gözlemlenen yakınlaşmanın da, bu yöndeki işaretleri beslediği söylenebilir. Fransa ile İngiltere arasındaki rekabetin geçmişi çok gerilere gider. Bu iki ülkenin, sürekli birbirleri ile rekabet ettiği bilinmektedir. İngiltere'nin yakın zamana kadar adeta kendisini Avrupa'nın dışında görüp ABD ile birlikte hareket etmesi ve AB'ye ilgisiz kalması, Kara Avrupası'nın genelinde bir tepkiye yol açmakla beraber, bundan en çok Fransa'nın rahatsızlık duyduğunu söylemek mümkündür. İngiltere'nin ABD ile olan birlikteliğinden elde ettiği avantajları ve gücü, Kara Avrupası ile olan ilişkilerine yansıtmasından duyulan bir rahatsızlık söz konusudur ve bu rahatsızlığı da Kara Avrupası ülkeleri arasında en çok Fransa'nın duyduğu kabul edilmektedir. Fransa'nın 1966'da NATO'nun askeri kandanından çekilmesi'nin arkasındaki temel nedenin, ABD'nin güdümünden uzak, müstakil bir nükleer programa sahip olmak ve bu sayede daha özgür bir dış politika izlemek olduğu hatırlanırsa, bu ülkenin, İngiltere'den ve ABD'den haz etmediği ve bunun da, bugün Fransa'yı Çin ile işbir-

Osman Metin ÖZTÜRK 53

liğine ittiğini söylemek mümkündür. Fransa-Çin birlikteliği, kalıcı görülmemekle beraber, uluslararası politikada hatırı sayılır bir güç olmaya adaydır. Bu birliktelik ne kadar mesafe alırsa, ABD'nin hareket serbestisi de o oranda daralacak ve Fransa, Avrupa'da o oranda güç ve avantaj elde etmiş olacaktır. Fransa'nın Çin ile olan ilişkileri üzerinden elde edeceği gücün ve avantajın, Fransa-İngiltere ilişkisinde de ifadesini bulacağını söylemeye gerek yoktur.

İspanya, son dönemde ABD karşıtlığı ile adından söz ettiren Güney Amerika ülkelerini, İspanya'da bir araya getirmesi ile adından sıkça söz ettirmektedir. Irak'tan asker çeken İspanya'nın ABD ile olan ilişkilerin, bir gerileme de gözlemlenmektedir.

Almanya'nın, Fransa'nın İspanya'nın ve İngiltere'nin söz konusu girişimleri, ilişkileri ve konumları, eğer bu arada ABD'ye itibar ve prestij kazandıracak fevkalade bir gelişme olmaz ise, ABD ile Avrupa arasındaki ilişkilerin zayıflamış olduğuna ve kopabileceğine işaret etmektedir. Söz konusu girişimler ve ilişkiler, ABD açısından çok ciddi bir düşüşü beraberinde getirebilir. Avrupa'nın ABD'den uzaklaşmasının Avrupa açısından anlamı o kadar olumsuz değildir. Avrupa'nın, ortaya çıkacak boşluğu yakınlaşma içine girdiği diğer ülkeler üzerinden doldurması mümkündür. Kaldı ki, Avrupa ülkeleri, ABD gibi, küresel düzeyde bir kontrol peşinde değildirler. Bu nedenlerle, Avrupa'nın ABD'den uzaklaşmasının Avrupa açısından bir sorun yol açmayacağı değerlendirilmektedir.

C. Çin'in Güncel Durumu

Çin, Soğuk Savaş sonrası dönemde yıldızı parlayan ve yükselen güçtür. Sovyetler 1991'de dağıldıktan hemen sonra, Çin'in kendisine yeni bir strateji geliştirdiği; önce durup değişimi irdelediği, sonra da değişimin içerdiği koşullar ile kendi koşullarını birlikte dikkate ala-

54 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

rak, kendine yeni bir yön çizdiği anlaşılmaktadır. Bu yeni stratejide, Çin'in, ekonomik açıdan güçlenmeye öncelik verdiği; ekonomik gelişimi için öngördüğü hedefe ulaştıktan sonra, başta Tayvan olmak üzere yaşamakta olduğu diğer sorunları bir şekilde çözmeye yöneleceği ve arkasından da, süper güç ve yeni bir kutup olarak uluslararası politikada boy göstermeyi amaçladığı tahmin edilmektedir ve değerlendirilmektedir. Çin, 2004 yılı verilerine göre, satın alma gücü paritesi itibarıyla, 7.8 trilyon dolarlık bir GSYİH'ya sahiptir ve bu rakam, ABD'nin 12 trilyon dolara yakın (11.6) GSYİH'ndan hemen sonra gelmektedir. Satın alma gücü parkesine dayalı GSYİH rakamlarında, Japonya (3.9), Hindistan (3.5), Almanya (2.4), Fransa (1.8), İngiltere (1.7) ve Rusya (1.4), Çin'in gerisindedirler. Bunun anlamı, satın alma gücü paritesi itibarıyla, Çin'in, dünyanın ikinci büyük ekonomisine sahip olduğudur. Çin ekonomisi, son 10 yıl içinde, ortalama % 8 ile % 9 arasında bir büyüme göstermiştir. Çin'in, bugün itibarıyla, 1 trilyon dolara yakın döviz rezervine sahip olması dikkat çekicidir. Çin'in dış ticaret hacmi, Soğuk Savaş sonrası dönemde, sürekli büyüme eğilimi içinde olmuştur. Örneğin 2003 yılının dış ticaret hacmi 850 milyar dolar civarında iken, bu rakam, 2004 yılında 1.1 trilyon doların üzerine çıkmıştır. İhracatı, ithalattan fazladır. 2003 yılında ihracatı 438 milyar dolar, ithalatı 412 milyar dolar; 2004 yılında ise, ihracatı 590 milyar dolar, ithalatı 538 milyar dolardır.

Önemli bir kısmı son 10 yılda olmak üzere, Çin'de son 25 yıl–da gerçekleşen yabancı yatırımların toplam değeri, yaklaşık 500 mil–yar dolardır. Sadece 2005 yılında Çin'de yapılan yabancı yatırımla–rın toplam değeri, 70 milyar doların üzerindedir. Bu yatırımları önemli bir kısmının ABD, Kanada ve Avustralya gibi batılı ülkeler–

Osman Metin ÖZTÜRK 55

de iş gören Çinlilere ait olması, çok yönlü ve geleceğe ilişkin olarak üzerinde durulması gereken bir husustur. Çin, Afrika'dakiler de dahil, dünyanın en geri kalmış ve en az gelişmiş ülkelerinin bile Çin ile çift yönlü ticaret yapmasını sağla–ma peşindedir. Tıpkı ABD'nin yaptığı gibi, onların Çinli üreticile–rin mallarının alıcısı olmasını sağlamayı öngören bir dış ticaret an–layışı ile hareket etmektedir.

Çin ekonomisinin geleceği açısından enerji çok önemlidir. Bü–yük nüfusu (1.3 milyar) ve sürekli büyüyen ekonomisi, Çin'i, ener–jide kendi kendine yeten ülke konumundan çıkararak dışa bağımlı hale getirmiştir ve bu bağımlılık ta giderek artmaktadır. 1990'lı yıl–ların ortalarına kadar, genelde enerji üretimi tüketimini karşılayan Çin, bu tarihten itibaren, giderek artan oranda dışarıya bağımlı ol–maya başlamıştır. 1996 yılında, dünya enerji tüketiminin % 9.6 'sını tek başına tüketen Çin'in, 2020 yılında % 16'sını tüketmesinin beklenmesi ol–dukça önemlidir. 1996 yılında toplam 22 milyon ton ham petrol tüketen Çin'in, 2004 yılında 122 milyon ton ham petrol tüketmiş ol–ması, dışa bağımlılığın artan derecesini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Çin, enerjideki artan dışa bağımlılığı nedeniyle hem enerji te–min ettiği ülkelerde, hem de bunlardan temin ettiği enerjinin mikta–rında ciddi bir değişikliğe gitmiştir. 1996 yılında enerji temin ettiği ülkelerin sayısı 10'a yakın iken, bu sayı 2004'te 10'un üzerine çık–mıştır. 1996'da petrol ithal ettiği ülkelerin sıralaması, en çok petrol ithal edilenden başlayarak Endonezya, Umman, Yemen, İran, An–gola, Papua Yeni Gine, Suudi Arabistan şeklinde devam ederken; bu sıralama 2004'te Angola, Suudi Arabistan, Umman, İran, Rusya, Sudan, Vietnam, Kongo, Yemen şeklinde değişmiş ve devam eder olmuştur. 1996 ile 2004 arasındaki bu değişimin yorumlanması, Çin'i ve izlediği siyaseti anlamak açısından önemlidir.

56 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Bu değişime bakarak, yine öncelikle Huntington'un "medeni–yetler çatışması" tezini ve Çin'in enerjide artan dışa bağımlılığını hatırlamakta yarar vardır. Eğer enerji kaynaklarının önemli bir kıs–mı İslam ülkelerinin kontrolünde ise, tıpkı ABD gibi, Çin'in de İslam ülkeleri ile karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdır. Huntington'un, öncelikle çatışacak dediği taraflardan ikisinin Çin ile İslam olması, bu bağlamda görülebilir. Bu nedenle, Çin'in kendisinin enerji ula–şım yollarını kontrol eden ve aynı zamanda enerji kaynaklarına da sahip olan Güneydoğu Asya'daki İslam ülkelerinden biri olan Endonezya ile olan alışverişini azaltması, bir çatışma ihtimalinin varlığı–na bağlanabilir. Hatta Çin ile Suudi Arabistan ve İran arasında artan yakınlaşma da, buna bağlı olarak, Çin-Endonezya kapışmasının bir İslam-Çin çatışmasına dönüşmesini ve İslam Dünyasının Çin'i kar–şısına almasını önleme amacı ile açıklanabilir. Çin, "şimdilik" ken–disini İslam Dünyası ile karşı karşıya gelmeye hazır görmemektedir. Bu noktada, Çin-İslam çatışmasının, Çin ile ABD'yi bir araya geti–ripte getiremeyeceğinin üzerinde durulması gereken bir husus olduğu düşünölmektedir. Ancak bu, oldukça zayıf bir ihtimal olarak göröl–mektedir. Çünkü, hem Çin-ABD birlikteliği daha çok Çin'e hizmet eder, hem de ABD nasıl enerji kaynaklarına sahip İslam Dünyasını bölüp kontrol edebiliyorsa aynı şeyi Çin de yapabilir. Çin'in 1996'da enerji ithal ettiği ülkeler ile 2004'de enerji ithal ettiği ülke–ler arasındaki farkı, bu şekilde yorumlamak da mümkündür.

Çin, aynı zamanda önemli bir silah satıcısıdır. Burada da tıpkı ABD'nin özellikle Orta Doğu'da yaptığı gibi, petrole ödediği para–yı silah satarak geri çekme üzerine kurulu bir strateji izlemektedir. Enerji üretim merkezlerinin aynı zamanda ve genelde, birer kriz ve çatışma bölgesi olmaları bir tesadüf değildir. Enerji kaynaklarına sahip ülkelerdeki kriz ve çatışma ortamları, nasıl ABD'ye, hem ora da bulunma, hem de orada bulunan ülkelere silah satma imkanı ve riyorsa, Çin'in de aynı şekilde kriz ve çatışma bölgelerinde olması nı ve o bölgenin ülkelere silah satmasını beklemek gerekir. Nasıl

Osman Metin ÖZTÜRK | 57

ABD, bu yolla petrole ödediği parayı çekiyorsa, Çin de aynı yolla petrole ödediği parayı geri çekecektir. Bunun, Çin ile ABD'yi, sö–mürgeci ve/veya sömürücü olma paydasında bir araya getirdiğini veya getireceğini söylemek mümkündür.

Çin'in enerji ihtiyacı, bu koşullarda, salt ekonomik bir konu ol–maktan çıkmakta, politik ve güvenlikle ilgili boyut kazanmaktadır. Eğer Çin'in 2025 yılında dünyanın en büyük ekonomisi olacağı tah–min ediliyorsa ve Çin ekonomisi de enerji yönünden dışa bağımlı ise, Çin için, enerjinin politik ve güvenlik boyutu giderek öne çık–acaktır. Dünyanın en büyük ekonomisine sahip olması, doğal olarak Çin'i politik ve askeri açıdan da güçlendirecektir. Bu gerçek nede–niyle, Çin'in, enerji sorununa çözmek için örtülü veya açık her şeyi

yapacağını ve bütün enerjisini bu yolda kullanmak isteyeceğini; rakiplerinin de, özellikle enerji üzerinden Çin'in önünü kesmek iste-yeceklerini beklemek gerekir. Yani, Çin ile ilgili mücadele, bir şekilde ve genellikle enerji ile ilgili olacaktır, enerji kaynaklarının etrafında cereyan edecektir.

ABD'nin halihazırda uygulama aşamasında olduğu kabul edilen "Kuzey Afrika ve Genişletilmiş Orta Doğu Projesi", Kuzey Afrika'dan başlayıp Çin'e kadar uzanan oldukça büyük bir coğrafyayı kapsamaktadır. Bu coğrafyanın en belirgin özelliği, dünyanın bileşen enerji kaynaklarının % 60'ından fazlasını içermesidir. İçerdiği enerji kaynaklarının büyüklüğü nedeniyle, ABD'nin bu projede başarılı olması halinde, önümüzdeki 25-30 yıl için, Çin'in süper güç ve yeni bir kutup olmasının bir hayal olarak kalacağı değerlendiril-mesi yapılmaktadır. Bu değerlendirme, Çin'in kaçınılmaz bir şekilde ABD ile karşı karşıya olduğuna ve olacağına işaret eder.

Bu noktada, enerji kaynaklarının kontrolünün ABD'ye geçmesi ile Çin'e geçmesi arasında özde bir fark olmadığını, ABD'nin sömürgeci/sömürücü kimliğini, Çin'in de sömürgeci/sömürücü bir kazanma yolunda olduğunu unutmamak gerekir.

58 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Çin'in, 1991 'de Sovyetlerin dağılmasından sonra oturup bir durum değerlendirmesi yaptığına ve bu değerlendirme neticesinde, önceliği ekonomik kalkınmasına veren yeni bir stratejiyi 1990'ların ortalarından itibaren uygulamaya koyduğuna yukarıda değinilmişti. Çin, bu strateji bağlamında ekonomik kalkınmasına öncelik ver-mekle beraber, politik ve askeri güç olarak da yeni bir çaba içine girmiştir.

Çin'in son dönemde Afrika'ya olan yoğun ve yaygın ilgisini, sadece enerji bağlamında görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Afrika'daki 54 ülkenin BM'ye üye 196 ülkenin % 25'inden fazlasını oluşturduğu görülürse, BM Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip toplam beş üyesinden biri olarak Çin'in Afrika'ya olan ilgisi-nin arkasında politik nedenlerin de yattığı sonucuna ulaşılır. Çin'in Afrika'ya olan güncel ilgisi ile, BM'ye kabul edilmediği 1949-1971 döneminde Afrika'ya gösterdiği ilgi arasında bir paralellik vardır. Her iki ilgi de, temelde politik mülahazaların ürünüdür. Keza Çin'in merkezinde yer aldığı ŞİÖ'ye de, yine ve özellikle politik mülahazalarla bakmak uygun olacaktır. Çin, kendisine müzahir bir ulus-lararası kamuoyu oluşturma peşindedir.

Askeri açıdan bakıldığında, Çin'in 1980'li yıllardan itibaren, bir değişimi yaşadığı görülür. Kara gücü ağırlıklı bir Silahlı Kuvvet-ler politikasından, deniz ve hava-uzay gücünü de öne çıkarmayı ön-gören yeni bir askeri güç politikasına geçilmiştir. Aslında bu değişim bile, yalnız başına, Çin'in uluslararası politikadaki mevcut durumunu anlamak ve geleceğine ilişkin tahminlerde bulunmak açısından yeterlidir. Çin, askeri açıdan, bölgesel güç olmaktan çıkıp küresel bir güç olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Çin, 14.500 km. gibi çok uzun bir kıyı şeridinde sahip olmasına rağmen, 1980'li yılların ortasına kadar, deniz gücüne fazla önem vermemiştir. Uluslararası politikadaki değişim işaretlerinden ve en çok da enerji yönünden giderek dışa bağımlı olacağına anlaşılma-

58 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Çin'in, 1991 'de Sovyetlerin dağılmasından sonra oturup bir durum değerlendirmesi yaptığına ve bu değerlendirme neticesinde, önceliği ekonomik kalkınmasına veren yeni bir stratejiyi 1990'ların ortalarından itibaren uygulamaya koyduğuna yukarıda değinilmişti. Çin, bu strateji bağlamında ekonomik kalkınmasına öncelik ver-mekle beraber, politik ve askeri güç olarak da yeni bir çaba içine girmiştir.

Çin'in son dönemde Afrika'ya olan yoğun ve yaygın ilgisini, sadece enerji bağlamında görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Afrika'daki 54 ülkenin BM'ye üye 196 ülkenin % 25'inden fazlasını oluşturduğu görülürse, BM Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip toplam beş üyesinden biri olarak Çin'in Afrika'ya olan ilgisi-nin arkasında politik nedenlerin de yattığı sonucuna ulaşılır. Çin'in Afrika'ya olan güncel ilgisi ile, BM'ye kabul edilmediği 1949-1971 döneminde Afrika'ya gösterdiği ilgi arasında bir paralellik vardır. Her iki ilgi de, temelde politik mülahazaların ürünüdür. Keza Çin'in merkezinde yer aldığı ŞİÖ'ye de, yine ve özellikle politik mülahazalarla bakmak uygun olacaktır. Çin, kendisine müzahir bir ulus-lararası kamuoyu oluşturma peşindedir.

Askeri açıdan bakıldığında, Çin'in 1980'li yıllardan itibaren, bir değişimi yaşadığı görülür. Kara gücü ağırlıklı bir Silahlı Kuvvet-ler politikasından, deniz ve hava-uzay gücünü de öne çıkarmayı ön-gören yeni bir askeri güç politikasına geçilmiştir. Aslında bu değişim bile, yalnız başına, Çin'in uluslararası politikadaki mevcut durumunu anlamak ve geleceğine ilişkin tahminlerde bulunmak açısından yeterlidir. Çin, askeri açıdan, bölgesel güç olmaktan çıkıp küresel bir güç olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Çin, 14.500 km. gibi çok uzun bir kıyı şeridinde sahip olmasına rağmen, 1980'li yılların ortasına kadar, deniz gücüne fazla önem vermemiştir. Uluslararası politikadaki değişim işaretlerinden ve en çok da enerji yönünden giderek dışa bağımlı olacağına anlaşılma-

sından sonra, deniz gücünde, o tarihe kadar izlemekte olduğu "ya-kın kıyı savunması" konseptini terk etmiş ve 1980'li yılların orta-sından itibaren "yakın sular deniz kuvvetleri" konseptine geçmiştir. 1990'ların başından itibaren de, "uzak sular deniz kuvveti" konseptini benimsemiştir. Bu anlayış/konsept değişikliği, örgüt, doktrin, araç-gereç ve eğitim üzerinde de etkili olmuştur. Nitekim, 1990'lı yılların başındaki kaos ve belirsizlik ortamında, Çin, sözde başka nedenlerle, ama gerçekte yukarıda belirtilen anlayış/konsept değişikliğinin etkisinde, eski Doğu Bloku ülkelerine ait uçak gemilerine alıcı çıkmış ve bunların bir kısmını satın almıştır.

Çin'in deniz gücüne ağırlık vermesinin nedenleri olarak şunlar ifade edilebilir:

- Çin'in enerjide giderek artan bir şekilde dışa bağımlı olması,
- Çin'e bitişik, komşu veya yakın deniz alanlarında petrol bu-lunduğunun anlaşılması ve sonrasında bölge ülkeleri arasın-da sınır ve aidiyet anlaşmazlıklarının ortaya çıkması (Tok-da/Takashima Adaları uyuşmazlığı, temelde Güney Kore ile Japonya arasında; Spratley-Paracel Adaları uyuşmazlığı, te-melde Çin ile ASEAN ülkeleri arasında, Senkaku-Diaouyu Adaları uyuşmazlığı, temelde Çin ile Japonya arasında ve benzerleri)
- Çin'in ithal ettiği enerjinin ulaşım güvenliğinin sağlanması, Tayvan sorununu, "Tek Çin" politikası doğrultusunda ken-disi lehine çözmek istemesi, Denizdeki hak ve menfaatlerini daha iyi korumak istemesi; iç hukukun ve uluslararası hukukun denizlerde kendisine ta-nıdığı egemenlik ve kullanım alalarını daha iyi değerlendir-mek istemesi.

60 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Çin, üç milyona yakın asker sayısı ile, dünyanın en kalabalık Silahlı Kuvvetlerine sahiptir. Çin'de yaklaşık 600 milyonluk erkek nüfusun da "milis gücü" olarak kabul edildiği çıkış noktası alınırsa, personel olarak Çin Ordusunun büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır.

Çin Ordusunun, füze teknolojisi konusunda da oldukça geliş-miş ve potansiyel sahibi olduğu bilinmektedir. Çin'in uzaya olan ilgisinde de ciddi bir artış gözlemlenmekte-dir. Çin, Ekim 2003'te, uzaya insan gönderen üçüncü ülke olmuş-tur. Uzayın kullanımı konusundaki bu girişimi, Çin'in uluslararası politikadaki geleceği açısından anlamlıdır. Keza Çin'in, ABD'den bağımsız bir GPS oluşturma ve devreye sokma aşamasında olması da önemlidir. Hem sivil, hem de askeri kullanımlara açık bu sistem, ABD karşısında Çin'e büyük avantaj sağlayacaktır.

Bütün bunlar, izlemekte olduğu ekonomik, politik ve askeri po-litikaların Çin'i, uluslararası politikada yeni bir kutup olmaya doğru ittiği anlamına gelmektedir. Ancak, Çin'in uluslararası politikada yeni bir kutup olarak görülmesini sadece Çin'in yaptıklarına bağla-mamak gerekir. ABD'nin izlediği ve uluslararası kamuoyunun tep-kisini çeken politikaların da, bunda payı vardır. ABD'nin BM'yi yok varsayan, hukuk tanımayan, kuvvete dayalı, ülkelerin siyasal bağım-sızlıklarını ve toprak bütünlüklerini görmezden gelen politikaları, bundan rahatsız olan ülkeleri Çin'e itmekte ve Çin'in etkisine aç-maktadır. Bu da, Çin'in uluslararası politikada kutuplardan biri olma yolunda elini kuvvetlendirmekte ve işini kolaylaştırmaktadır.

Çin'in politik, ekonomik ve askeri açılardan uluslararası politi-kadaki yeni kutup olmaya çok yaklaşması, Çinli nüfusun bütün dün-yaya yayılmış olmasının etkisinde, Çin'e yönelik küresel ölçekte bir tepkiyi beraberinde getirecektir. Kaçınılmaz görülen bu tepki, Çin karşıtlığı paydasında bir yığılmayı ve kutuplardan birinin Çin olaca-ğı, iki kutuplu yeni bir yapılanmayı beraberinde getirebilir. Bu yeni yapılanmanın da, hem "düzeni", hem de "düzensizliği" içereceği

tahmin edilmektedir. Belirsizliğin ortadan kalkması düzeni, Çin'e ve bütün dünyaya yayılmış Çinlilere yönelik tepki de düzensizliği besleyecektir.

D. Önemli Görülen Diğer Bazı Aktörler İçin Kısa Bir Değerlendirme

1. Japonya

Japonya'nın, Abe'nin iktidara gelmesinden sonra, olağan aske-ri güce kavuşma konusunda başlattığı çalışma ve attığı adımlar ile yeni bir istihbarat yapılanmasına gitmesi, küresel ve bölgesel den-geler açısından çok önemlidir.

Japonya, güçlü bir ekonomiye sahiptir. Kişi başına düşen milli gelir 37 bin dolara yakındır. Gerek kişi başına düşen milli gelir, ge-rekse buna dayalı GSYİH (4.6 trilyon dolar) itibarıyla, dünyada ABD'den sonra ikinci gelmektedir. Japonların satın alma gücü pa-rkesine dayalı yıllık gelirlerinden (30 bin dolar) hareket edilir ise, ekonomik büyüklük olarak, Japon ekonomisi (3.9 trilyon dolar), ABD (11.6) ve Çin (7.8) ekonomilerinden hemen sonra üçüncü sı-rada gelir.

Japonya, bu ekonomik gücüne rağmen, uluslararası politikada fazla etkin/etkili değildir. Fazla etkin/etkili olamamasının temel nedeni de, olağan askeri güçten yoksun olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın ağır faturası, bu ülkenin, savaş sonrasında, olağan askeri güce sahip olmasının anayasal olarak yasaklanmasına ve Japon kamuoyunun da bu yönde genel bir kanaate sahip olmasına yol açmıştır. Abe, Japon kamuoyunu ikna ederek ve anayasa engelini aşarak, Japonya'nın ekonomik gücüne denk düşecek bir askeri güce sahip olmasının önünü açmıştır.

Japonya'daki bu dönüşümün ve olağan askeri güce yönelmenin arkasındaki nedenler olarak şunlar belirtilebilir:

62 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

- ABD'nin denizasırlı sorunları nedeniyle, Japonya'nın bulun-duğu bölgeden asker çekme ihtimalinin güçlü olması,
- Güney Kore ile nükleer imkan ve yeteneğe sahip Kuzey Kore'nin birleşmelerinin bölgesel dengeleri değişime zorlayacak olması,
- Japonya'ya kıyıdaş Çin'in yükselen güç olması,
- Japonya'nın çok üst düzeyde enerjide dışa bağımlı olması ve bunun enerji ulaşım güvenliğini ciddi bir konuya dönüş-türmesi,
- Kuril Adaları sorunu ile, enerji kaynaklarını içeren ve/veya enerji ulaşımını kontrol edenler Japonya'ya komşu adaların aidiyeti sorunu ve bunlarla ilgili diğer sorunlar.

Japonya'nın Çin ile komşu olması, Japonya için, bir dezavantaj olduğu kadar, bir avantaj olarak da görülmelidir. İki ülke arasında tarihten gelen bazı sorunların, Çin'in lehine, Japonya'nın aleyhine bir mecraya kayması mümkündür. Bununla beraber, enerji yönünden dışa bağımlı olan bu iki ülkenin, başta enerji olmak üzere, bazı konularda işbirliğine gitmesi mümkündür. Ayrıca, Çin'in kutuplardan biri olması, bunda rahatsız olan /olacak ülkeleri Japonya'nın etkisine açabilecektir ki, bunu da yine Japonya için bir avantaj olarak saymak mümkündür.

Japonya için, dünya güç dengesindeki yeri itibarıyla bir değerlendirmek yapmak, bugün itibarıyla güçlü arz etmektedir. Bunun için Japonya'nın Abe ile başlattığı, silahlı kuvvetlere ve istihbarata ilişkin son açıklamalarının uygulamaya nasıl yansıtacağını beklemek gerekir.

Jeopolitiğinin, Japonya'ya çok ciddi bir avantaj sağlamaktan çok kendisi için bir sorun kaynağı olması, bu ülke ile ilgili değerlendirmede dikkate alınması gereken bir husustur. Bunu, Japonya'nın,

Osman Metin ÖZTÜRK | 63

mevcut durumunu/konumunu sürdürüp sürdürmeyeceğini, yeniden yayılmacı bir siyaset peşinde koşup koşmayacağını irdelerken, özellikle dikkate almakta yarar vardır.

2. Hindistan

Hindistan, dünyanın güçlü ekonomilerinden biri olma yolunda ilerlemektedir.

2004 yılı rakamlarına göre, kişi başına düşen milli geliri düşük (670 dolar) olmasına rağmen, 1.1 milyar dolayındaki nüfusu nedeniyle, kişi başına düşen milli gelire dayalı GSYİH 730 milyar dolar civarındadır. Bu rakamla, dünyanın ilk 10 büyük ekonomisi arasında kabul edilmektedir. Hint halkının satın alma gücü parkesine dayalı yıllık kişi başına düşen gelirden (3200 dolar) hareket edilirse, ekonomik büyüklük olarak, 3.5 trilyon dolar ile, dünyanın ilk beş ekonomisi arasında yer almaktadır.

Hindistan'ın jeopolitiğinin bu ülkeye ciddi bir güç kazandırdığını kabul etmek gerekir.

Hindistan, aynı zamanda, nükleer güç sahibi bir ülkedir.

İnanç, kültür ve etnik kimlik olarak çeşitlilik göstermesi, başta Pakistan ile yaşadığı Keşmir olmak üzere bazı sorunlara sahip olması ve ülkede bölgelerarası sosyo-ekonomik dengesizliğin çok ileri düzeyde olması, bu ülkenin uluslararası politikada öne çıkmasının önündeki ciddi engellerden bazılarıdır.

Hindistan'a bakarken, bu ülkenin sömürge geçmişini ve İngiltere'yi de hatırlamak gerekir.

Her şeye rağmen ülkenin sahip olduğu büyük nüfus, bu nüfusun belli iş kollarında (özellikle bilgisayar) gösterdiği başarı ve jeopolitiği, bu ülkenin en önemli güç kaynakları arasında görülebilir.

64 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Hindistan, enerji yönünden dışa bağımlıdır ve bu bağımlılığı her geçen gün artmaktadır. Fakat, aynı zamanda enerji merkezlerini ve taşıma yollarını kontrol eden bir jeopolitiğe sahip olması ve bazı enerji ulaşım hatlarının Hindistan'dan geçmesinin planlanması nedeniyle, Hindistan'ın, bu bağımlılığı dengeleyebilecek ciddi bir avantaja sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Hindistan'ın ABD ile nükleer konularda geliştirdiği yakın ilişki ve İngiltere ile olan bağları, bu ülkeyi, bu ekseninde bir pozisyona itmektedir. Japonya'nın da bu ekseninde Hindistan ile birlikte olması, ihtimal dahilinde

görülebilmektedir. Fakat buna rağmen, bu ülkenin, kısa vadede, etken bir konumda öne çıkmasını beklememek gerekir. Eğer Hindistan kısa vadede öne çıkarsa, bu, çok büyük bir ihtimalle, edilgen bir konumda olacaktır.

3. Rusya

Rusya, Putin ile yeniden SSCB'yi çağrıştırır hale gelmiş bir ülkedir.

2000 yılı başında Devlet Başkanlığı koltuğuna oturan Putin, Rusya'yı toparlamış ve ülkenin büyük ölçüde içeride istikrarı yakalamasını sağlamıştır. Bu, Rusya'nın dış politikasında da ifadesini bulmuş ve uluslararası politikaya Rusya lehine yansımıştır.

2004 yılı rakamlarına göre, Rusya'da kişi başına düşen milli gelir, dört bin dolar seviyesindedir. Kişi başına düşen milli gelire dayalı GSYİH, 600 milyar doların üzerindedir. Bu rakamlarla Rusya, tıpkı Hindistan gibi, dünyanın ilk 10 büyük ekonomisi arasında kabul edilmektedir. Rus halkının satın alma gücü paritesine dayalı yıllık kişi başına düşen gelirden (yaklaşık on bin dolar) hareket edilirse, Rusya'nın ekonomik büyüklüğü, 1.4 trilyon doların üzerine çıkmaktadır.

Osman Metin ÖZTÜRK | 65

Rus ekonomisi, enerji ve savunma sanayi ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Putin ile birlikte, yönetimin bir toparlanma içine girmesi ve yakın zamana kadar yüksek seyreden petrol fiyatları, Rus ekonomisinin kendisini toparlamasına da hizmet etmiştir.

Ancak, enerji, sadece Rus ekonomisinin değil, Rus dış politika-sının ve güvenliğinin de temelini teşkil etmektedir. Putin, enerjiyi ve Gazprom'u Rus dış politikasında ve güvenlik konularında bir araç olarak başarı ile kullanmaktadır.

Örneğin Ukrayna'da, kamuoyunun "renkli devrim" olarak isimlendirdiği hareket ile kendini gösteren ve Moksova'yı derinden etkileyen olumsuz gelişmeyi, Rusya, enerji üzerinden tersine çevirmişti. Ukrayna'nın Moskova'nın etki alanından uzaklaşması, Rusya için ciddi güvenlik, politik ve ekonomik sorunları beraberinde getirebilecek bir gelişmeydi ve Rusya, bu gelişmeyi enerji unsuru-nu kullanarak önce durdurmuş, sonra da tersine çevirmiştir. Aynı şey, son dönemde Rusya-Gürcistan, Rusya-Ermenistan ve Rusya-Moldova ilişkilerinde de kendisini göstermiştir.

Bir toparlanma içine girmiş olmasına rağmen Rusya'nın, SSCB döneminden gelen askeri gücünü koruduğunu söylemek güçtür. Özellikle deniz gücünde kendisini gösteren ciddi bir zayıflık söz konusudur.

İki kutuplu dönemin sona ermesi ile ortaya çıkan serbesti ortamı, o tarihe kadar savunma sanayi alanında ABD'ye bağımlı olmanın rahatsızlık duymuş ülkelerin hareket serbestisini artırmış ve bu ülkeler, savunma sanayi ihtiyaçları için Rusya'ya yönelmişlerdir.

Bu Rusya için, yeni pazar anlamına gelmiş ve Rus ekonomisinin kendisini toparlamasına hizmet etmiştir. Savunma malzemesi satışının salt ekonomik bir olgu olmadığı düşünülürse, Rusya'nın silah satışından aynı zamanda politik ve askeri kazançlar elde ettiği sonucuna da ulaşılabilecektir.

66 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

11 Eylül'den hemen sonra ABD'nin Orta Asya'ya girmesi, Orta Asya'yı hala kendisinin arka bahçesi sayan Rusya'yı sıkıntıya sokmuştur. Bu girişten Çin'in de rahatsızlık duyması, iki ülkeyi ŞİÖ çatısı altında bir araya getirmiştir. Ancak, ŞİÖ içindeki güç dengesi nedeniyle, Moskova'nın uzun dönemli olarak bu örgüte ilişkin bir beklenti içine gireceğini düşünmemek gerekir. ABD'nin Orta Asya'da varlık gösteremeyecek bir noktaya gelmesi, çok büyük bir ihtimalle, ŞİÖ'nü olumsuz olarak etkileyecek ve bu olumsuzluk da örgüt içinde en çok Rusya'ya yansıtacaktır. Bununla beraber, Rusya'nın enerji üreticisi, Çin'in de enerji tüketicisi olması, ABD faktörüne bağlı olmadan da, iki ülkenin birbirlerine yakın olmaya devam edebileceğini, bir ihtimal olarak akla getirmektedir.

Rusya'nın geleceği açısından, Putin sonrası dönem önemlidir. Putin'in Almanya ile geliştirdiği yakın ilişkiler ve Gazprom'u taşıdığı nokta, Rusya'nın geleceği açısından yapılacak değerlendirmelerde muhakkak dikkate alınması gereken bir konudur.

Yine geleceğe yönelik olarak Rusya'ya bakarken, iki hususu da dikkate almak gerekir. Bunlardan birincisi NATO'dur. NATO'nun 1999'daki ilk genişleme dalgasında ve 2004'teki son genişleme dalgasında NATO'ya katılan ülkelerin tamamının eski Doğu Bloku ülkesi olması önemlidir. Bu katılımları, eski Doğu Blokunun sınırlarının NATO'ya (yani Batıya) gittiği şeklinde yorumlamak kadar, Rusya'nın NATO üyesi olan eski Doğu Bloku ülkeleri üzerinden NATO içinde ciddi bir güce kavuştuğu şeklinde yorumlamak da gerekir. Hatta bu bakış açısının bir devamı olarak, Çin ile Rusya arasındaki ilişkilerin seyrine ve ŞİÖ'nin geleceği noktaya bağlı olarak, Rusya'nın NATO'ya bir an evvel katılmak isteyebileceği de beklenmelidir. Böyle bir tablo, Rusya'nın NATO'da ABD benzeri bir konuma ve işleve sahip olabileceğini düşündürmektedir.

İkinci husus ise, Rusya'nın Sibiryaya toprakları ile ilgilidir. Küresel ısınmanın etkisinde Sibiryadaki yaşam koşullarının elverişli ha-

Osman Metin ÖZTÜRK | 67

le gelmesi ve Sibiryaya topraklarının daha çok kullanıma açılması, sınırlılığı (!) hiç bitmeyecek olan büyük sermayenin dikkatini bu bölgeye çekecektir. Sibiryaya yeni pazar alanı olarak ortaya çıkacaktır. Bunların anlamı, Sovyetlerin dağılmasından sonra, Rusya'nın da ciddi bir dağılıma ihtimali ile karşı karşıya olabileceğidir.

Aslında, bu iki husus, birlikte de mütalaa edilebilir. Bu ihtimaller karşısında, NATO üyeliği, Rusya için, dağılıma ihtimalini ve riskini aşağıya çeken bir adım olabilir. Bu noktada, Putin ile birlikte enerji alanında geliştirilen ilişkilerin de, Rusya için dağılıma ihtimalini ve riskini aşağıya çekme amacına yönelik olduğu ileri sürülebilir. Buradaki hesabın, Rusya'nın dağılmasının bir anarşi ve kaos ortamına yol açacağı, bunun enerji arzında kesintiye neden olacağı ve Rus enerji sistemine dahil olup enerji ihtiyaçlarını bu sistem üzerinden karşılayan ülkelerin buna izin vermeyeceği üzerine kurulmuştur.

Rusya'nın uluslararası politikadaki konumunun, İngiltere'ye benzer bir mecrada olması tahmin edilmektedir. Yani, gücünü korumaya çalışmakla yetinecek ve perde gerisinden etkinliğini sürdürmek isteyecektir.

III. FRANSA İLE ÇİN ARASINDAKİ GÜNCEL İLİŞKİLER

Fransa'nın son dönemde uluslararası politikada ciddi bir değişimi süreci içine girdiği, bu değişimin öne çıkmak yönünde olduğu,

ABD'yi hedef aldığı ve Çin ile işbirliğini içerdiği değerlendirilmektedir.

Bilindiği üzere, Çin ile ABD, fazla açığa vurmasalar da, uluslararası politikada ciddi bir rekabet içindedirler. Bu rekabette, GOP çok önemlidir. Irak ve İran, GOP'un birer parçasıdır ve eğer ABD GOP'ta başarılı olur ise, bu, ABD'ye büyük üstünlük sağlar.

68 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

yacaktır. ABD'nin GOP'ta başarılı olması, iki kutuplu dönemde olduğu gibi, enerjiyi kontrol etmesine hizmet edecektir. Bu da, daha önce de değinildiği üzere, Çin'in gelecek 25-30 yılda süper güç olma şansının ortadan kalkması anlamına gelecektir. Bu durum karşısında, Çin için, ABD'nin amacına ulaşmasını önlemek istemesinden daha doğal bir şey olamaz. Fransa'nın ise, ABD'den haz etmediği, tarihsel bir veri olarak, herkesçe bilinen bir husustur. Bu durumda, Fransa ile Çin'in, "düşmanımın düşmanı dostumdur" özdeyişinde ifadesini bulduğu gibi, ABD'den rahatsızlık paydasında bir araya gelmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Son dönemde Çin ile Fransa arasında gözlemlenen yakınlaşmayı özellikle bu bağlamda görmek gerekir.

Bu genel tabloya rağmen, Fransa'nın ABD'yi hedef aldığı ve bu konuda Çin ile birlikte hareket ettiği değerlendirilmesi, durduk yere ortaya çıkmamıştır. Dayandırıldığı ve içinden çıkarıldığı bazı sonuç gelişmeler vardır.

Bu gelişmelerden birincisi, Kuzey Afrika'da Libya ile Fransa arasındaki ilişkilerde görülen yakınlaşmadır. Bu yakınlaşma, Libya ile ABD arasındaki ilişkilerin normalleşmesinden hemen sonra ortaya çıkmıştır ve Fransa'nın sivil amaçlı nükleer projeler için Libya'ya destek vermesini içermektedir. Yine bu yakınlaşmaya bakarsanız, Kuzey Afrika'nın sonradan BOP'un kapsamına dahil edildiğini ve Kuzey Afrika ülkelerinin bir kısmında adeta eş zamanlı olarak radikal İslami görüşlere sahip tutuklu ve hükümlülerin reform adı altında serbest bırakıldığını hatırlamak icap eder.

İkinci bir gelişme, 2006 yılı Haziran ayında Lübnan'da, İsrail ile Hizbullah arasında yaşanan sıcak çatışma sonrasında, BM'nin uyarınca Lübnan'da konuşlandırılan çok uluslu gücün merkezinde Fransa'nın yer almasıdır. Lübnan, ABD için, Irak'a ve İran'a yönelik operasyonunda, lojistik destek açısından, adeta "köprü başı" niteliğindedir ve Fransa, Lübnan'daki BM Gücünün merkezinde yer

Osman Metin ÖZTÜRK | 69

almakla, bu "köprü başı"ni tutmuştur. Burada dikkati çeken bir diğer nokta da, Fransa'nın yakın olduğu Ermenilerin Lübnan'da ciddi bir güç olmaları ve Lübnan Ermenilerinin İsrail karşısında Hizbullah'a destek vermiş olduklarıdır. Bu noktada, Hizbullah'ın, İran'ın kontrolünde olan ve İran'dan destek alan bir örgüt olduğunun hatırlanmasında yarar vardır. Bu ABD karşıtlığı paydasını görmek açısından önemlidir.

Üçüncü gelişme, BM kararları uyarınca Lübnan'da konuşlu Fransız savaş uçaklarının İsrail mevzileri üzerinde uçuş yapmaları, bu uçuşların İsrail tarafından protesto edilmesi ve bu olay üzerinden İsrail ile Fransa'nın karşı karşıya gelmesidir. İsrail'in Fransa'yı protestosuna etmesi ve İsrail ile Fransa'nın karşı karşıya gelmesi, Arap ve İslam Dünyalarının Fransa'nın etkisine açılması anlamına gelir. Bu, bölge ülkelerinin, Fransa'yı (ve Çin'i) ABD karşısında bir alternatif olarak görmelerine de hizmet eder ve katkıda bulunur.

Dördüncü gelişme, Fransa ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) arasında imzalanan savunma ve güvenliğe ilişkin anlaşma–dır. Çin'in de benzeri bir anlaşmayı GKRY ile imzaladığı bilinmek–tedir. Bilindiği üzere, GKRY, 2004 yılında, Adanın bütünü adına AB'ye üye olmuştur. Fransa'nın GKRY ile yaptığı bu anlaşma, Çin destekli olarak AB'nin Doğu Akdeniz'de kendisini göstermesine hizmet edecektir. Fransa'nın (AB'nin) ve Çin'in Kıbrıs'ta GKRY

üzerinden öne çıkması, ABD'nin Adayı kullanma olanağını tehlike-ye düşürecek bir gelişmedir. Burada da, ABD'nin Kıbrıs'taki İngiliz üslerini bugüne kadar Orta Doğu'ya yönelik bütün operasyon-larda bir şekilde kullanmış olduğunu hatırlamak gerekir.

Beşinci gelişme Orta Doğu'daki İsrail-Filistin anlaşmazlığının çözümüne ilişkin olarak, aralarından Fransa'nın da yer aldığı üç Avrupa ülkesinin (diğerleri İspanya ve İtalya), yeni bir barış girişimini başlatmalarıdır. Bu, İsrail-Filistin anlaşmazlığında, ABD'nin ve İsrail'in insiyatiflerinin zayıflamasına neden olacak bir gelişmedir.

70 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Bu girişim, bugüne kadar karşılığında hep ABD'yi ve İsrail'i gören Filistin tarafının ve Filistin'e destek veren ülkelerin (Arap ve İslam ülkelerinin) bir hareket serbestisi artıran bir gelişmedir. Bunun uy–gulamaya yansıyan anlamı, Filistin tarafının ve Filistin'e destek veren ülkelerin Fransa'nın etkisine açılmasıdır.

Altıncı gelişme, Fransa Cumhurbaşkanı'nın 2006 yılı Sonbaharında Ermenistan'ı ziyaret etmesi ve Fransız Parlamentosu'nun ilk ayağında "Ermeni İnkâr Yasası"nın kabul edilmesidir. Bu adımlar ile kendisini gösteren, Fransa'nın Ermenistan ve Ermeni sorunu konusundaki son açıklamalarının, temelde, Ermenistan'ın ve Ermenilerin bütünüyle ABD'nin etki alanına girmesini önleme amacına yönelik olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü ABD'nin Irak'a ve özellikle İran'a yönelik politikasının içinde Ermeniler ve Ermenistan da vardır. ABD, lojistik destek için batıdan Lübnan'ı kullanmak istemek–tedir ve Lübnan'da Ermeniler vardır. Yine ABD, kuzeyden İran'a sarmak istemektedir ve burada da Gürcistan'dan sonra Ermenistan karşısına çıkmaktadır. Bu durumda Fransa'nın Ermenistan'a ve Ermeni sorununa gösterdiği ilginin arkasında, Ermenilerin ABD'nin kucağına düşmesini önleme ve ABD'nin hareket alanını kısıtlama amacına yönelik olduğunu söylemek mümkündür.

Yedinci bir gelişme, 2006 yılının son haftalarında, Türkiye için önemli iki dış politika sorununda Çin'den ve Fransa'dan gelen açıklamalardır. Çin, Dağlık Karabağ konusunda Türk tarafını gözetten bir açıklama yaparken; Fransa da, Irak konusunda Türkmenleri dikkate alan ve Kerkük konusunda Türkmenleri ve Türkiye'yi gözetten bir açıklamada bulunmuştur. Her iki açıklama da, oldukça önemlidir. Bu açıklamalar da, tıpkı Ermenistan'da ve Ermenilerde olduğu gibi, Türkiye'nin ve Türklerin bütünüyle ABD'nin etki alanına girmesini önleme ve Türkiye'yi ABD karşıtı cepheye çekme amacına yöneliktir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 71

Sekizinci gelişme olarak ifade edilecek bir husus da, İngiltere'nin Türkiye'de görevli büyükelçisini, 2006 yılında Fransa'ya çekmesidir. Söz konusu atamanın bu bağlamda bir gelişme olarak görülmesinin arkasında, Türkiye'nin izleyeceği politikanın ABD'nin başarısı veya başarısızlığı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olmasının ve Fransa'nın ABD'ye yönelik yeni politikasının etkisinde, ABD ile birlikte hareket eden İngiltere'nin Fransa'yı yakından izlemesi ihtiyacını doğurduğu değerlendirilmesi yer alır. Türkiye'deki İngiliz Büyükelçisinin Fransa'da görev yapması, bölgeye ilişkin birikimi nedeniyle, İngiltere'nin ve dolayısıyla ABD'nin gelişmeleri daha isabetli değerlendirmesine hizmet edecektir. Bu ihtiyacın duyulması ve söz konusu görev değişikliği bile, Fransa–Çin merkezli yeni politikanın varlığının bir işareti olarak görülebilir.

Bütün bunlar, Fransa'nın girişimlerinin ABD'nin hareket serbestisini kısıtlama amacına yönelik olduğu yorumuna neden olmak–ta ve ABD karşısında Çin'in de işine gelmektedir.

Bu noktada, Fransa'nın, satın alma gücü paritesi itibarıyla yaklaşık 1.8 trilyon dolar civarındaki GSYİH ile böyle bir işe soyunamayacağı, hatta yapamayacağı ve bu nedenle Fransa'nın ABD'nin hareket serbestisini kısıtlama işine soyunmuş olduğu yolundaki değerlendirmenin isabet derecesinin düşük olduğu ileri sürülebilir.

Ancak, 1966'da yılında, ABD'ye bir tepki olarak, NATO'nun askeri kanadından çekilirken de, Fransa'nın ABD karşısındaki ekonomik durumu ve gücü, bugünden çok farklı değildi. Üstelik bugün, Fransa bu girişimlerinde yalnız da değildir. Çin vardır. Bundan kısa bir süre önce Fransa ile Çin arasında imzalandığı ifade edilen anlaşmalara, Fransa'nın ABD'yi dengelemeye yönelik son açıklamalarının bu anlaşmalar üzerinden kısmen Çin tarafından finanse edildiği şeklinde bir anlam yüklenebilir. Çünkü Fransa, Çin ile yaptığı bu anlaşmalarda, genelde mal ve hizmet satıcısı konumundadır ve bu da Fransa için para ve kazanç demektir.

Fransa ile Çin arasında ortaya çıkan bu birlikteliğe, Rusya'nın ve Almanya'nın da destek vermiş olabileceği düşünülebilir. Çin'in Fransa ile yaptığı anlaşmanın bir benzerini Almanya ile yapmış olmasından, Almanya ile Rusya arasındaki yakın ilişkiden ve ŞİÖ'den hareketle, böyle bir yorumda bulunmak mümkündür. Ancak, ister sadece Fransa ile Çin arasında olsun, isterse başka katılımcıları da olsun, bu birlikteliğin kalıcı olmasını beklememek gerekir. Bu birlikteliğin geleceği, bir anlamda ABD'ye bağlıdır. ABD'nin konumunda meydana gelebilecek, olumlu veya olumsuz ciddi her gelişme, doğrudan bu birlikteliği etkileyecektir.

IV. ORTA ASYA

Orta Asya ile kastedilen coğrafya, üzerinde Kazakistan'ın, Türkmenistan'ın, Özbekistan'ın, Kırgızistan'ın ve Tacikistan'ın bulunduğu coğrafyadır.

Avrupa'nın iki katı bir büyüklüğe (4 milyon kilometre kare) sahip olmasına rağmen, yaklaşık 60 milyonluk bir nüfusu barındırmaktadır. Bu coğrafya, Çin, Rusya ve İran gibi nükleer güç sahibi ülkeler ile çevrilidir. Bölgenin iki ülkesi, Kazakistan ve Türkmenistan, zengin petrol ve doğal gaz kaynakları ile bütün dünyanın ilgisini çekmektedirler.

Sovyetlerin dağılması ve dağılma sırasında ve sonrasında kaos ortamı, kitle imha silahlarının ve bunlarla ilgili bilginin ve teçhizatın, kontrolsüz bir şekilde el değiştirmesine neden olduğu için bölgenin, hem kitle imha silahları bakımından tehlikeye açık olduğu, hem de kitle imha silahları üretme potansiyeline sahip olduğu kabul edilmektedir.

Orta Asya'da, Sovyetlerin merkezî sisteminden, daha demokratik bir sisteme ve piyasa ekonomisine geçiş süreci dev

Osman Metin ÖZTÜRK 73

mektedir. Bölge ülkeleri, ABD'nin ve bölgenin nükleer güç sahibi ülkelerinin baskısı altındadır. Bu baskı, Orta Asya ülkelerini istikrarsızlığa açık hale getirmektedir. Bölgenin nükleer güç sahibi üç ülkesinden, Rusya'nın, bölge dışı aktörlerin bu coğrafyaya girişlerini düşmanca davranış sayacak derecede bu coğrafyayı hala kendisinin bir parçası ve arka bahçesi olarak görmesi,

- Çin'in, büyük nüfusunun ve enerjide giderek artan dışa bağımlılığının etkisinde, bölgeye nüfus ihraç etmesi ve enerji ihtiyacını bölgeden karşılamak istemesi,

- İran'ın, radikal İslami rejimini ihraç çabası içinde olması, hem Orta Asya ülkeleri üzerinde baskıya neden olmakta, hem de bu ülkeleri istikrarsızlığa itmektedir. Bu durum, geçiş sürecinin başarı ile tamamlanmasını engellemekte ve geciktirmektedir. Belirtilen nedenlerden dolayı, bu üç ülke, Orta Asya'da temel sorun kaynağıdır. Bunlara, ABD'yi de eklemek gerekir. ABD de, özellikle Çin'i dengelemek ve bu işi enerji üzerinden yapmak istemesi ile bölge ülkeleri üzerinde bir baskıya yol açmakta ve onları istikrar konusuna endişeye sevk etmektedir.

Orta Asya'da, bir tarafta kıta içi güçler olarak Rusya ve Çin, diğer tarafta kıta dışı güç olarak ABD, sürekli olarak birbirlerini kollamaktadırlar. Her iki taraf da, bölgenin istikrara kavuşturulması ve bunun sürdürülmesi için çaba sarf ettiğini ileri sürmektedir. Ama bu söylemlerin arkasında oldukça farklı amaçların olduğu bilinmekte-Rusya'nın eski SSCB'nin özlemi ile bu bölgeye başkalarının girmesini istemediği; Çin'in, rakiplerine fırsat vermemek ve bölgenin enerji kaynaklarından kendisi yararlanmak için bölge dışı güçleri bölgeden uzak tutmaya çalıştığı; ABD'nin de, küresel ölçekte enerjinin kontrolünü ele geçirmek ve Çin'i dengelemek için bölge-

74 | AMEKİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

ye girme çabası içinde olduğu bilinen bir husustur. İran'ın ise, hem rejimini ihraç etmek, hem de enerjiye dayalı avantajını korumak ve geliştirmek için Orta Asya'ya girmeye çabaladığı ifade edilebilir.

11 Eylül 2001 'de ABD'de meydana gelen terör saldırıları sonrasındaki oluşan hava, ABD'nin Orta Asya'ya girmesine imkan vermiş olsa da, ABD'nin bu coğrafyada elde etmiş olduğu kazanımlar uzun ömürlü olmamıştır. 11 Eylül saldırılarının hemen sonrasında, olay tazeliğini korurken, Rusya ve Çin, ABD'nin bölgeye girişlerine direnememiş; görünürde, ABD, bu iki gücün onayı ile bölgeye girmiştir. Ancak, ABD'nin terörle mücadeleyi kendi hedef ve çıkarları için istismar ederek, bölgeyi kontrol etmek ve bölgenin enerji kaynaklarının üzerine oturmak peşinde olduğu anlaşılınca, ABD bölgede tutunamamış ve bölgedeki varlığının önemli bir kısmını geri çekmek zorunda kalmıştır. 2006 yılı ortalarında ŞİÖ'den gelen ve ABD'nin bölgeden çekilmesini isteyen açıklama, bu bağlamda, önemlidir.

Çin ve Rusya, bölge dışı büyük güçlerin bölgeye girişini engellemekle beraber, bölge ülkelerinin içlerindeki ve aralarındaki sorunları çözmede fazla istekli ve başarılı değillerdir. Çünkü sorunların varlığını koruması, Rusya'nın ve Çin'in bölge ülkelerine müdahale etmesine ve onlar üzerinde etkili olmasına imkan vermektedir. ABD bölgede olmuş olsaydı, aynı durum bu ülke için de geçerli olacaktı. Çünkü ABD'nin, eğer hedef ve çıkarları gerektiriyorsa, önce sorun çıkardığı, sonra da bu sorunu çözmek için ortaya çıktığı ve bu işte uzman olduğu, bugün her zamankinden daha çok açığa çıkmış gibidir. O itibarla, bölge ülkeleri için,

bölgenin ABD, Çin veya Rusya'dan birinin etki alanında olmasının fazla bir değeri yoktur. Çünkü Orta Asya ülkeleri için, bunların birbirlerinden bir farkı olmayacaktır. Bölge ülkelerinin, kıta içi büyük güçler karşısında fazla bir hareket serbestileri yoktur.

Osman Metin ÖZTÜRK 75

Öne çıkmak ve bölgede hatırı sayılır güç olmak isteyen Orta Asya ülkelerinin en zayıf yanlarından biri de, kıta içi büyük güçler ile genelde Sovyet ideolojisinin etkisinde aynı kültürü paylaşmaları ya da birbirine yakın kültürlere sahip olmalarıdır. Bu paylaşım ve yakınlık, bölge ülkelerinin birbirleri karşısında elini zayıflatmakta, onların örtülü işler yapmasını güçleştirmektedir. Bu kültürel tablo, Orta Asya ülkelerinin, kıta içi büyük güçlerden habersiz politika üretmesini güçleştirmektedir.

Bölge ülkelerinin bir diğer zayıflık nedeni de enerjidir. Bölgenin enerji kaynaklarına sahip ülkeleri, büyük güçlere direnebilecek bir güce ve konuma sahip değildirler. Bu durum, büyük güçlerin artan enerji ihtiyacı ve enerjiye ödedikleri parayı silah satarak geri çekmek istemeleri karşısında, bölgeyi istikrarsızlığa açık tutmaktadır. Bu nedenle, Kazakistan ve Türkmenistan gibi enerji zengini bölge ülkeleri, Orta Doğu'daki enerji zenginliğinin bölge ülkeleri-ne mutluluk ve refah getirmediğini, kriz ve çatışma ortamının Orta Doğu'dan eksik olmadığını görmeli ve bundan kendileri için dersler çıkarmalıdır. Orta Doğu'nun bugüne kadar, kutuplar ve süper güçler arası mücadeleye konu olduğu, bu kutuplar ve süper güçler tarafından istismar edildiği, bölge ülkelerinin karşı karşıya getirildiği, çatışma ortamlarının yaratıldığı, bu ortamlar üzerinden silah satılıp bölge ülkelerinin zenginliğinin çalındığı dikkate alınır, Rusya ile Çin karşı karşıya gelmediği sürece, Orta Asya'nın Orta Doğu'ya göre daha çok istikrarı yansıtacağını söylemek mümkündür. Bunun, bölge ülkelerinin gelişip kalkınmasına hizmet edeceği ise şüphesizdir.

Orta Asya ülkelerinin nüfus yapısı itibarıyla genelde homojen olmamaları, bu ülkelerin bir başka zayıf yanıdır. Günümüzde demokrasinin, insan haklarının, hukukun üstünlüğünün, temel özgürlüklerin ve terörizmle mücadelenin büyük ve güçlü devletler tarafından, başka ülkelerin iç işlerine karışmada ve ülkelere müdahale

76 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

etmede bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Orta Asya ülkesinin nüfus yapısı, bu araçların, bu ülkelere karşı kullanılmasına imkan ve fırsat vermektedir. Ayrıca, Rusya'nın, başka ülkelerdeki Rusların hak ve menfaatlerini korumayı kendisinin görevi sayması ve Orta Asya ülkelerinin Rus nüfusa sahip olmaları, Rusya'ya bu ülkelere ayrıca müdahale imkanı ve fırsatı vermektedir.

Orta Asya ülkelerinin, varlıklarını koruyabilmeleri ve sürdürülebilmeleri, petrol ve doğal zenginliklerini kendileri için değerlendirebilmelerinin yolu, nüfuslarının homojenitesini artırmaktan ve millî birlik ve beraberlik temalarını işlemelerinden geçmektedir.

III. BÖLÜM

DOĞU-BATI DİYALOGUNUN

YENİ YORUMU: BATI ve DİĞERLERİ,

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNDE HUNTINGTON'IN MEDENİYETLER YAKLAŞIMI ve FUKUYAMA, DOĞU-BATI DİYALOGUNDA DİN FAKTÖRÜ

Bu bölümde, önce Batı ve Doğu kavramlarının ortaya çıkışı ve Soğuk Savaş sonrası dönemde bu kavramların neyi ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Batının dışında kalanlar belirtilmiştir.

78 AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Daha sonra, Huntington'un Sovyetlerin dağılmasının etkisinde ortaya çıkmış görüşlerine ve özellikle "medeniyetler çatışması" tezi zine değinilmiştir. Huntington'un bu tezinin içeriğine özetle değinilmiş ve müteakiben de, tez eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Huntington'un söz konusu tezinin arkasındaki amaca ve niyete ilişkin çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Fukuyama ile Huntington, birlikte, çok özet bir değerlendirmeye de konu yapılmıştır.

Son olarak da, Doğu-Batı diyalogu, medeniyetler çatışması ve diyalogu olarak ele alınmıştır. Bu son bağlamda, dinin yeri, kısaca ve tarihsel bir süreç içinde bugüne getirilerek, günümüzdeki durum irdelenmiştir.

I. DOĞU-BATI DİYALOGUNUN YORUMU: BATI VE DİĞERLERİ

a. Doğu ve Batı kavramları, temelde Avrupa orijinli kavramlardır. Bir bakış açısı ile bu kavramların geçmişinin Haçlı Seferlerine kadar götürülmesi mümkündür. Fakat bu kavramların uluslararası ilişkiler disiplini içinde geldiği nokta, büyük ölçüde Amerikan düşüncesinin/bakış açısının etkisinde olmuştur. Bunu söylerken, ABD'nin uluslararası politikanın son 50-60 yılındaki yerini ve işlevini hatırlamak gerekir.

Her iki kavramı da, bir düşünce biçimi, bir hayat tarzı ve bunların geçerli olduğu bir siyasal coğrafyanın adı olarak almak müm-kündür. Batılı bir bakış açısı ile, Batı, zirveyi; siyasal, ekonomik, askeri ve sosyal açılardan örnek alınması gereken bir sistemi; Doğu ise, Batının temsil ettiklerini kendisinde barındırmayı, yani isten-meyeni temsil ve ifade eder.

Avrupalılar, Batıyı, eski Yunan, Roma ve Hıristiyanlık üzerin-den tanımlamaktadırlar. Rönesans ve Reform hareketleri de

Osman Metin ÖZTÜRK | 79

içindedir. Avrupalılar, bunlardan hareketle, Batıyı, bu tarihsel ve kültürel dönüşüm süreçlerinden geçen Avrupalı milletleri ifade eden bir kavram olarak almakta ve sömürgecilik döneminde yayıl-dıkları, Amerika ve Avustralya gibi toprakları da, bu kavramın içi-ne dahil etmektedirler.

Ancak Batı, kendisini tanımlamadan önce Doğuyu tanımlamış-tır. Ve Batı, Doğuyu, kendisinin dönemsel ihtiyaçlarına göre tanım-lamıştır.

Coğrafi keşiflere kadar olan dönemde, Batıyı temsil eden Avru-pa karşısında, Osmanlı Doğuyu temsil etmiştir. Doğuyu temsil eden Osmanlı, Batının kendisini tanımlamasına hizmet etmiştir. Osmanlı-nın (Türklerin), Bizans'a yönelmesi ve Avrupa içlerine ilerleyişi, Av-rupa topraklarında yaşayan milletleri bir araya getirerek, adeta Avru-palı/Batılı olgusunun doğmasına yol açmıştır. Coğrafi keşiflerden sonra Hindistan ve Çin ile kurulan ilişkiler, Doğu kavramını giderek Osmanlı merkezli olmaktan çıkarmış ve kapsamını genişletmiştir.

İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemde ise, Doğu kavramı, ön-cekli nitelemelerin de izlerini taşımakla birlikte, büyük ölçüde Sov-yetlerin oluşturduğu ideoloji ve siyasi tehdit etrafında şekillenmiştir.

Günümüzde ise, Doğu, İslam ülkelerini ve toplumlarını kapsar gözükmekte; bu şekillenme, daha çok İslam ile terörizm arasında kurulan bağın etkisinde ve demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi olgular üzerinden olmaktadır. Doğu kavramının, belirlenen olguların yeteri kadar hayata geçmemiş olduğu coğrafyaları çağrıştırdığı kabul edilmektedir. Yani söz konusu ayırımı dilin, dinin, geleneklerin yeri ve rolü artmıştır. Hemen burada, daha önce küreselleşme ile ilgili olarak belirtilenlerin hatırlanmasında yarar vardır. Söz konusu ayırım, bir yönüyle de, günümüzde "medeniyet-medeniyetler buluşması" ve "medeniyetler diyalogu" gibi kavramların niçin öne çıkmış ve moda kavramlar olduklarını açıklamaktadır.

80 I AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Avrupalıların Batı anlayışında, İngiltere'nin uzak sömürgele-rinden Amerika ve Avustralya toprakları Batı kapsamında sayılır-ken, doğudaki Hindistan topraklarından hiç söz edilmemesi dikkati çekmektedir. Keza, ilahiyatçıların, İslam'ı, tarihsel anlamda Doğu-lu değil, Batılı (hatta Akdenizli) bir din olarak kabul ettikleri de bu-rada hatıra gelmektedir. Bunlar, bir taraftan Doğu-Batı ayrışmasını, bu ayrışmayı yapan ülkeye özgülerken; diğer taraftan da din faktö-rünün ve coğrafi olarak toprakların bulunduğu yerin, bu ayrışmada etkili olduğu anlamına gelmektedir. Bu noktada, Avrupalıların ken-dilerini "medeni", Avrupalı olmayanları "gayri medeni" olarak ni-telemelerini de ayrıca hatırlamak gerekir.

b. Avrupa merkezli bu gelişim çizgisinden de anlaşılacağı üze-re, Doğu ve Batı kavramları, sosyal bilimlerin bütününde olduğu gi-bi uluslararası ilişkiler disiplininde de yaygın şekilde kullanılması-na ve bu kavramların varlığının tartışma konusu olamayacağı görüş-lerine rağmen, içerikleri tartışmaya açık olan kavramlardır. Doğu ve Batı ayrımı ve bu kavramların içeriği, birçok açıdan, görecelidir. Neye göre Batı, neye göre Doğu? Veya bir an için mer-keze Japonya'yı koyarsak, neresi Doğu, neresi Batı sayılacaktır? Ayırımın kapsamı ve kavramların içeriği, kullanıcıdan kullanıcıya değişir. Marks'ın Doğu anlayışı ile eski Yunan'daki Doğu anlayışı bir değildir. Keza, Muhammed İkbal'in Batı anlayışı ile Stalin'in Batı anlayışı da bir değildir. Daha yakın zamana gelindiğinde, Sov-yetlerin dağılması ile ortaya çıkan ve 1995'e kadar gelen, Avru-pa'nın merkezindeki Sırp-Boşnak çatışmasında, Boşnakların Müs-lüman oldukları için kendilerini Doğu'ya yakın ve yine dinleri ne-deniyile Sırp'ları Batıya yakın görmeleri nasıl izah edilecektir?

Coğrafya ve kültür olarak Avrupa'nın bir parçası olan Maca-ristan, Polonya ve eski Çekoslovakya, bütün İki Kutuplu Dönem boyunca Doğu Blokunun üyesi olmuşlardır. Diğer taraftan, Batıdan ve Avrupa'dan Doğuya bakılınca akla hemen gelen Türkiye de,

Batı Blokunun resmi bir ifadesi ve örgütlenmesi olan NATO'nun üyesidir. Doğu-Batı kavramlarının bu suretle ideolojik ve siyasal nitelikli olarak şekillenmesi, bu kavramları açıklamada yeterli olabilir mi? Aynı şekilde yıllarca tek başına Doğu'yu temsil etmiş Rusya NATO'ya katılırsa, ne olacaktır? Sovyetlerin dağılmasından sonra eski Doğu Bloku ülkelerinin, Batıyı temsil eden NATO ve AB gibi örgütlere yönelip bir kısmının üye olmaları nasıl izah edilecektir?

Bunlar, doğal olarak bu kavramları tartışma konusu yapmaktadır.

c. Bakıldığı zaman, Batı ve Doğu nitelemesinin ve bu niteleme-nin kapsamının, temelde hem Batı kaynaklı, hem de siyasal ni-telikli olduğu görülür. Batı, sahip olduğu siyasi, askeri ve bilimsel gücüne dayanarak, hem bu nitelemeyi yapmış, hem de bu niteleme-nin içeriğini tayin etmiştir. Batı, bu niteleme ve içerik tayini ile kendi üstünlüğünü sürdürmek, bunu sağlayacak koşulları sağlamak istemiştir. Söz konusu niteleme ve içerik tayini üzerinden, bu kav-ramlara, kendisinin hedef ve çıkarlarına hizmet edecek bir araç ol-ma işlevini yüklemiştir. Bir anlamda denmiştir ki, Batı, zirveyi tem-sil etmektedir ve Batı zirveyi temsil ettiğine göre, Doğu'ya düşen, Batıyı örnek olması ve Batılılaşmasıdır. Yani Batıdan gelenlere açık olmasıdır.

Bütün bu belirtilenler, Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezini de çağrıştırmaktadır.

İster Doğu-Batı ayrışması olsun, ister Medeniyetler Çatışması

kavramının içinde saklı olan ayrışma olsun, bunlara bakarken, bun-

ların hangi zamanda, hangi koşullarda, hangi ekonomik ve sosyal

faktörlerin etkisinde ortaya çıkmış olduklarına dikkat etmek gere-

kir. Önemli olan, bu tür ayrışmaların arkasındaki ihtiyacı yakala-maktır.

82 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma d. Bu belirtilenler karşısında,

- Batının temelde ABD ile Avrupa'dan oluştuğunu,
 - Kanada ile Avustralya'nın Batının bir parçası olduğunu,
 - Bunlar dışında kalan İslam coğrafyasının, Afrika'nın, Uzak Doğu'nun, hatta Slav-Ortodoks dünyası ile Latin Ameri-ka'nın bir kısmının ise Doğu'yu oluşturduğunu,
- kabul etmek mümkündür.

Bir başka bakış açısı ile, Doğu-Batı ayrımının "sömüren-sömü-rülen" ayrımına indirgenmesi de mümkündür.

Bu bağlamda, çok genel olarak, sömürgecilik tarihinin "sömürgeci-sömüren" tarafında bir şekilde yer almış olanlar Batılı, geriye kalanlar da (sömürülenler de) Doğulu kabul edilebilir. Böyle bir ayrım, doğaldır ki sağlıklı bir ayrım olmayacak ve tartışmaya açık olacaktır. En basitinden, ba-ğlımsızlığını kazanmazdan önce ABD'nin bir İngiliz sömürgeci ol-ması, Osmanlının bir zamanlar sömürgeci statüsünde olduğu, sömü-ren-sömürülen ilişkisini yaşamamış ülkelerin varlığı, bu ayrımı tar-tışmalı hale getirecektir. Ancak Doğu-Batı ayrımının bu şekilde "sömüren-sömürülen" ayrımına indirgenmesi, bu tür ayranların hangi amaca hizmet ettiğine dikkat çekilmesi açısından bir anlam ve değer ifade eder.

Doğu-Batı ayrımı, uluslararası politikanın olmazsa olmaz araç-larından biri değildir. Üzerinde mutabık

kalınması gereken bir ay-rım da değildir. Bunlar, düşünülemez. Sabit (değişmeyen) bir Doğu-Batı

ayrımından da söz edilemez. Doğu-Batı ayrımının büyük-süper güçlerin hedef ve çıkarlarına hizmet eden,

onların hedef ve çıkarla-rı değiştikçe her seferinde yeniden şekillenen bir ayrım olduğu ger-çeği, bizi, bu

ayrımın kaçınılmaz ve üzerinde mutabık kalınması zo-runlu bir ayrım olmadığı gerçeğine götürür. Bu konuda

akla gelen bazı sorular da vardır. Acaba tek kutuplu dünya söylemi bu ayrımı

Osman Metin ÖZTÜRK 83

dışlar mı, yoksa tek kutuplu dünyanın da kendine göre bir ayrımı olur mu? Herhalde politikanın ve ekonominin doğası dikkate alınır-sa, tek kutuplu dünyanın bile kendine göre bir ayrımı üreteceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Doğu-Batı kavramlarının bir birlerine zıt kavramlar olmaktan çıktığı ve Batıyı çıkış noktası alan bir

aynılaşmanın yaşandığı bir durum, büyük ölçüde ütöpik bir durum olacaktır. Batının izlenmesi gereken bir

yön olmaktan çıkacağı böyle bir durumda, uluslararası politikada benzeri başka ayrışmaların ortaya çıkması

kaçınılmazdır. Aksi düşünülemez. Çünkü böyle bir durum, politikanın ve ekono-minin doğası ile örtüşmez,

bunların doğası ile terstir. Dün Doğu-Ba-tı, bugün Medeniyetler Çatışması olarak ifade edilen ayrışmanın bir

benzeri, o günkü güç dengesine, zamana ve mekana bağlı olarak, başka adlarla da olsa varlığını

koruyacaktır.

II. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNDE HUNTINGTON'UN MEDENİYETLER YAKLAŞIMI ve FUKUYAMA

A. Genel Olarak

Uluslararası ilişkilerde, hakim güçler, kendi konumlarını sür-dürmek, etki alanlarını genişletmek, ülkeleri

kontrol etmek, yaptık-larının fazla sorgulanmasını önlemek, kendileri merkezli gücü bes-lemek için, hep bir

"öteki" yaratma ihtiyacı duymuşlardır. Sovyet-lerin dağılması ve Doğu Bokunun çökmesi, bütün iki kutuplu

dö-nem boyunca sürdürülen ideolojik ve siyasal temelli bölünmeyi an-lamsız ve işlevsiz bırakmıştır.

Sovyetlerin dağılması ile başlayan ve bugüne kadar gelen sü-reçte, yeni "öteki" ile ilgili şekillenme, daha çok İslam ile terörizm

84 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

arasında kurulan bağın etkisinde ve demokrasi, insan hakları, huku-kun üstünlüğü gibi kimsenin itiraz edemeyeceği evrensel değer ve ilkeler üzerinden oluşmaya başlamıştır. Bu yeni şekillenmede etni-site, dil, din, gelenek gibi unsurlar öne çıkmıştır. Bu da, günümüz-de "medeniyetler çatışması", "medeniyetler buluşması" veya "me-deniye-tler diyalogu" gibi kavramları gündeme taşımış ve bu kav-ramlar moda kavramlar olmuştur.

Burada bir takım hususları görmek gerekir. Bunlardan birinci-si, yeni gelişme ve şekillenmenin küreselleşme ile iç içe olduğudur. İkincisi, küreselleşmenin, bir taraftan aynılaştırıcı bir etkiye yol açarken, diğer taraftan ufalayıcı ve farklılaştırıcı bir etkiye yol açtı-ğıdır. Üçüncüsü, küreselleşmenin bu etkisinin, Batının gücüne güç katarken, Batının karşısında yer alabilecek güçleri parçaladığıdır.

Daha önce Doğu-Batı ayrımı şeklinde, şimdi ise medeniyetler ayrımı şeklinde kendisini gösteren ve süreklilik arz eden kendine bir "öteki" yaratma çabası, aslında uluslararası politikadaki "böl ve yö-net" stratejisinin değişik ifade şekillerinden başka bir şey değildir. Her biri adeta ayrı birer medeniyet ve/veya kültür öbeği olarak gö-rülen etnik, dinsel, dilsel, kültürel, tarihsel ve benzeri farklılıkların öne çıkarılması, kaçınılmaz bir "bölünmeye" yol açmakta; bu bö-lünme de, aynılaştırma süreci ile daha da büyüyen güçlerin, "yöne-timini" kolaylaştırmaktadır.

B. Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" Tezi

a. Harvard Üniversitesi öğretim üyelerinden Samuel P. Hun-tington, daha çok ulusal güvenlik, strateji, sivil-asker ilişkileri, po-litik ekonomi (ekonomi politik) ve dünya politikasında kültürel ko-nular gibi alanlarında çalışmaktadır. 1996 yılında kaleme aldığı, "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" kitabında yer verdiği görüşler, kamuoyunda büyük yankı uyandı-

Osman Metin ÖZTÜRK 85

mıştır. Bu kitabı, 1993 yılında Foreign Affairs'te yayınlanan "Me-deniye-tler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" ma-kalesinin genişletilmiş şeklidir. Kitap, bu makalenin üzerine bina edilmiştir.

b. Yazarın 1991'de kaleme aldığı "Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratlaşma" adlı eseri, Sovyetlerin dağıl-mayı yaşadığı bir sırada ortaya çıkmıştır ve daha sonra geliştirdiği "Medeniyetler Çatışması" tezinin anlaşılması bakımından önemli-dir. Bu çalışmada, hükümet darbelerinin, demokratik rejimleri baş-latmaktan çok, onları devirmeye yönelik olduğu ve bunun, 1970'li yılların ortasında, halkçı, sosyal ve siyasal güçleri, yeni bir demok-rasi dalgasını başlatmaya ittiği belirtilmektedir. Kitapta, dünyada demokrasinin yayılmaya başlaması ile barış bölgesinin genişleyece-ği; Çin ve Rusya gibi büyük güçlerin demokrasiler haline gelmesi-nin, uluslararası şiddet ihtimalini büyük ölçüde ortadan kaldıracağı ifade edilmektedir. Çin ve Rusya ile ilgili bu ifade, bu iki ülkenin, ABD tarafından rakip görüldüğü ve demokrasi olgusu kullanılarak baskı altına alınmaya -hatta bu ülkelere müdahale yolunun açılma-ya- çalışıldığı anlamına alınmalıdır.

Ülkelerin demokratikleşme çabalarının, her ülkenin kendi ko-şullarından kaynaklanan nedenlere dayandığı belirtildikten sonra, aynı veya benzeri nedenlerin, eş zamanlı olarak başka ülkelerdeki demokratikleşme çabalarının arkasında da görüldüğünün belirtilme-si dikkat çekicidir. Bunu, demokratikleşme dalgalarının bir merkez-li olduğu anlamına almak gerekir. Yazarın, demokrasiye ve demok-ratlaşmaya katkıda bulunduğunu değerlendirdiği bazı değişkenler-den söz etmesi de, bu algılamayı beslemektedir. Yüksek refah düze-yi, piyasa ekonomisi, araçsal bir kültür, hoşgörü ve uzlaşma gele-nekleri, bu bağlamda yazar tarafından belirtilen değişkenlerden ba-zıdır. Kitapta, bu değişkenlerden yalnız başına birinin, bir ülke-de demokrasinin gelişimini açıklamaya yetmeyeceği belirtilmiştir.

86 I AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma Yine kitapta,

- Otoriter rejimlerin meşruluk sorunu yaşamasının,
- Küresel ekonominin büyümesinin ve hayat standardının yükselmesinin,
- Katolik Kilisesinin ve millî kiliselerin otoritarizme karşı çıkmasının ve reformları desteklemesinin,
- ABD ve AT (AB) gibi aktörlerin demokrasinin desteklen-mesine yönelik dış açılımlar içine girmesinin

ve,

- Demokratikleşme konusunda yaratılacak ilk örneğin, bir "çığlaşma" ve gösteri etkisi doğurmasının, bütün dünyada güçlü bir demokrasi dalgasına yol açacağı ifade edil-miştir. Bugün bakıldığında, Huntington'un bu öngörülerinin genelde gerçekleşmemiş olduğu ve dünyanın güçlü bir demokrasi dalgasına muhatap olmadığı görülmektedir. Bunda ABD'nin izlemiş olduğu siyasetin payı büyüktür.

Bu noktada, kitabın yazılmış olduğu 1990'lı yılların başında, yeni bir dünya düzeninden söz edildiğini, bütün "dünyanın barış için—de bir arada yaşamaya çok yaklaşıldığı yönünde genel bir kanaatin oluşmuş olduğunu, ülkelerin savunma ve güvenlik harcamalarında önemli azaltmalara gitmeye hazırlandıklarını hatırlamakta yarar vardır.

c. Huntington, "Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması" adlı kitabında, 21. yüzyılda medeniyetlerin ça—tışacağını ileri sürmüştür. Ona göre, 19. yüzyılda ulus devletler ve 20. yüzyılda ideolojiler savaştı. 21. yüzyılda ise, bu savaşlardan da—ha kapsamlı olarak, din—kültür ağırlıklı bir medeniyetler savaşı ya—şanacaktır. Huntington, insanlar arasındaki farklılığın kültür konu—sunda öne çıkacağını ve kültürel farklılığın çatışmaya yol açacağını

Osman Metin ÖZTÜRK | 87

varsaymıştır. 21. yüzyılın ilk yıllarında ortaya çıkacak ve gelecekte daha büyük çatışmalara neden olacak mücadelelerin, ideolojik ve ekonomik olmayacağını ileri sürmüştür.

Huntington, farklı kültürleri/medeniyetleri şöyle sıralamaktadır: "Batı, Sind (çevresindeki ülkelerle birlikte Çin), Japon, İslam, Hind, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika." Huntington'a göre, uluslararası politika ilk defa (!) her biri aynı zaman—da birer güç demek olan, çok kültürlü ve medeniyetli bir yapıya ka—vuşmuştur ve bu da çatışmaya yol açacaktır. Huntington, Batının gerilediğinden söz etmekte ve bunun, Asya'daki kültürlerin/mede—niyetlerin güçlenmesi ve İslam Dünyasındaki nüfus patlaması ile eş zamanlı olarak dengeleri zorlayacağını ve çatışmanın kaçınılmaz olacağını ileri sürmektedir.

Huntington, tezinde, ülkelerin coğrafi büyüklüklerine, nüfus ar—tış hızlarına, göçmenlik olgusuna değinmiş; Kuzey Afrika'dan baş—layıp Çin'e ve Hindistan'a kadar uzanan bölge üzerinde özellikle durmuş ve bu bölgeyi muhtemel çatışma alanı olarak görmüştür. Konfüçyüsçülük ve İslam arasındaki ilişkiye, İslam ülkelerindeki yüksek doğurganlığa dikkat çekmiştir. Huntington'a göre, en şiddet—li çatışma Batı, Çin ve İslam arasında cereyan edecek; öncelikli ça—tışma, Batı ile İslam arasında olacak; Batının evrensellik iddiasına dayalı çıkışının ve açılımlarının muhataplarınca emperyalizm ve saldırganlık olarak algılanacak; bu algılama, İslam'ın hoşgörüsüzlü—ğü ve Çin'in kendi uygarlığına yüklediği misyon, hep birlikte şid—detli çatışmanın temel nedenleri olacaktır.

Huntington'un tezinde, Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasındaki çatışmalarda, çatışan taraflara dinsel ve kültürel açıdan yakın olan ülkelerin de bu çatışmalara dahil olacağı, bunun çatışma—ların tırmanmasına yol açacağı ve uluslararası barışın korunmasını—da, o medeniyetin merkezindeki devletin, kilit rol oynayacağı ileri sürülmektedir.

88 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Huntington, "sonradan" batılılaşmayı ret etmekte, olmayacak bir iş olarak görmektedir. Bazı ülkelere değinerek, Batı dışındaki toplumların sonradan Batılılaşmayacağını; modernleşmenin, Batılı—laşma anlamına gelmediğini ve modernleşmenin beraberinde Batılı—laşmayı getirmeyeceğini ileri sürmektedir.

Huntington, kitabında, birden fazla medeniyetin etkisinde olan, Meksika (Latin Amerika ve Batı), Eski Yugoslavya (Batı, İslam ve Slav-Ortodoks) ve Türkiye (Batı—İslam) gibi ülkelere dikkat çeke—rek, bunları "bölünmüş ülkeler" olarak nitelemektedir.

Huntington, çalışmasında Türkiye'ye de değinmektedir. Türki—ye'nin İslam dünyası ile Batı arasında bocaladığını ve Batıda yerinin olmadığını ileri sürmekte ve Türkiye'ye İslam dünyasının liderliğini öngörmektedir. Huntington'un tezinde ileri sürdüğü Batıya dahil ol—mayan ülkelerin sonradan Batılılaşma yoluyla Batının bir parçası ol—mayacakları, Batının taklit edilemez ve erişilemez bir güç olduğu ve Batının kendisini koruması gerektiği görüşleri, bir anlamda Atatürk—çülüğü ve Türkiye Cumhuriyeti'ni görmezden gelmektedir. Mustafa Kemal'in, bir dönem Batı karşısında Doğuyu temsil etmiş, İslamiye—tin belirleyici olduğu devlet ve Toplum yapısından Batılı bir devlet çıkarma konusundaki başarısını dikkate almamaktadır.

Atatürkçülü—ğü, Batılılaşmaya ve modernleşmeye bir tepki olarak yorumlamakta—dır. Türkiye'nin İslam Dünyasının lideri olabilmesini, Atatürkçülü—ğü bırakması koşuluna bağlamaktadır. Ve Türkiye'nin Batı için faz—la bir jeopolitik değerinin kalmadığını ifade etmektedir.

d. Huntington, "Medeniyetler Çatışması" tezi ile, Sovyetlerin dağılması sonrasında ortaya çıkan boşluğu Batı (ABD) için doldur—maya soyunmuştur. Bu yargıya ulaşılmışının arkasındaki en temel nedenlerden biri, Huntington'un tezinde vurguladığı Kuzey Afri—ka'dan başlayıp Çin'e ve Hindistan'a kadar uzanan coğrafya ile ABD'nin halihazırda uygulamaya çalıştığı GOP'un kapsadığı coğ—rafyanın bire bir örtüşmesidir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 89

Huntington'un "medeniyetler çatışması"tezi, Batının yeni "öte—ki" ihtiyacını karşılama amacına, Batıyı Batı yapan ve onu ayakta tu—tan yeni bir hedef/düşman yaratma amacına yöneliktir. Bu noktada, terörizmin ve

terörizmle mücadelenin de, Batı için yeni bir "öteki" olduğu düşünülebilir. Ancak, bunların, asıl büyük amaca hizmet eden bir araç veya bir ara amaç niteliğinde olduğunu da görmek gerekir.

Huntington, Sovyetlerin dağılmasından hemen sonra ortaya çı-kan Çeçen, Bosna ve Kosova sorunlarını, medeniyetler çatışmasının bir yansıması olarak yorumlamıştır. Bugün dünyada devam eden kriz ve çatışmaların önemli bir kısmında, İslam'ın bir şekilde bun-lara taraf olması, da, aynı şekilde medeniyetler çatışmasının bir teza-hürü olarak kabul edilmiştir.

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör saldırıları, Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezinin tekrar hatırlanma-sına ve yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Teröristlerin Müslü-man olduğunun anlaşılması ve bu saldırılardan hemen sonra ABD Başkanı Bush'tan ve İtalya Başbakanı Berlusconi'den gelen "İslam-Batı çatışması", "yeni bir haçlı seferi" ve "medeniyetler çatışması" ifadeleri, ABD ve Kanada ile birçok Avrupa ülkesinde ortaya çıkan Müslüman-İslam karşıtı gösteriler ile birlikte, Huntington'u çağnş-tırmıştır. Bu çağrışım bağlamında, bazıları 11 Eylül hadisesini Hun-tington'un öngörülerinin gerçekleştiği bir olay olarak yorumlar ve bu tür olayların devamını beklerken, bazıları da 11 Eylül hadisesini bir "uyarı" olarak yorumlamış ve devamının gelmemesi için tedbir alınmasını istemişlerdir. Bugün uluslararası politikada her iki bakış açısını da yansıtan gelişmeleri görmek gerekir. Bir tarafta artan ABD karşıtlığı, Çin, Japonya, Latin Amerika ve Afrika ile ilgili ge-lişmeler; diğer tarafta da "medeniyetler buluşması", medeniyetler arası işbirliği", "medeniyetler diyalogu" gibi girişimler ve bunu sembolize eden ilginç ve orijinal yapılar, bu farklı yorumların hem esin kaynağı hem de sonuçları olmuştur.

90 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Irak'taki mevcut tabloya bakıldığında, gelişmelerin, Hunting-ton'un tezini doğrular bir mecrada olduğu söylenebilir. ABD ve Batı karşıtlığı her geçen gün artarken, Batı karşısında İslam'ı zayıflatacak İslam içi çatışma da yaşanmaktadır. İran'ın, Irak'ta, hem kendi arala-rında, hem de ABD ile çatışan güçlerden bazılarına destek vermesi de, yine Huntington'un tezi ile paralellik arz eden bir durumdur.

Huntington'un tezleri ile ilişkilendirilen gelişmeler, Türkiye'yi yakından etkilemiştir. Bir taraftan Türkiye'nin AB üyeliği bundan etkilenirken, diğer taraftan GOP kapsamında Türkiye'nin "ılımlı İslam" modeliyle İslam dünyasına örnek ve Batı ile arasında köprü ol-ması istenmiştir. Türkiye'ye biçilmek istenen bu rol, kimileri tara-fından, iki kutuplu dönemde, Batının Güney Kore'ye ve Federal Al-manyaya'ya yüklediği, Doğu Bloku ülkeleri nezdinde Batıyı cazip ve çekici kılma rolüne benzetilirken, Türkiye için biçilen rol, gerçekte hiç de öyle değildir. Eğer bir "medeniyetler çatışması" varsa, bu ça-tışmanın öncelikle İslam-Batı çatışması şeklinde kendisini göster-mesi bekleniyorsa ve Türkiye, "ılımlı" bile olsa İslam kimliği ile öne çıkarılmak isteniyorsa, o zaman Türkiye'ye biçilen rolün, daha sonra hedef alınacak bir düşmanı yaratma çabasından başka bir şey olmaması gerekir.

e. Huntington, "medeniyetler çatışması" tezi ile, yeni emperya-lizmin/sömürgeciliğin kültürel alt yapısını oluşturmaya soyunmuş-tur. Küresel kapitalist güçlerin, dünyanın yeni koşullarında konum-larını sürdürmelerini, güçlenmelerini ve geleceklerinin garanti altı-na almalarını öngörür. Bu noktada, Bush Doktrini olarak bilinen Ulusal Güvenlik Belgesinde ABD'nin erişilemez, eşi ve benzeri ol-mayan devasa bir güç olarak nitelendirilmesinin bir benzerinin Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezinde de yer almasının ne anlama geldiğini düşünmekte yarar vardır. Bush Doktrininde ABD'nin erişilemez, eşi ve benzeri olmayan devasa bir güç olarak nitelendirilmesi ile Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezinde Batının erişilemez bir uygarlık olarak nitelendirilmesi arasında, öz-

Osman Metin ÖZTÜRK | 91

de bir fark yoktur. Daha önce de ifade edildiği üzere, Bush Yöneti-minin uygulamaya çalıştığı GOP'un kapsadığı coğrafya ile Hun-tington'un tezinde özellikle vurgu yaptığı coğrafyanın örtüştüğünü de, bu vesileyle bir kere daha hatırlamak gerekir. Bu tespitler, Hun-tington'un tezinin, neye ve kime hizmet ettiğinin ve bu nedenle de maksatlı olduğunun anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Hun-tington, söz konusu tezi ile, hem ABD için yeni dış politika hedef-leri öngörmüş, hem de bu politikanın kültürel/fikri alt yapısını oluş-turmuştur.

Ancak Huntington'un tezi birçok açıdan eleştiriye açıktır.

Bir kere, bir medeniyet grubunda yer alacak ülkelerin, ortak de-ğerlere sahip olmalarına rağmen, aralarında çok ciddi farklılıklar bulunabileceği ihmal edilmiştir. İran'ın durumu buna örnektir. İran, İslam Dünyasında kabul edilmekle ve radikal İslami bir rejimi ihraç etmek istemekle beraber, İslam Dünyasının bütünü ile arasında cid-di farklılıklar olan bir ülkedir. Bu fark, bazı İslam ülkelerinin İran ile karşı karşıya gelmesine neden olacak derecede ciddidir. Ayrıca bunun tersi de söz konusudur. Gerçekte birbirine çok benzeyen ül-keler, farklı rmedeniyet gruplarına konulmuştur. Örneğin Avrupa'da birbirine çok benzeyen ve Batılı kabul edilebilecek ülkelerin bir kıs-mı Slav/Ortodoks grubuna konulmuştur. Benzer şekilde, Uzak Do-ğuda Budizm, Konfüçyüslük, Hinduizm da farklı gruplar olarak ele alınmıştır. Bunlar arasında elbette ki, benzer ve

farklı yanlar vardır. Burada vurgulanmak istenen husus, bunlardan biri dikkate alınır–ken, diğerinin ihmal edilmiş olmasıdır.

İkincisi ve birinciye bağlı olarak, aynı medeniyet grubuna bağ–lı olan ülkelerin her durumda birlikte hareket edecekleri varsayılmıştır ki, bu, doğru bir varsayım değildir. Başka bir ifadeyle, ulus–lararası ilişkilerde çıkarın belirleyici olduğu gerçeği ihmal edilmiş–tir. Libya ile Mısır'ın karşı karşıya gelmesi, Güney Amerika ülke–rin arasındaki sorunlar, İran–Irak savaşı, bu varsayımı doğrulamayan

92 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

örneklerdir. Din adına yürütülen savaşların dahi özde politik ve eko–nomik çıkar temelli olduğu bilinmesine rağmen, Huntington, tezin–de bu durumu görmezden gelmiştir.

Üçüncü olarak, Huntington'un tezi, medeniyetler arası etkileşimi görmezden gelmektedir. Oysa sistem yaklaşımı ve aynı çevre içinde yer alanlar arasındaki karşılıklı etkileşim, bir gerçektir ve kaçınılmaz bir durumdur. İçinde yer aldığı çevre ile karşılıklı etkile–me–etkilenme ilişkisi içinde olmayan alt sistemlerin varlıklarını sür–dürmeleri mümkün değildir. Bu, o sistemin kapalı bir sistem oldu–ğuna işaret eder ve kapalı sistemlerin uzun süre varlıklarını koruma–ları mümkün değildir. Yaşamının, varlığı sürdürmenin bizatihi ken–disi bir etkileşimin varlığının delili niteliğindedir. Bu açıdan bakılınca, nüfuslarının dinsel niteliği nedeniyle hepsi de birer İslam ül–kesi olmalarına rağmen, İran'ın, Güneydoğu Asya ülkelerinin, Mı–sır'ın ve Türkiye'nin İslam Dünyasındaki yerleri farklıdır ve bu farklılık, o ülkelerin kendilerine özgü koşullardan ve dahil oldukla–rı diğer etkileşim sistemlerinden ileri gelir. Aynı şey Batı dünyasın–da, örneğin Fransa, İngiltere, ABD ve Hollanda için de geçerlidir. Bu ülkeler de, Batı sistemi içinde yer almalarına rağmen, kendileri–ne özgü koşullar ve dahil oldukları diğer etkileşim sistemleri nede–niyle, birbirleri karşısında farklılık gösterirler.

Dördüncüsü ve üçüncüye bağlı olarak, Huntington'un Batılılaş–manın İslami değerlerin bütünüyle inkar edilmesini gerektirdiği yo–lundaki ifadesinin, hem eşyanın tabiatına aykırı olması, hem de di–ğer söyledikleri ile çelişmesidir. Söz konusu ifade, eşyanın tabiatı–na aykırıdır; çünkü daha önce de değinildiği üzere, sistem yaklaşımı ve aynı çevrede yer alma, kaçınılmaz olarak karşılıklı etkileşime neden olmaktadır. Küçülen dünyada kurulan ilişkilerin ve üye olu–nan örgütlerin etkileri yok varsayılmaz. Bu kaçınılmaz durumda "inkar" ne kadar gerçekçi olabilir? Söz konusu ifade, aynı zamanda Huntington'un diğer ifadeleri ile de çelişkilidir. Çünkü sonradan Batılılaşmanın olmayacağını savunan da yine Huntington'dur. Eğer

Osman Metin ÖZTÜRK | 93

modernleşme Batılılaşmayı getirmeyecekse ve Batı dışındaki top–lumlar sonradan Batılılaşmayacaksa, o zaman Batılılaşmak için İslam'ın inkarından söz edilmesinin bir anlamı olabilir mi? Yine bu durumda, Bush Doktrininde ve GOP'ta, koşulların ve ideolojinin ABD tarafından sağlanacağından söz edilmesi ne anlama gelecek–tir? ABD'nin sağladığı koşulları ve ideolojiyi benimseyecek ülke–rin, Batı karşındaki konumları ne olacaktır? Bunlar, Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezinin, hem.eksik, hem de maksatlı oldu–ğuna işaret eder.

Beşinci olarak, din–kültür temelli bir medeniyetler çatışmasın–dan söz edilirken, etnik, dinsel ve kültürel açıdan çeşitlilik gösteren ülkelerin yaşayabileceği iç çatışma ortamından söz edilmemesi bir başka eksikliklerdir. Son dönemde Afrika'da ve Güney Amerika'da ce–reyan eden gelişmelerin, Afrika ve Güney Amerika kökenli ciddi bir nüfusa sahip ABD'de ciddi bir endişeye neden olmadığı söylenebi–lir mi? Çeçenistan'daki çatışma ortamına Kafkasya'daki halkların önemli bir kısmı müdahil olmadı mı? Rusya'nın, Sovyetlerin dağıl–masından ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasından sonra başka ülkelerin vatandaşı olan Rusların hak ve menfaatlerini koruma sorumluluğunun bulunduğunu açıklaması, ilgili ülkeler için ne anla–ma geliyor? AB'nin ve ABD'nin yerel kültürlerle ve kimliklere sahip çıkmasının, nüfusu homojen olmayan ülkelerde kimlik–kültür temel–li bir iç çatışma ortamına yol açmadı mı? Bunlar, Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezinin, ülkelerin içindeki benzeri çatışma–ların yaşanabileceğinin ihmal edilmiş olduğu anlamına gelmektedir.

Altıncı olarak, Huntington, tezinde, medeniyetlerin ve kültürle–rin etkiye ve değişime açık olduklarını da görmezden gelmiştir. Konfüçyüsçülük (Çin) dün geri kalmışlığı çağırıştırıyordu, bugün ise hızlı gelişmeyi çağırıştırıyor. Bugün Batının hedef aldığı İslam, 10. yüzyılda Avrupalılar tarafından parlak ve potansiyel sahibi olarak görülüyordu. Keza Yükselme Döneminde Avrupalıların nezdinde bir cazibe merkezi olan Osmanlı (Doğu), daha sonra hedef alınmış–

tır. Bu belirtilenler, aynı zamanda, medeniyetler arası bir çatışma–nın, mutlak yaşanacak bir çatışma olarak görülmemesi gerektiğine işaret eder.

Huntington'un tezinin, Batının dışında kalan diğer medeniyet gruplarını Batı karşısında birbirine itmesini beklemek gerekir. Çin'in, İslam, Afrika, Slav-Ortodoks medeniyet grupları ile olan mevcut ilişkileri, bu itiş bağlamında da görülebilir. Bu açıdan bakılınca, Huntington'un tezini, Batıya yeni hedefler gösteren ve bunun kültürel alt yapısını oluşturan bir tez olarak görmek kadar, Batının işini oldukça zorlaştıran ve şiddetli bir çatışmanın alt yapısını oluş–turan, böyle bir çatışmayı tetikleyen bir tez olarak görmek de müm–kündür. Bu son durum konusunda, ABD'nin gerçekte böyle şiddet–li bir çatışmaya çoktan hazır olduğu, ancak bu hazırlığını saldırgan bir konuma düşmemek için doğrudan kullanmak yerine, savunma durumunda kullanmak istediği ve Huntington'un tezinin de ABD'ye bu ortamı sağlama işine aracılık ettiği akla gelmektedir. Eğer gerçekten ABD bu tür bir niyet ve maksat içinde ise, bu, Bis-marck'ı çağrıştıran bir taktiktir: Karşı tarafı, kendisinin iyi hazırlan–dığı bir savaşa zorlamak.

Yine Huntington'un tezine bakarken, tezin şiddetli çatışma or–tamını tetiklemesinin arkasında,

- Batının kontrol edemediği enerji kaynaklarının Batıya karşı bir silah olarak kullanılmasının önlenmesi,
- Kontrol edilemeyen enerji kaynakları üzerinden ortaya çıkacak zenginliğin çatışma ortamları üzerinden ve silah satışla–rı yoluyla eritilmesi,

- Batının savunma sanayi çarklarının işletilmesi,

gibi nedenlerin yer aldığı söylenebilir. Batı, kontrol edemediği ener–ji kaynaklarının neden olduğu (olacağı) politik, ekonomik ve güven–

Osman Metin ÖZTÜRK | 95

likle ilgili kayıplarını, "medeniyetler çatışması" tezinin besleyeceği çatışma ortamı üzerinden telafi etmeyi düşünmüş gibidir.

Daha önce yapılanlara ilave olarak, bu aşamada Türkiye açısın–dan yeni bir değerlendirme yapıldığında şunlar söylenebilir: Hun–tington, kitabında Türkiye'ye İslam dünyasının liderliğini öngördü–ğü halde, sonradan ve daha yakın zamanda kendisi ile yapılan mü–lakatlarda, Türkiye'nin İslam dünyasında çok yalnız olduğundan ve Müslüman Arap ülkeleriyle çok çelişkili ilişkileri bulunduğu hareketle, değil İslam dünyasının lideri olmak, Batı ile İslam dünya–sı arasında köprü bile olamayacağını ileri sürmüştür. Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü ret ettiği düşünülürse, Huntington'un, Türkiye için, Türk dünyası seçeneğini öngörmediği de söylenebilir. Bush Yöneti–minin izlediği siyaset ile Huntington'un tezlerinin örtüşüyor olma–sı, Türk–Amerikan ilişkilerinin geleceği açısından görülmesi gere–ken bir durumdur. Türkiye'nin, ABD ile olan ilişkilerini, geleceğe yönelik olarak, kendi içinde masaya yatırmasında ve ne yapacağına karar vermesinde yarar vardır.

C. Fukuyama ve Huntington

Sovyetlerin dağılmasından hemen sonra ortaya çıkan, geleceğe yönelik tezlerden biri de Fukuyama'ya ait, "Tarihin/ideolojilerin so–nunun geldiği, artık liberalizmin her şeye ve her yere egemen olaca–ğı" tezidir.

Daha çok "Tarihin Sonu" isimli kitabıyla bilinen Francis Fukuyama'ya göre, insanlık politik ve ekonomik açıdan gelebilece–ği en üst noktaya gelmiştir, bütün dünyada giderek belirginleşecek yeni bir güç yapılanması olacaktır ve bu yapılanma, birbirilerine çok yakın hale gelen politik modeller bazında değil, kültürel bazda olacaktır.

Huntington'un "medeniyetler çatışması", bundan sonra gelir ve Fukuyama ile Huntington, ilk bakışta, biri diğerinin devamı olan ve

96 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

birbirlerini tamamlayan tezler olarak görülebilir. Huntington ve Fu–kuyama, Sovyetlerin dağılması ile ekonomik ve politik ilişkiler üze–rine yürütülen mücadelenin tarihe karıştığı, ideolojilerin sonunun geldiği ve mücadelenin liberal demokrasinin ve kapitalizmin zafe–riyle sonuçlandığı noktalarında birleşmiş gözükmektedir.

Ancak Fukuyama'nın, daha sonra (2004) kaleme aldığı, "Dev–let Kurma: 21. Yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni" isimli ese–rinde, 21. yüzyılın temel siyasal biriminin ulus devlet olduğu görü–şünü işleminin, onu daha sonra Huntington'dan ayırdığını söyle–mek mümkündür. Fukuyama, bu yeni yaklaşımında, 21. yüzyılın temel sorunları olarak gözüken yoksulluk, örgütlü suçlar, terör ve uyuşturucu gibi sorunlarla, ancak ulus devletlerin etkin bir şekilde mücadele edebileceğini ileri sürmüştür. Fukuyama, bu yeni kita–bında devletleri, "devlet fonksiyonlarının yaygınlığı" ve "devletin gücü" açısından gruplandırmış ve bu gruplandırmada ABD'yi "fonksiyonları az, ama güçlü devlet" olarak nitelendirmiştir. Bu ni–teleme de, yine Fukuyama ile Huntington'un ayrıldıkları bir nokta–dır. Çünkü birinde fonksiyonlara ve güce, diğerinde ise kültürel de–ğerlere/medeniyete vurgu vardır. Fonksiyonların azlığı, sonuç ola–rak kültürel zayıflığa delalet eder ki, bunun, Huntington'un kül–tür/medeniyet temelli yeni güç yapısı sınıflandırması ile tam olarak örtüşmediği

söylenbilir. Fakat Fukuyama'nın kendisinin, daha yeni çalışmaları, Huntington ile aralarında bir ayrılık olmadığını ve Huntington'un öngörülerini konusundaki soru işaretlerinin Amerikan Yönetiminin yanlış uygulamalarından ileri geldiğini açıkladığı bilinmektedir.

Bu tür açıklamalara ve üçüncü kişilerin yorumlarına rağmen, Fukuyama'nın 11 Eylül hadisesinden sonra ortaya çıkan "Devlet Kurma" isimli kitabında, 11 Eylül hadisesine bağlı olarak, uluslararası politika açısından asıl önemli konunun, devletin küçültülmesi değil, yeniden nasıl yapılandırılacağı ve güçlendirileceği konusu işlenmiştir ki, bu da yine, Huntington'un tezleri ile karşılaştı-

Osman Metin ÖZTÜRK | 97

ılması gereken bir durumdur. 11 Eylül hadisesinin, Huntington'un tezlerini teyit eden ve dolayısıyla kültürel değerlere önem verilmesini gerektiren bir gelişme olduğunu; Fukuyama'nın ise, 11 Eylül hadisesinden sonra, kültürden çok, devletin maddi gücünün desteklenmesi ve beslenmesi gerektiğine vurgu yaptığını görmek gerekir.

Tabii, bu noktada, Fukuyama'nın olaylara kısa dönemli bakan ve uygulamayı dikkate alan bir yaklaşım biçimine sahip olduğunu; Huntington'un ise, olaylara uzun dönemli bakan, komplocu ve idealist bir politika üreticisi olduğunu söylemek mümkündür. Fukuyama, olanı yorumlamayı tercih ederken ve risk almaktan çekinirken; Huntington, olması gereken üzerinde çalışmayı tercih etmekte ve risk almaktadır.

III.DOĞU-BATI DİYALOGUNDA DİN FAKTÖRÜ

a. Avrupalıların ve Amerikalıların Batı tanımı, temelde ve genelinde Hıristiyanlık mirası üzerine kuruludur. Avrupalılar ve Amerikalılar kastedildiğinde, bu bağlamda ilk akla gelen ve söz edilen husus Hıristiyanlık olmuştur. Hıristiyanlık mirası, Batı kimliği için önemlidir. 12. ve 13. yüzyıllardaki Haçlı Seferlerinin, dinsel içerikli bu tanımlama üzerinde büyük etkisi vardır.

İkinci Dünya Savaşı izleyen dönemde, bu ayırım, iki kutuplu yapının ve Soğuk Savaşın etkisiyle, ideolojik ve siyasal bir nitelik göstermiş, din faktörü fazla kendini göstermemiştir. Nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan Türkiye'nin Batının bir parçası ve NATO İttifakına üye olması ve 1979 yılına kadar İran'ın ABD'nin Orta Doğu'daki en yakın müttefiki konumunda bulunması; diğer taraftan Hıristiyan nüfusa sahip Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Doğu Blokuna dahil ve Orta Doğu'da Müslüman nüfusa sahip Mısır ve Suriye gibi ülkelerin de Doğu Blokuna yakın olmaları, İki Ku-

98 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

tuplu dönemde, Doğu-Batı ayrışmasında din faktörünün ikinci plana itildiğini, siyasal ve ideolojik faktörlerin öne çıkmış olduğunu gösterir.

Sovyetlerin dağılması, Doğu-Batı ayrışmasında dini tekrar öne çıkarmıştır. Bu yeni dönemde, Doğu, daha çok Hıristiyanlar dışında kalan, İslam da dahil, diğer bütün dinlerin (Konfüçyüsçülüğün, Taoocuğun, Budizm'in-Budacılığın, Şintoizm'in, Hinduizm'in) hakim olduğu ülkeleri ifade etmede kullanılan bir kavram niteliğini kazanmıştır.

Fakat uygulamaya bakıldığında, İslam ile terörizm arasında kurulan bağın ve İslam ülkelerini hedef alan demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi açılımların etkisinde, Doğu kavramının, daha çok İslam ülkelerini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Doğu-Batı çatışmasının günümüzde "medeniyetler çatışması"na dönüşmüş olduğu hatırlanırsa, Batı medeniyetinin, Doğu medeniyetini temsil ettiği ileri sürülen Müslümanlar ve Türkler ile karşı karşıya bulunduğu görülür. Bu durumun özellikle 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör saldırılarından sonra daha belirgin olduğu görülmektedir.

b. Daha önce de değinildiği üzere, 11 Eylül hadisesinde teröristlerin Müslüman olduğunun anlaşılması, saldırılardan hemen sonra ABD Başkanı Bush'tan ve İtalya Başbakanı Berlusconi'den gelen "İslam-Batı çatışması", "yeni bir haçlı seferi" ve "medeniyetler çatışması" ifadeleri ile ABD, Kanada ve birçok Avrupa ülkesinde ortaya çıkan Müslüman-İslam karşıtı gösteriler, Doğu-Batı ilişkisinde din faktörünün ve din olarak da İslam'ın öne çıkmış olduğuna işaret eder.

Batının, özelden Müslüman Türkleri hedef aldığını söylemek mümkündür. Bunun nedenlerine bakarken, ilk akla gelmesi gereken, Sovyetlerin dağılmasının, Batı tarafından yeni bir Türk tehlikesi olarak algılanıp Batının bundan endişeye kapıldığıdır. Ayrıca,

Osman Metin ÖZTÜRK 99

- Türklerin İslamiyeti yaymaktaki ve Haçlı Seferlerini dur-durmaktaki başarısının unutulmaması olmasını,
- Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının önemli bir kısmının, nüfusunun ağırlığı Türk ve Müslüman olan Kazakistan'da ve Türkmenistan'da bulunması,
- Balkanlar'da Boşnak örneğinde olduğu gibi, birçok yerde Müslümanlığın aynı zamanda etnik kimlik - yani Türklük-olarak algılandığının görülmesi de,

diğer nedenler arasında sayılabilir.

c. Batının yeniden hedef aldığı Doğu kavramının özellikle İslam Dünyasını çağrıştırmasının önemli nedenleri vardır. Bunlardan bir ta-nesi, dünyadaki mevcut güç dengesi ve çıkar ilişkisi nedeniyle, Batı-nın, Konfüçyüslük (Çin), Şintoizm (Japonya), Budizm ve Hinduizm (Hindistan ve Güneydoğu Asya) dinlerini hedef almaktan çekinmesi, bunları hedef alamamasıdır. İkinci bir neden de, dünyanın giderek bir enerji dar boğazına doğru yol alması ve enerji kaynakları ile enerji ulaşımının, halkının çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin kontrolün-de olmasıdır. Eğer İslam ülkeleri kontrol edilebilirse, bu dünya ener-ji kaynaklarının kontrolü anlamına geleceği ve Batı enerji üzerinden ciddi bir avantaj kazanmış olacağı için, Batının, müteakiben Konfüç-üyüslük (Çin), Şintoizm (Japonya), Budizm ve Hinduizm (Hindistan ve Güneydoğu Asya), dinlerini hedef alması daha kolay olacaktır.

ABD'nin BOP'unun kapsamına dahil coğrafyadaki 650 milyon nüfusun 640 milyonunun Müslüman olması, bu coğrafyanın dünya petrol kaynaklarının % 60'ından fazlasını ve doğal gaz kaynakları-nın % 40'ından fazlasını içermesi ve ABD'nin bu projede başarılı olmasının Çin'in önümüzdeki 25-30 yılda süper güç olmasını engel-leyeceğinin ileri sürülmesi, din faktörünün Doğu-Batı ayrışmasın-daki veya "medeniyetler çatışması"ndaki yerini ve rolünü anlatmak için yeterlidir.

100 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

d. Bütün bunlar, Doğu ile Batı arasında bir diyalogun değil, dinsel zeminde işleyen bir mücadele ve çatışma ortamının bulundu-ğunu göstermektedir. Bununla beraber ve diğer taraftan, medeniyet-ler arası çatışmanın bir uzlaşmaya dönüştürülmesi yolundaki çaba-ların dinler arasında diyalog sağlama veya dinleri ortak bir paydada buluşturma şeklinde ortaya çıkması, hem Doğu ile Batı arasında di-yalog sağlama arayışına, hem de bu arayışın zemininin din olduğu-na işaret eder.

Bütün bunların bir anlamı da, dinin, medeniyetler için oluşturu-çu ve belirleyici bir işleve ve etkiye sahip olduğudur.

Her ikisinde de, dinsel niteliğe vurgunun belirgin olduğu bir "medeniyetler çatışması" ve "medeniyetler diyalogu", bir bakıma siyasette çok sık karşılaşılan "barışırken küs kapısının, küserken de barış kapısının açık tutulması" sözünü çağrıştırmaktadır. Bu çağrı-şımın da, Huntington'un tezlerinin sorgulanmasını beraberinde ge-tirdiğini söylemeye gerek yoktur.

IV. BÖLÜM

TERÖRİZMLE SAVAŞ: TERÖRİZM YENİ "ÖTEKİ",

TERÖRİZM ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Bu bölümde, önce terörizm kavramı konusunda genel bir bilgi verildikten sonra, "terörizmle savaş" kavramının nasıl ortaya çıktığı ve ne anlama geldiği üzerinde durulmuştur. Terörizmle mücade-lenin savaş olarak nitelenmesinin, yeni "öteki" olma ile bağlantısı-na değinilmiştir. Bu değinmede, yeni "öteki"nin, önceki "öteki"ye göre, daha geniş müdahale alanı yarattığı ve hareket serbestisi ver-diği işlenmiştir. Terörizm, küreselleşme ve uluslararası ilişkiler bağlantısı, bir-likte ve örneklerle ele alınmıştır. Bu konuda Türkiye örneği üzerin-de ağırlıklı olarak durulmuş; ABD'nin terörizmle mücadelesi (sava-

102 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

şı) irdelenmiştir. ABD'nin gerçekte ve sadece terörizmle mücadele etmediği (savaşmadığı), bunu istismar ettiği, örneklerle ortaya ko-nulmaya çalışılmıştır.

I. TERÖRİZMLE SAVAŞ: TERÖRİZM YENİ "ÖTEKİ"

a. Terörizm, çok genel olarak, bir toplumu, bir devleti veya ku-rulu düzeni ayakta tutan ne varsa, bunları hedef alarak, aşındırarak ve tahrip ederek, önce boşluk yaratmayı, sonra ortadan kaldırmayı ve bu suretle ortaya çıkacak boşluktan kendi yasa dışı siyasal amaç-larını gerçekleştirmek için yararlanmayı öngören bilinçli ve sistem-li eylemler dizisini ifade eder.

Terörizmi, bir başka şekilde de, saldırılan veya tehdit edilen masum insanlar ve kurumlar üzerinden, hedeflenen daha büyük kit-leyi yıldırıp korkutarak ve sindirerek, bunlar üzerinden yasa dışı si-yasal ve stratejik amaçların gerçekleştirilmesine yönelik bilinçli ve planlı eylemler dizisi olarak ifade etmek de mümkündür.

Terörizmde, önce hedef alınan küçük ve masum kitle korkutu-lur ve dehşete düşürülür. Sonra, yerleşik otorite aşındırılır ve onun rasyonel karar alması önlenir. Müteakiben, kurulu düzene ve yerleşik otoriteye karşı olan diğer güçler harekete geçirilir. Bu aşamadan sonra, eylemleri yapanlar, kamuoyunu yanlarına çekerek, onları ku-rulu düzene ve yerleşik otoriteye karşı harekete geçirmeye yönelir-ler. Ve en sonunda da, kurulu düzenin ve yerleşik otoritenin yerini kendileri alarak, siyasal güç ve karar merkezlerini ele geçirirler. Te-rörizmde süreç, genel de bu şekilde işler.

Terörizm, yeni ortaya çıkmış bir olgu değildir. Geçmiş Milat–tan önceki dönemlere kadar götürülmektedir. MÖ. 73-66 yılları ara–sında Filistin'de görülen, fazla katı kurları içermeyen ve bireysel sal-

Osman Metin ÖZTÜRK | 103

dırılar şeklinde kendisini gösteren Scaii Hareketi (scai, küçük hançer demek), bilinen ilk terör eylemleri kabul ediliyor. MS. 11.-13. yüz–yıllar arasında görülen, kurucusunun Hasan Sabah olduğu ve Selçuk–lu hakimiyetini hedef alan, çok gizli ve disiplinli Haşîşi Hareketini de, terörizmin geçmişine değinirken belirtmek mümkündür.

Terörizm olgusu, yakın zamana kadar, daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile ilgili bir olgu olarak biliniyor ve Mark-sist-Leninist temelli ideolojik bir yıkıcı–bölücü olgu olarak görülüyordu. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik açıdan güçlü olmamaları, bunların, düşük maliyetli bir dış politika aracı olarak terörizme daha çok ilgi duymalarına neden olmuştur. Bu ül–kelerin bir kısmı, Suriye örneğinde olduğu gibi, terörizmi sadece komşularına ve sorun yaşadığı diğer ülkelere karşı bir silah olarak kullanmakla kalmamış, terörizm ile uyuşturucu ticareti arasındaki yakın ilişki üzerinden ciddi bir ekonomik girdi olarak da görmüştür. Keza terörizme bir şekilde destek veren ülkeler, terörizm üzerinden, istihbarat ihtiyaçlarını karşılama yoluna da gitmişlerdir.

İki Kutuplu Dönemin yapısı ve içerdiği denge durumu, terö–rizm olgusunu bugünkü kadar öne çıkarmamış; kutuplar, diğer ku–tuplardaki terör örgüt ve faaliyetlerine bir şekilde destek vermekle yetinmişlerdir. Sovyetlerin dağılma ve Soğuk Savaşın bitme sürecine girdiğinin anlaşılması, terörizmi de etkilemiştir. Bu sürecin başlangıcında, terö–rizmde bir gerileme gözlemlenmiştir. Sovyetlerin dağılmasının ne–den olduğu destek kaybı bir boşluğa ve ABD'nin uluslararası politi–kada tek belirleyici olması da çekinmeye neden olmuş, bunlar da te–rörizmin hız kesmesine yol açmıştır. Örneğin, Sovyetlerin dağılma–sı, her türden terör örgütüne, her türlü desteği veren Suriye'yi boş–lukta bırakmış ve bu ülke, terörizm konusunda kendisini geriye çek–mek zorunda kalmıştır. Keza, Kuzey İrlanda sorunu konusunda adı geçen IRA da, Londra ile anlaşma yoluna gitmek zorunda kalmıştır.

104 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Sovyetlerin dağılmasının ABD'nin tek kutup olduğu yeni bir dünya ortaya çıkarmış olduğu söylemlerine yol açmıştır. Fakat olaylar, giderek ABD'nin bu yeni konumunu kaldıramadığını ve kullanamadığını ortaya koymuştur. Bütün dünyanın sorumluluğu–nu üzerine almak, her şeyden önce ciddi bir maliyet demektir ve ABD bu maliyeti tek başına karşılamakta her gün biraz daha zor–lanmaktaydı. Ayrıca, hem ABD'nin tek kutup olmasından duyulan genel bir rahatsızlık vardı, hem de ABD'nin tek kutup olmanın ver–diği psikoloji ile sorumsuzca, hukukun dışına çıkarak ve ülkeleri yok varsayarak hareket etmesine duyulan ve giderek artan bir tep–ki söz konusuydu.

Diğer taraftan Sovyetlerin dağılması, her ne kadar ABD'nin gücünün bir simgesi olarak algılanmışsa da, gerçekte ABD, kendi–sini güçlü kılan en önemli araçtan yoksun kalmış, kendisi karşısın–da "öteki"ni kaybetmiştir.

11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terörist saldırılar, ABD'yi içine düştüğü bu sıkıntılı durumdan kurtaran, adeta "muci–ze" denilebilecek bir etkiye yol açmıştır. Bu saldırılar sayesinde, ABD, hem kendisinden duyulan rahatsızlığı tolere etme, hem de kendisini tekrar güçlü kılabilen yeni bir "öteki"ne kavuşma imka–nını yakalamıştır. Söz konusu saldırılar, ABD için, terörizmi, yeni "öteki" yapmıştır. Terörizm, iyi düşünülürse, bir bakıma, asıl yeni "öteki" olarak ifade edilebilecek Batı dışındaki diğer medeniyetler ile çatışmanın alt yapısını oluşturur ve medeniyetler arası çatışmayı besler. Ama aynı zamanda, ABD'ye, medeniyetler arası çatışmadan daha geniş bir müdahale imkanı verir ve hareket sahası ve serbesti–si sağlar. Batı ile beraber sekiz kadar farklı medeniyetten (medeniyet grubundan) söz edildiği düşünülürse, terörizmin, bunların çok daha ilerisinde ABD'ye avantaj sağladığı (sağlayacağı) bir gerçek–tir. Ama bu gerçek, terörizm olgusunun medeniyetler çatışmasını ve/veya bunların birbirlerini karşılıklı olarak beslediği gerçeğini

Osman Metin ÖZTÜRK | 105

örtmeye yetmez. Burada dikkat edilmesi gereken husus, terörizmle mücadelenin ABD'ye bütün dünyaya müdahale etme imkanı ve fir–satı verdiğidir.

b. 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırıları sonrasında yaşa–nanlar, terörizmin yeni "öteki" olarak nitelenmesindeki en temel ne–denleri oluşturur. Bu nedenlerden en önemlisi, ABD'nin söz konu–su saldırılar sonrasında, terörle mücadeleyi bir "savaş" olarak nite–lemesidir.

Bilindiği üzere savaş, uluslararası hukukun bir konusudur. Do–layısıyla ABD'nin bu nitelenmesi, o tarihe kadar daha çok bir iç gü–venlik ve iç (ulusal) hukuk konusu olarak görülen terörizmi, daha çok uluslararası güvenliği, uluslararası politikayı ve uluslararası hukuku ilgilendiren bir konu haline getirmiştir veya

getirecektir. Bu değişimin uygulamaya yansması, terörizm ile mücadeleyi ÷lkele–rin kendi yetki alanına giren bir konu olmaktan çıkarması, ÷lkeleri dış müdahalelere açık hale getirmesi ve dolayısıyla ABD'ye terörizm olgusu üzerinden ÷lkelere müdahale imkanı vermesi şeklinde olacaktır.

"Savaş" kavramı, teknik olarak, bir ÷lkenin maddi ve manevi bütün güç kaynaklarının kullanılmasını ve devreye sokulmasını ge–rektiren büyük ve tehlikeli bir durumu ifade eder. ÷lkeler, normal olarak, savaş, varlıklarını korumak ve sürdürmek için yaparlar ve kaçınılmaz olmadığı takdirde, savaşın bir cinayet olacağı kabul edi–lir. Bütün bunlar dikkate alındığında, 11 Eylül hadisesinden sonra terörizmle mücadelenin adının "terörizmle savaş" olarak değiştiril–mesi çok önemlidir. Bu değişim, terörizm tehlikesinin büyüklüğüne dikkat kesilmek açısından önemlidir. Terörizm, artık "savaş" açıla–cak, dolayısıyla maddi ve manevi bütün güç kaynaklarının kullanıl–masını ve devreye sokulmasını gerektirecek derecede, çok büyük bir tehlike ve tehdittir. Bunun besleyeceği ve neden olacağı algı ve izlenim de, kuvvetle muhtemel, ÷lkelerin bu kadar büyük bir tehdit

106 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

ve tehlike ile tek başlarına mücadele etmelerinin beklenemeyeceği ve ABD gibi güçlü bir müttefike ihtiyaçları olacaktır.

Dönüp geriye bakılırsa, terörizm konusunun, bu şekilde, ulus–lararası hukuk ile ilişkilendirilmesinin yeni olmadığı görülür. Fakat bu konuda dün ile bugün arasında fark vardır ve bu fark da, söz ko–nusu ilişkilendirmenin boyutunda kendini gösterir. Dün, BM Genel Kurulu, bir ÷lkenin, diğer bir ÷lkeyi hedef alan terör örgüt ve faali–yetlerine müzahir olmasının ve ev sahipliği yapmasının, o ÷lkeye yapılmış bir "saldırı" sayılacağına hükmetmiştir. Bugün ise, "sa–vaşkan söz edilmektedir. Aradaki farkı daha da somutlaştırmak için, 11 Eylül 2001'den önceki dönemde üye ÷lkelerin yaşadığı da–ha ciddi terör sorunu için NATO devreye girmemiş iken, 11 Eylül'den hemen sonra NATO'nun devreye girmiş olduğunu ha–tırlamakta yarar vardır. NATO, 11 Eylül'den hemen sonra, kolektif savunma mekanizmasına işlerlik kazandırarak, hem ABD'nin hava savunmasına katkıda bulunmuş, hem de Afganistan'a müdahale et–miştir. Burada dikkate edilmesi gereken nokta, müdahalenin, bir bo–yutuyla müstakil bir uluslararası hukuk kişisi olan NATO tarafın–dan, bir diğer boyutuyla da NATO adına (NATO şapkası altında) üye devletler tarafından yapılmış olmasıdır. Örgütler ve devletler, terörizmle mücadele bağlamında ÷lkelere daha kolay müdahale ede–bilir olmuşlar; bu da, terörizm konusunu uluslararası hukukun ilgi ve uygulama alanına daha çok dahil etmiştir.

NATO, bilindiği üzere, askeri bir ittifaktır ve en büyük özelliği de, üye ÷lkelerden birine yapılacak saldırı için, İttifakın kolektif sa–vunma mekanizmasının harekete geçirilmesini öngörmesidir. 11 Eylül'deki saldırılar ile birlikte, NATO devreye sokulmuş ve ko–lektif savunma mekanizması işletilmiştir. Bu, hem terörizm tehlike–sinin büyüklüğüne vurgu, hem de ABD'nin muhtemel rakiplerine terörizmle mücadelenin onlar için ne anlama gelebileceğini göste–ren bir mesaj olması açısından çok önemlidir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 107

c. "Terörizmle savaş" söylemi, büyük ölçüde, terörizme yüklenen yeni "öteki" olma misyonu bağlamında görülmelidir.

Eğer terörizm, savaş olarak nitelenebilecek derecede büyük bir tehlikeyse ve böyle bir mücadeleyi gerektiriyorsa, ilk görülmesi ge–reken, bu savaşta karşı tarafın bir ÷lkesinin, yani savaşın fiziki sınır–larının olmayacağıdır. Savaş edilecek unsur ÷lke olmayacağı için, bu savaşın sınırı yoktur. Bütün dünya, bu savaşın alanına dahildir. Yine eğer terörizmle savaşılacak ve bu savaşta uluslararası hukuk geçerli olarsa, burada da uluslararası hukukun iç hukuktan farklı, boşluklarla dolu içeriğinin, yaptırım eksikliğinin, olan yaptırımları uygulayacak yerleşik bir otoritenin olmayışının ve sonuçta gücün belirleyici olduğunun görülmesi gerekir. Bunun anlamı da, başta ABD olmak üzere, güçlü ÷lkelerin, terörle mücadelede oldukça ser–best olduklarıdır (olacaklarıdır).

Bu bağlamda terörizmle mücadele, ABD'ye, söz gelimi İki Ku–tuplu Dönemde Batı karşısındaki Doğudan daha geniş bir müdahale alanı ve hareket özgürlüğü sunmaktadır. Bu nedenle, terörizm, ABD için, önceki "öteki" ile kıyaslandığında daha çok avantaj su–nan yeni "öteki" olarak değerlendirilmektedir.

Bu yeni ötekinin ABD açısından bir diğer cazip yanı da, mali–yetidir.

Eğer terörizm ucuz bir dış politika aracı ise, bu, ABD için de geçerlidir. ABD'nin, Soğuk Savaş sonrası dönemde, başlangıçta tek kutup olmanın maliyetini kaldıramadığı, daha sonra da çok kutuplu–luğa giden süreçte konumunu korumak için yine ciddi bir maliyet ile karşı karşıya kaldığı düşünülürse, terörizmin, ABD'ye maliyet sorununu aşmasında ciddi katkıda bulunduğu (bulunacağı) sonucu–na ulaşılır.

108 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Eğer, terörizme ABD açısından, yeni "öteki" olarak, böyle bir rol ve işlev yüklenirse, bu durumda ABD'nin sadece terörizmle mü–cadele ettiğinin düşünülmesi bir yanılgı olacaktır. İleri sürüldüğü gi–bi ABD'nin

terörizmle mücadeleden yararlanabilmesi için, önce terörizmin bir sorun olarak yoğun ve yaygın olması gerekir. Bu itibarla, ABD'nin, sadece terörle mücadele (savaş) bağlamında görülmesi doğru olmayacaktır. ABD'nin aynı zamanda, terör örgüt ve faaliyetlerinin arkasındaki güç olarak da görülmesi icap eder. Bu noktada, ABD'nin Orta Doğu'daki varlığını hatırlamak uygun olacaktır. ABD'nin Orta Doğu'da,

- petrolün Batılı ülkelere karşı bir silah olarak kullanılmasını önleme,
- petrol sevkiyatının aksamadan güven içinde sürmesini sağlama,
- petrole ödenen parayı geri alma,
- petrol zenginliğinden savunma sanayini işler tutmak için yararlanma,
- alınan silahların silah satıcılarına karşı kullanılmasını önleme,

üzerine kurulu bir politika izlediği; bölgede süreklilik arz eden kriz, gerginlik ve çatışma ortamının bu işe aracılık ettiği ve bu ortamın yaratılmasının arkasında da ABD'nin olduğu bilinmektedir. ABD'nin aynı şekilde, son dönemde Kuzey Afrika'da ortaya çıkan gelişmelerin arkasında da görülmesi gerekir. Bunlar bilindiği için de, ABD'nin terörizm konusunda, sadece terörizmle mücadele (savaş) boyutunda değil, aynı zamanda terör örgüt ve faaliyetlerinin arkasındaki güç olarak da görülmesi gerekir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 109

II. TERÖRİZM ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER

a. Uluslararası ilişkiler, küreselleşme ve terörizm kavramlarının ortak noktalarından bir tanesi, "devlet"tir. Çünkü uluslararası ilişkiler, uygulamada daha çok, şu veya bu şekilde bir devleti etkileyen ve/veya devlet ile ilgili olan her türlü ilişkiyi ifade etmek için kullanılır. Bu noktada, terörizm ile uluslararası ilişkiler arasındaki bağı ortaya koymak ve anlatmak açısından küreselleşmeyi hatırlamakta yarar vardır. Uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında, küreselleşme, bir taraftan arkasındaki devletlerin gücüne güç katan, diğer taraftan da ulus devletleri hedef alan bir süreci ifade eder. Terörizm de, aynı şekilde, arkasında ve/veya hedefinde devletin yer aldığı bir olgudur. Arkasındaki devletin elini güçlendiren, karşısındaki devleti de zayıf düşüren ve dış etkilere açan bir olgudur. Yani her üç kavram da, bir şekilde, devletin varlığı ve geleceği ile ilgilidir.

b. Küreselleşme ve küresel terör, bugün günlük konuşma diline sıkça yansıyan ve kullanılan ifadelerdir. Bu nedenle, ele alınan konu bağlamında, küreselleşmenin ne olduğuna, küreselleşmeden ne anlaşılması gerektiğine ve küreselleşmenin neye/kime hizmet ettiğine değinilmesinde yarar vardır.

Küreselleşme konusunda, çok farklı bakış açıları mevcuttur. Bu farklı bakış açıları, küreselleşmeye bakanların durdukları yer kadar, hangi disiplinden geldiklerine de bağlıdır. Bir mühendisin, bir ekonomistin, bir edebiyatçının veya bir Türk'ün, bir Amerikalının küreselleşmeye bakışları elbette ki farklı olacaktır. Ancak küreselleşmeye ilişkin her bakış açısında, onlara göre, haklı yanlar olabileceğini kabul etmek gerekir. Ve küreselleşmenin, nereden bakılırsa bakılsın ve hangi disiplinden gelirse gelsin, inkar edilmeyecek bazı yanları ve özellikleri vardır.

110 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Ticaretteki, ulaşımdaki, iletişimdeki, bilim ve teknikteki baş döndürücü gelişme hızı; aynılaştırma ve bütünleştirme, küreselleşmenin hem nedeni hem de sonucu olan, kimsenin inkar edemeyeceği gerçeklerdir. Keza, enerji, finans ve iletişim teknolojisindeki tekelleşme ve bu tekelleşme ile paralel yürüyen yayılma da, küreselleşmenin dikkat çekici yanını teşkil eder. Küreselleşme, dost-düşman ayrımının bir değişimi yaşadığı, rekabet ve rakip kavramlarının daha çok kullanıldığı bir süreçtir. İşsizlik, yoksulluk, ufanma ve alternatif ideoloji yokluğu, bu süreç ile beraber öne çıkan, çoğu inkar edilmesi güç olan, küreselleşme ile ilgili diğer hususlardır.

Küreselleşme, aynı zamanda, hem büyük devletlerin, hem de sermayenin, sınır tanımayan büyüme arzusunu ve bunların sermaye birikimi sağlamak için yeni yerler ve fırsatlar aramasını ifade eder. Pazar ve hammadde yönünden sıkışık kalan büyük güçlerin ekonomilerinin ferahlamasına aracılık eder. Ferahlamayı sağlayan şey, ulus devletlerin ellerindeki ve kontrollerindeki ekonomik kaynaklardır. Bu nedenle, ulus devletler, bazen açıkça, bazen kapalı olarak, küreselleşmenin hedefi durumundadırlar.

c. Küreselleşme ile terörizmin devlete bakışları, birbirini çağırıştırır. Her ikisinin de devlete olan bakışlarında bir benzerlik ve paralellik söz konusudur. Bu durum, özellikle aşırı küreselleşmecilerde daha belirgin olarak görülür. Çünkü bunlara göre, artık devlete gerek yoktur ve devlet kötüdür. Devletin yerini şirketler ve sivil toplum kuruluşları almıştır. Şirketler ve sivil toplum kuruluşları iyidir. Önemli olan, devletin değil, bireylerin ve şirketlerin çıkarlarıdır. Hatta bunların bir kısmı, devlete ihtiyaç olmadığı için, ulusal sınırlara gerek olmadığı tezini de savunurlar. Milliyetçilik ve ulus devlet, bunlara göre artık bir anlam ifade etmeyen, modası geçmiş kavramlardır. Yine bunlar, yer kürede olan her şeyin, herkese ait olacağı tezini ileri sürerler. Küreselleşme, bu son bağlamda, herkesin elinde olanı ortak bir havuza atması ve herkesin ihtiyacını bu havuzdan karşılaması anlamına gelmektedir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 111

Bu belirtilenlerden de anlaşılacağı üzere, küreselleşme, ulus devleti hedef alan ve onu güçsüz bırakan (bırakacak) bir olgudur. Çünkü devleti, elindeki ve kontrolündeki araçlardan ve kaynaklardan yoksun bırakmayı öngörmektedir. Devletin yerine ikame edilme istenen şirketlerin ve bireylerin devletin yerini doldurması mümkün olamayacağından, bir taraftan devletin güçsüz bırakılması, diğer taraftan devletin kendisinden beklenenleri yerine getiremeyecek bir duruma itilmesi, ulus devleti iki defa yaralar. Yani küreselleşmenin muhatabı olan ülkelerde, devlet, hem güçsüz bırakılmakta, hem de kendi vatandaşı ile karşı karşıya getirilmektedir. Küreselleşme adına devletin küçültülmesi, özelleştirme uygulamaları ve merkezi idareye ait yetkilerin kamu yönetimi reformu adı altında yerel yönetimlere aktarılması, devleti kaynak, araç, gereç, yetki ve imkandan yoksun bırakmaktadır. Bunlardan yoksun kalan devlet de, güç kaybedeceği için doğal olarak kendisinden beklenen işlevleri yerine getirememektedir. Böyle bir durum, devleti, kendi vatandaşı ile karşı karşıya getirmekte ve bu da, birilerinin, beklentileri karşılanamayan halkı devlete karşı harekete geçirmesini kolaylaştırmakta ve bunun önünü açmaktadır.

Küreselleşmecilerin devletin yerine ikame etmeyi öngördükleri şirketler, kâr saikiyle hareket eden kurumlardır; sivil toplum kuruluşları ve bireyler ise, sadece kendi çalışma ve uzmanlık alanları ile sınırlı işlevleri yerine getirebilirler ve bunların kaynakları da, keza sınırlıdır. Bu nedenle, şirketlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin, devlete olan ihtiyacı ortadan kaldıracak derecede güçlü ve işlevsel olmaları; hele hele devletin yerini almaları beklenemez. Bu bilinmesine rağmen, söz konusu sürecin ve bakış açısının sürdürülmesi, kaçınılmaz olarak giderek devleti güçsüz bırakmaktadır. İsrail devletinin "tu, kaka" yapılıp şirketlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin öne çıkarılması, küreselleşmenin gerçekte devleti güçsüz kılmaya yönelik, maksatlı bir çaba olarak ortaya çıkarılmış olduğu anlamına gelir. Küreselleşme, ulus devletten, ulus devletinin

112 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

gücünden ve ulus devletinin otoritesinden rahatsız olan iç ve dış unsurları, aynı paydada bir araya getirmekte ve ulus devlete karşı harekete geçirmektedir. Yani küreselleşmede hedef, ulus devlettir.

Küreselleşmeye ilişkin bu tespitler ışığında terörizme bakıldığında, görülmesi gereken ilk husus, terörizmin gücünü, devletin güçsüzlüğünden aldığıdır. Yani küreselleşmenin devleti arka plana iten ve güçsüzleştiren yanı sıra terörizmin de işine gelmektedir. Çünkü güçsüz devletlerin, terör örgüt ve faaliyetleri ile mücadelede başarı olmaları çok güçtür. Yetkileri ve kaynakları elinden alınmış, vatandaşlarının beklentilerine cevap vermekten uzak bir devlet; terör örgütlerinin, kamuoyunu ve otoriteye karşı güçleri yanlarına çekmesini ve devlete karşı kullanmalarını kolaylaştırır. Vatandaşların umudu kestikleri bir devlet imajı, terör örgütlerinin en çok isteyeceği bir durumdur ve küreselleşme onlara bu imkan ve fırsatı sunmaktadır.

Yukarıda belirtilenlerden de anlaşılacağı üzere, ulus devlet, hem küreselleşmenin, hem de terörizmin önünde engeldir. Ve küreselleşmenin ulus devleti hedef alması, aynı zamanda terörizme hizmet eder.

d. Küreselleşme ile birlikte gündeme gelen ve telaffuz edilen şu ifadeler, oldukça önemlidir: Devlet artık mutlak egemenliğe sahip değildir, iç işlerine karışmama prensibi anlamını yitirmiş ve tarih olmuştur, devletin halkı ve kaynakları olamaz, yerel kültür ve kimliklerin her biri ayrı ayrı korunması gereken dünyalardır...

Bu ve benzeri ifadeler, devlete ve kurulu düzene başkaldırı, devleti yok varsayma, dolayısıyla anarşi ve kaos olarak pratiğe yansımaktadır. Etnik ve dinsel söyleme sahip terör örgüt ve faaliyetlerinin, özellikle küreselleşmenin bu yüzünün etkisinde ortaya çıkmış olduğunu söylemek mümkündür. Küreselleşmenin bu yüzü, etnik, dinsel ve kültürel ufanmaya yol açmakta, bu da yine iç çatışmalara neden olmaktadır. Keza, bu süreç karşısında, egemenliğe, siyasal

Osman Metin ÖZTÜRK | 113

bağımsızlığa ve toprak bütünlüğüne saygı ilkesinin de uygulamada bir değeri kalmamakta, ulusal sınırlar bir anlam ifade etmemektedir.

Küreselleşmenin etkisinde ortaya çıkan etnik ve dinsel ufulanma, içeride devleti hedef alan bir kaos ve çatışma ortamına yol açmaktadır. Ancak, küreselleşmenin neden olduğu ufulanmayı, özellikle küreselleşme sürecinin arkasındaki, küreselleşmeden yararlanan büyük güçler açısından görmek gerekir. Etnik ve dinsel ufulanma, küreselleşmenin önündeki ulus devlet engelini kolayca bertaraf edilmesine hizmet etmektedir. Gücün ufulanması ve ortaya çıkan ufak parçaların da parçalanana veya parçalanmak istenen devleti hedef alması, büyük güçlerin, ulus devlet engelini kolayca aşmalarını sağlamaktadır. Türkiye'de son dönemde yaşananlar bu bağlamda görülebilir. AB'nin ve ABD'nin Kürt kökenli vatandaşlarımızla, Alevi vatandaşlarımızı ısrarla azınlık statüsüne itmek istemeleri ve bu vatandaşlarımızın bir kısmının bunun etkisine kapılmaları, Tür-kiye örneğinde, küreselleşmenin bu yüzüne işaret eder. Küreselleşme bağlamında, büyük ve güçlü devletler, hedef ülkelerdeki etnik, dinsel ve kültürel farklılıklara sahip çıkmakta; ancak, bu sahiplenışı, Türkiye örneğinde olduğu gibi, nüansları belirgin zıtlıklara dönüştürme şeklinde, maksatlı olarak yapmaktadırlar. Büyük ve güçlü devletlerin başka devletleri hedef alırken, o devletin ülkesindeki etnik, dinsel ve kültürel farklılıkları sahiplenişlerini ve bunları insan hakları ve demokrasi bağlamında gündeme getirmeleri çok önemlidir. Etnik, dinsel ve kültürel farklılıkların, bu şekilde insan hakları ve demokrasi bağlamında gündeme getirilmesi, bunlara, o ülkelere kolayca müdahale etme imkanı ve fırsatı vermektedir. Üstelik etnik, dinsel ve kültürel farklılıkları insan hakları ve demokrasi adına koruma saikiyle yapılan müdahaleler, uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmediği gibi, müdahaleyi yapan büyük ve güçlü devletler lehine bir sempatiye yol açmakta ve onların destek bulmasına da hizmet etmektedir.

114 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Burada dikkat kesilmesi gereken husus, küreselleşmenin neden olduğu etnik, dinsel ve kültürel ufulanmanın, hem terörizmi beslediği, hem de ülkelere müdahale fırsatı verdiğidir. Yani küreselleşme, büyük güçlerin, hem sorun çıkarmalarına, hem de sorun çözücü olarak ortaya çıkmalarına hizmet etmektedir. Uygulamaya bakılırsa, bunların her ikisi de kaos ve çatışma demektir. Ve bu noktada Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezini ve bu tez ile ilgili olarak önceki bölümlerde değinilen hususları hatırlamak uygun olacaktır. Etnik, dinsel ve kültürel farklılıkların öne çıkarılması, bir çatışma ve kaos durumuna yol açmakta; bunun giderilmesi için BM Şartı ve uluslararası hukuk görmezden gelinerek ülkelere müdahale edilmekte; bu da, çatışma ve kaos durumunu daha da ağırlaştırılmaktadır. ABD'nin, önce Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin hamiliğine soyunması, arkasından da Irak'a müdahale etmesi ve bölgede bugün mevcut olan çatışma ve kaos ortamı, küreselleşmenin bu boyutuna işaret eden çok somut ve güncel bir örnektir.

Irak örneği, aslında, küreselleşme ile terörizm arasındaki ilişkiye biraz farklı bakılması gerektiğini söyler. Bu farklı bakış da, "küresel terör" ifadesinde, vurgunun terörizme değil, küreselleşmeye yapılması gerektiğidir. Yani bütün dünyaya yayılmış bir terör olgusundan çok, bütün dünyada terör estiren ve/veya terörü tetikleyen bir küreselleşme dalgasından söz etmek daha uygun olacaktır.

e. Küreselleşmenin arkasında, sermayenin sınır tanımayan büyüme arzusu vardır. Küreselleşme, sadece pazar ve hammadde yönünden sıkışık kalan gelişmiş güçlü ülkelerin ekonomilerinin ferahlamasına hizmet etmez. Aynı zamanda, yıllık bütçeleri birçok devletin GSYİH'nın birkaç katı kadar olan çok uluslu ve/veya ulusüstü şirketlerin, riski paylaştırarak küçültmeleri amacına da hizmet eder. Bu şirketler, küreselleşme sayesinde varlıklarını birden fazla ülkeye kolayca taşıma ve yayma imkanına kavuşurlar. Bu imkan da, onlara, ülkelerden birinin yönetiminin alacağı olumsuz kararların

Osman Metin ÖZTÜRK | 115

etkilerini, sadece o ülke ile sınırlama ve kontrol altında tutma imkânını sunar. Yani yumurtaların hepsini aynı sepete koymamış olurlar.

Daha önce değinilen hususlardan da anlaşılacağı üzere, küreselleşme, aynı zamanda siyasal iktidarların ulusal iradeyi temsillerini ve ulus adına egemenlik yetkisini kullanmalarını da sınırlar. Uluşsal iradeye bağlı ve saygılı siyasal iktidarların, vatandaşlarına istediği gibi hizmet götürmesini kısıtlar. Bu durum, siyasal iktidarların, kendi vatandaşlarına yabancılaşmasına ve yine vatandaşları ile karşı karşıya gelmesine neden olur. Daha önce de değinildiği gibi, terör örgütlerinin taban bulmasına ve devleti kolayca karşılarına almalarına hizmet eder.

Bu tablonun daha önce değinilmeyen bir diğer özelliği de, küreselleşmenin, zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapan bir mecra işlediğidir. Bunu bir örnek ile açıklamak icap ederse; normal olarak, kişi başına düşen milli geliri 35 bin dolar olan ve insan hakları savunuculuğu yapan bir ülkenin, bu gelirden çok az fedakarlıkta bulunarak sözcü gelimi 34.500 bin dolara razı olarak, kişi başına düşen milli geliri 700 dolar civarındaki, halkının çoğu açlık sınırında yaşayan bir başka ülkede kişi başına düşen milli geliri 1.200 dolara çıkarmayı düşünmesi beklenir. Ancak, bu, olmamaktadır. Küreselleşmenin arkasında yer alan ve insan hakları savunuculuğu yapan güçlü ve zengin ülkeler, fakir ülkede milli gelirin 700 dolardan 200 dolara

düşmesi pahasına bile olsa, kendi ülkesinde kişi başına düşen yıllık geliri 35.500 dolara çıkarmayı amaçlamaktadırlar. Küreselleşmenin işlediği bu mecra, doğal olarak tepkiye yol açmakta; bu tepki de, asimetrik bir olgu olarak terörizmi beslemektedir.

Bu noktada, enerji kaynakları yönünden zengin ve jeopolitik açıdan değerli coğrafyalara insan hakları, barış ve istikrar adına müdahale eden büyük ve güçlü aktörlerin, Afrika'da, insanların açlık-tan ve susuzluktan kırılmasına, kabile çatışmalarında katliam derecesinde vahşete kurban gitmesine seyirci kaldıklarını hatırlamak ge-

116 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

reker. Gerçekte kendisi için fazla anlamlı olmayan 500 dolarlık bir gelir artışı uğruna, daha çok insanın açlık ve sefaletle itilmesi, küreselleşmenin acı, ama gerçek yüzüdür. Afrika, küreselleşmenin bu yüzünü yansıtır. Afrika'ya bakınca, terörizmin küresel ölçekte yoğun ve yaygın olmasından söz etmek yerine, küreselleşmenin, bütün dünyada bir kaos ve çatışma ortamına yol açtığından söz edilmesi, daha doğru olacaktır.

f. Bilim ve teknikteki baş döndürücü gelişme hızı, küreselleşmenin hem nedeni, hem de sonucudur. Sermaye, bilim ve teknikteki gelişmeyi finanse eder. Bilim ve teknikteki gelişme de, sermayenin büyüme arzusunu harekete geçirerek, onu ülke sınırları dışına açılmaya zorlar. Bilim ve teknikteki gelişmeye ilişkin bu süreç de, küreselleşme üzerinden aynı şekilde terörizmi besler.

Bilim ve teknikteki gelişmenin terörizmi besleyici bir başka yanı daha vardır. Bilim ve teknikteki gelişme, terör örgütlerinin kurulmasını ve bunların faaliyetlerini kolaylaştırır; terörizm üzerinde, kolaylaştırıcı ve teşvik edici bir etkiye yol açar. Bu gelişme sayesinde, terör faaliyetlerinin daha az insanla, daha az kaynak kullanılarak, binlerce kilometre uzaktan yapılması mümkün olur. Keza, bilim ve teknikteki gelişme sayesinde, hem teröristlerin yakalanma ihtimali azalmıştır, hem de daha çok ses getirebilecek büyük terör eylemlerinin yapılması kolaylaşmıştır. Örneğin, bilgisayar sistemleri üzerinden sağlık, güvenlik ve itfaiye sistemlerinin aynı anda kilitlenmesi, ilaçların ve katkı maddeli gıdaların bileşenleri ile oynanması, havada iki uçağın kafa-kafaya getirilmesi, minik bombaların uzaktan elektronik verilerle patlatılması, bulaşıcı hastalıkların çıkarılması, iklim koşulları ile oynanması ve yapay depremler yaratılması, pek ala mümkündür.

Osman Metin ÖZTÜRK | 117

Bilim ve teknikteki gelişme, bu boyutu ile hem terörizme, hem de küreselleşmeye ve arkasındaki güçlerin çıkarlarına hizmet eder.

g. Terörizm ile küreselleşme arasındaki ilişki, dolayısıyla terörizmin uluslararası ilişkilerdeki güncel yeri ve rolü, en iyi, ABD örneğinde görülür.

ABD, hem rakip aktörleri etkilemek ve kontrol altında tutmak, hem de belirli bölgelere müdahale etmek ve o bölgelerde askeri güç bulundurmasına meşruiyet kazandırmak için terör örgüt ve faaliyetlerinden geniş ölçüde yararlanmaktadır. Terörizm, ABD'nin, enerji kaynakları yönünden zengin bölgeler ile stratejik açıdan çok önemli kara ve deniz yollarını kontrol eden kritik bölgeleri denetimi altına almasında bir araç olarak kullanılmaktadır.

Ancak, ABD, kendi çıkar ve hedefleri için, sadece terörizmi değil, aynı zamanda terörizm ile mücadeleyi de kullanmaktadır.

ABD'nin Doğu Türkistan sorununa gösterdiği ilgi ve sürgündeki Doğu Türkistan Hükümeti'nin ABD'de kurulması; ABD'nin Çeçen sorununa gösterdiği ilgi ve Çeçenler ile ABD arasında kurulan bağ; ABD'nin, Afrika'nın ve Güneydoğu Asya'nın sorunlu bölgelerine gösterdiği ilgi ve buralardaki varlığı; ABD'nin 11 Eylül hadisesinden hemen sonra, önce Afganistan'a, arkasından Irak'a yaptığı müdahale, ayrılıkçı hareketlerin ve terörizmin ABD'nin çıkarları ve hedefleri için nasıl kullanıldığının çok somut işaretleridir. ABD, Çin'i, Rusya'yı, Hindistan'ı, Japonya'yı, AB'ni, Avrupa'nın önde gelen ülkelerini, Orta Doğu'da İran ve Türkiye dahil bölge ülkelerini etkilemek ve enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirmek için, hem terörizmden, hem de terörizmle mücadeleden yararlanmaktadır.

118 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

III. KÜRESEL ÖRNEKLER

a. Terörizmin, küreselleşme sürecindeki ve uluslararası ilişkilerdeki yerini anlatan en iyi örnek, Türkiye'nin yaşadığı terör sorunudur. PKK terör örgütü ve onunla birlikte anılan ayrılıkçı Kürt hareketinin zamanlaması çok ilginçtir.

PKK terör örgütünün ve ayrılıkçı Kürt hareketinin kendisini göstermesi, İran-Irak Savaşına rastlar. O yıllarda, Türkiye'nin, bu savaştan istifade ederek bölgesel dengeleri kendisi lehine değiştirebileceği yolunda bir endişe söz konusudur. Çünkü bir taraftan, Türkiye, aktif tarafsızlık siyaseti ile hem İran'a, hem de Irak'a

mal sat–ma ve dolayısıyla ekonomik açıdan güçlenme fırsatını yakaladığı; diğer taraftan da, Türkiye'nin, İran-Irak savaşından istifade ile Mi-sak-ı Milli sınırları içerisindeki "Musul Vilayeti"ni ülkesine katabi–leceği düşünülmüştür. Türkiye'nin güçlenmesi, bölge ülkeleri ka–dar, bölgeyi kendi çıkar alanı içinde gören bölge dışı büyük güçle–rin de istemeyeceği bir durumdu.

İran-Irak Savaşı, 8 yıl sürmüştü. Savaşın ateşkes ile sona erdi–ği 1988 yılında, Sovyetler de dağılma sürecine girmişti. Ve Sovyet–lerin dağılması, Türkiye'nin önüne tarihi değeri yüksek fırsatları çı–karacaktı. Nitekim 1991'de Sovyetler dağılıp Balkanlar'da, Kafkas–ya'da ve Orta Asya'da yeni bağımsız devletler ortaya çıkınca ve bunlar ile Türkiye arasında bir yakınlaşma ortaya çıkınca, bunun, Türkiye için, hakikaten tarihi değerde bir fırsat olduğu görüldü. Türkiye, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar uzanan oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk Dünyasını harekete geçirebilirdi. Ve bu coğrafya, hem ciddi pazar, hem de enerji demekti. Büyük ve güçlü olmanın yolu da, bunlardan geçiyordu. Türkiye ve bağımsızlığına yeni kavuşan bazı Türk Cumhuriyetleri ile bir bütün olarak Türk Dünyası, ciddi birer siyasal güce dönüşme fırsat ile karşı karşıya kalmıştı.

Osman Metin ÖZTÜRK | 119

İran-Irak Savaşı ve Sovyetlerin dağılması ile 1979'da İran'da meydana gelen değişimin ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin böl–gesel dengelerde neden olduğu bozulma arasında bağ kurmak mümkündür. Bu bağ da, ABD aleyhine bozulan dengelerin ABD le–hine yeniden sağlanması şeklinde alınabilir. Yaşananları, ABD'nin dengeyi yeni koşullarda ve kendisi lehine sağlama çabasına bağla–mak gerekir. O günkü koşullarda, ABD'nin bu çabası, Türkiye'nin de işine geliyordu. Türkiye, eğer önüne çıkan tarihi değerdeki bu fırsattan istifade edebilirse, önce bölgesel, sonra da küresel poli–talarda öne çıkabilecekti. Ancak, ABD'nin bunu kabullenmesi beklenemezdi.

Türkiye'nin bulunduğu bölgenin içerdiği enerji kaynakları ve jeopolitiği, küresel politikadaki dengeler açısından çok önemli–dir. Büyük ve güçlü devletler bakımından, bölgenin kontrolü, kon–trol eden aktöre, rakipleri karşısında ciddi bir üstünlük sağlar. Fakat Türkiye'nin bölgede güçlenmesi, bölge dışı büyük güçlerin bu üs–tünlüğü elde etmesini önleyecek, en azından riske atacaktır. İşte PKK terör örgütü, bu koşullarda, bu noktada ortaya çıkmıştır. Böl–ge dışı büyük güçler bakımından bakıldığında, PKK terör örgütü, hem Türkiye engelinin ortadan kalkmasına, hem de bu örgütün böl–gede –zellikle Kürt nüfusa sahip bölge ülkelerine karşı– bir araç olarak kullanılmasına hizmet etmiştir. Ve bugüne kadar yaşananlar da, böyle olduğunu ortaya koymuştur.

Eylül 1998'de, zorla Suriye'den çıkarılmasından sonra, Abdul–lah Öcalan'ın kalmak için gittiği ülkeler ve o dönemde çeşitli şekil–lerde kamuoyuna yansıyan Öcalan'a yönelik ilgi, terörizmin, küre–selleşme açısından ifade ettiği anlamı ve küreselleşmenin arkasın–daki güçler tarafından bir araç olarak nasıl kullanıldığını gözler önüne sermiştir. O dönem kamuoyunun önünde yaşananlar, PKK te–rör örgütü üzerinden, terörizmin uluslararası ilişkilerdeki güncel ye–ri ve rolünü çok net olarak yansıtmıştır.

120 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

PKK terör örgütü, başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülke, Rusya, bölge ülkeleri ve komşu ülkeler tarafından, Türkiye güçlen–mesinin diye ortaya çıkarılmış ve desteklenmiştir. Su konusunda ol–duğu gibi, zaman zaman da Türkiye'den bazı şeyleri koparmak için, yine bir araç olarak kullanılmıştır.

Yakın zamana kadar İran tarafından da desteklenen PKK terör örgütünün, bugün ABD tarafından İran'a karşı kullanılıyor olması, bir taraftan –özelde– bu örgütün bölge dışı aktörlerin bölgesel çıkar ve hedeflerine hizmet ettiğinin; diğer taraftan da –genelde– küresel–leşmenin terörizmi bir araç olarak kullandığının en güncel ve en so–mut bir başka işaretidir.

Ancak, hemen ifade etmek gerekir ki, terörizm ile küreselleşme ve uluslararası ilişkiler arasındaki ilişki, yeni ortaya çıkmış değildir. Bugün küreselleşmeye hizmet eden terörizm; dün de, isyan ve ayak–lanma olarak sömürgeciliğe ve emperyalizme hizmet etmiştir.

Terörizm, uluslararası ilişkilerde, dün de bir araç olarak kulla–nılıyordu, bugün de kullanılıyor. Terörizm, isyan ve ayaklanmalar, her dönemde, büyük güçlerin hedef ve çıkarları için, sıradan –ama etkin– bir araç olarak kullanılmıştır. Bunun için, Osmanlı'nın son iki yüzyıldan bu güne kadar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşa–nanlara bakılması yeterlidir.

İşte bazı örnekler:

- 1820'li, 1850'li ve 1870'li yıllarda Ruslarla yapılan savaş–larda, Osmanlı, hem batıda, hem de doğuda eş zamanlı ola–rak isyan ve ayaklanmalarla uğraşmıştır. Ruslarla yapılan savaşlarla eş zamanlı olarak çıkan bu isyan ve ayaklanmalar–nın bazılarında, bir şekilde, İngilizler de yer almıştır.
- Daha yakına gelindiğinde, Türk Kurtuluş Savaşında, Hazi–ran 1921'de, Yunanlılar batıdan saldırırken ve İkinci İnönü Savaşı cereyan ederken, bununla eş zamanlı olarak doğuda Koçgiri İsyanı başlamıştır.

- 1925 yılında, Lozan'da çözülemeyen Musul sorunu, Türk-İngiliz ikili müzakerelerine konu olmuş iken, doğuda Şeyh Said İsyanı çıkmıştır.
- 1937-1938 yıllarında, Fransızlarla Hatay sorunu yüzünden gergin ilişkiler yaşanırken, doğuda Dersim İsyanı yaşanmıştır.

Bu tür örneklerin sayısı artırılabilir. Osmanlı'nın son iki yüz yıl-ı benzeri örneklerle doludur. Verilen örnekler ile PKK terör örgü-tünün Türkiye'nin ülke ve ulus bütünlüğünü hedef alması arasında hiçbir fark yoktur. PKK terör örgütü ve ayrılıkçı Kürt hareketi, Tür-kiye'nin, İran-İrak Savaşından ve Sovyetler Birliğinin dağılmasın-dan yararlanmasını önleme amacına yönelik olarak ortaya çıkmış, çıkarılmıştır.

Osmanlı dönemindeki isyan ve ayaklanmaların arkasında, o dö-nemin güçlü devletleri Ruslar, İngilizler ve Fransızlar vardı. İkinci İnönü Savaşında, görünürde Yunanlılar ile savaşıyordu ama, sa-vaş, gerçekte Yunanlıların arkasındaki İngilizlerle idi. Şeyh Sait İs-yanının arkasında da yine İngilizler vardı. Dersim İsyanının arkasın-da ise, Fransızlar vardı. Ve o yıllar, Rusların, İngilizlerin ve Fran-sızların, sömürgeci ve emperyal yanlarının öne çıkmış olduğu yıl-lardı. Ruslar, İngilizler ve Fransızlar, o dönemin önde gelen büyük devletleriydi. Bugün ise, PKK terör örgütü ve arkasında ABD var-dır... Yani, arada bir fark yoktur.

O yıllarda Anadolu'daki isyan ve ayaklanmaların arkasında gö-zükten Rusya'nın, İngiltere'nin ve Fransa'nın uluslararası politika-daki konumları, niyet ve maksatları ile bugün PKK terör örgütünün ve ayrılıkçı Kürt hareketinin arkasındaki ABD ve diğer devletlerin uluslararası politikadaki konumları, niyet ve maksatları arasında bir fark olduğu düşünülemez. Anadolu'nun cazip jeopolitiği ve Anado-lu'daki devletin gücünden (veya güçlü olma potansiyelinden) duyulan rahatsızlık, dün olduğu gibi, bugün de söz konusudur.

122 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Geriye dönülüp Anadolu'nun 300 yıllık geçmişine bakıldığın-da, isyan, ayaklanma ve terör olaylarının, ya Anadolu'daki devlete yapılan bir saldırı ile eş zamanlı olarak ortaya çıktığı, ya da Anado-lu'daki devletin tarihi değeri yüksek fırsatları yakalayıp mesafe al-maya ve olayları kendisi lehine çevirmeye başladığı bir sırada orta-ya çıktığı görülür. Bu durum, Türkiye örneğinde, isyanların, ayak-lanmaların ve terörizmin, küreselmeye (yani büyük güçlerin çı-kar ve hedeflerine) hizmet edişinin, bu güçlerin dış politikalarında bir araç olarak kullanılmasının çok somut bir işaretidir.

b. Bugün, terörizm, büyük ölçüde, bir şekilde ABD ile bağlan-tılı olarak kamuoyunun önüne gelmektedir. Bu da büyük ölçüde, ABD'nin kendisinden kaynaklanan bir durumdur. ABD'den kay-naklandığının düşünülmesinin somut bazı gerekçeleri vardır.

Bunlardan bir tanesi, ABD'nin, kendi ülkesinde terörle müca-dele adına temel hak ve özgürlükleri kısıtlarken, Kuzey Afrika ve Genişletilmiş Orta Doğu Projesi (GOP) kapsamındaki ülkelere, te-mel hak ve özgürlükleri olabildiğince genişletmeyi, bir terörle müca-dele reçetesi olarak önermesidir. Terör örgüt ve faaliyetlerinin, bü-yük ölçüde özgürlük ortamından beslendikleri ve "terörle mücadele (savaş)" kimliğinin ABD tarafından daha çok tercih edileceği düşü-nülürse, ABD'nin, Kuzey Afrika'dan Çin'e kadar uzanan oldukça geniş bir coğrafyada, önce terörizmi tetiklemek, sonra da terörizmle mücadele (savaş) kimliği ile ortaya çıkmak istediği sonucuna ulaşıl-maktadır. Bu noktada, söz konusu coğrafyanın, Huntington'un "me-deniyetler çatışması" tezinde çatışma bölgesi olarak ifade edilen coğrafya ile örtüşüyor olduğunu belirtmekte yarar vardır.

İkinci bir husus, ABD'nin, terörü insanlığa karşı işlenen bir suç olarak tanımlayan ve bu suçlara bakmaya yetkili olan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasına ön ayak olmasına rağmen, buna taraf olmaktan kaçınmasıdır. ABD, bununla da yetinmeyip, deniz aşırı görevlerde bulunan Amerikalıların sadece ABD'de yargılana-

Osman Metin ÖZTÜRK | 123

bilmesini sağlamak için, ilgili ülkeler ile ikili anlaşmalar yapma po-litikası izlemektedir. Bu, yaklaşım ve politika, ABD'nin, sadece te-rörle mücadele etmediğini, terör örgüt ve faaliyetleri ile de bağlan-tılı olduğu değerlendirmesine neden olmaktadır. Eğer hukukun güç-lendirilmesi terörle mücadele (savaş) açısından önemli ve ortada bu işe bakmakla görevli yerleşik bir uluslararası mahkeme var ise, ABD'nin bundan kaçınmasını başka türlü değerlendirmek güçtür.

Üçüncü bir husus, ABD'nin, hem küçük devletleri ve terör gruplarını dünya için en büyük tehdit olarak nitelemesi, hem de kü-reselleşmenin arkasındaki güç olarak etnik, dinsel ve kültürel parça-lanmayı (ufalanmayı) teşvik ederek ve destekleyerek, bunları orta-ya çıkarmasıdır. Bu, ABD'nin söylediği ile yaptığının örtüşmediği-ni gösterir ve aynı şekilde, ABD'nin terör örgüt ve faaliyetleri ile ilişkisi olduğu anlamına gelir. Terörizmle mücadele eden (savaşan) birinin, terörizmi beslediğini düşündüğü bazı tespitleri yaptıktan sonra, normal olarak bu ortamı tasfiye etme yönünde bir çaba içine girmesi gerekir. Girmemesi ve

tam aksi yönde, bu ortamı besleyici bir çaba içinde olması karşısında, kendisinin terörizmden beslendiği değerlendirilmesine ulaşılmasından daha doğal bir şey olamaz.

ABD'ye ilişkin bu tür hususların sayısını artırmak mümkündür. Belirtilen hususlar, bizi, terörizmle mücadele eden (savaşan) ABD'nin, aynı zamanda beslendiği için terörizmi tetiklediği sonucuna götürmektedir. Bu bağlamda, daha önce de değinilen, bazı örnekleri yeniden hatırlamakta yarar vardır:

- ABD'nin, Moskova'ya karşı Çeçenleri kullandığı bilinmektedir.
- İspanya'da son dönemde ortaya çıkan bazı terör saldırıları, bu ülkenin Irak'tan askerlerini çekmesi ve ABD karşıtlığının güçlendiği Güney Amerika ülkelerine ev sahipliği yapması ile ilişkilendirilmektedir.

124 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

- ABD'nin Türkiye'ye ve İran'a karşı PKK terör örgütünü kullandığı bilinmektedir.

c. Fakat sadece ABD değil, bir çok ülke terörizmi dış politika larında sıradan bir araç olarak kullanmaktadır. Durum böyle olmasına rağmen, niçin özellikle ABD'nin kullanımının tepkiyi çektiği ne değinmek gerekir. Bunun iki temel nedeninden söz edilebilir. Birincisi, ABD'nin terörizmi kendi ulusal hedef ve çıkarları için daha yoğun ve yaygın kullanmasıdır. İkincisi de, uluslararası politikanın geneli üzerinde sorumluluk sahibi olmasına ve terörizmle mücadelelenin (savaşın) şampiyonluğunu kimseye bırakmak istememesine rağmen, bu sorumluluğunun gereklerini yerine getirmemesi ve terörizmle mücadeleyi kendisi için istismar etmesidir. Yani samimi olmaması, inandırıcı bulunmaması ve kendisine duyulan güveni boşa çıkarmasıdır.

Öyle ki, ABD'nin terörizm karşısındaki bu konumu, bu ülkenin gerçekte bir "polis devleti" olduğu çağrışımına bile neden olmaktadır. Çünkü genelde, kendisini bağlamayan, başkalarını bağlayan kurallar koyma ve politikalar dikte etme peşindedir. Kendisini, herkesin uymak zorunda olduğu kurallar ile bağlı görmemektedir.

d. ABD dışında, Rusya'nın ve İran'ın da, terörizmi bir dış politika aracı olarak kullanan ülkeler olarak öne çıktıklarını söylemek mümkündür.

Ancak, uluslararası politikanın yeni bir yapılanmayı ve belirsizliği içermesi, henüz bir güç dengesinin ortaya çıkmamış olması, birçok ülkenin terörizme ilgi duymasına ve terörizmle ilişkilendirilmesine neden olacak gibidir. Afrika, Orta Asya, Orta Doğu ve Güney Amerika ile bağlantılı terör faaliyetleri, çok kutupluluğa doğru giden süreçte, bu süreci yönlendirmek ve etkilemek için kullanılmaktadır. Bunu beklemek gerekir. ABD'nin kendi konumunu korumak ve güçlendirmek için kullandığı aracın, başta rakipleri olmak üzere,

Osman Metin ÖZTÜRK | 125

rahatsız ettiği ve hedef aldığı diğer ülkeler tarafından kullanılmaya çağrı düşünülemez.

e. Bugün itibarıyla Filistin sorununun terörizm ile birlikte anılması tartışmaya açık olmakla birlikte, terörizmin uluslararası ilişkilerdeki yeri açısından, yalnız başına bu sorunun yeterli bir örnek olarak düşünülmemektedir. Filistin sorununa iyi bakılırsa, bu sorunun,

- Arap ülkelerinin Arap Dünyasındaki liderlik mücadelesinde,
- Arap olmamasına rağmen İran'ın Sünni İslam Dünyasına ve dünyaya açılımında,
- ABD'den ve İsrail'den rahatsız olan ülkelerin bu rahatsızlıklarını açığa vurmada,
- bölgedeki bazı sorunların gündeme gelmemesini sağlamada,
- bölgesel ve küresel gündemi değiştirmede,
- İsrail'i rahatlatmak için Araplar arası çatışmanın canlı tutulmasında,

ve daha çok bir çok açıdan ve amaçla kullanıldığı görülür. Bu nedenle, dün daha çok bir terörizm sorunu olarak görülmüş, bugün bu özelliğinden sıyrılmış Filistin sorunu, aslında bu tür sorunların ülkelerin dış politikalarında bir araç olarak nasıl kullanıldığının çok tipik ve iyi bilinen bir örneğini oluşturur.

f. Bütün bu belirtilenler, terörizmin, uluslararası ilişkilerde, hatta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile hele bir dinin bütün mensupları ile ilgili olarak görülmesinin ve gösterilmesinin doğru olmadığına ve dolayısıyla maksatlı olduğuna işaret eder.

Terörizm, mevcut görünümü ile küreselleşmeye ve küreselleşmenin arkasındaki büyük güçlere hizmet etmektedir. Terörizmin ve terörizmle mücadelenin en çok kullanan (istismar eden) aktör ise, ABD'dir.

V. BÖLÜM

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA EKONOMİNİN POLİTİK veya POLİTİKANIN EKONOMİK BOYUTLARI, DIŞ POLİTİKADA KRİZ YÖNETİMİ

Bu bölümde, ekonomi ile uluslararası ilişkiler ve ülkelerin dış politikaları arasındaki güncel ilişki üzerinden durulmuştur. Küreselleşmenin, uluslararası veya uluslar üstü örgütlerin, enerji ve su gibi ekonomik unsurların, silah satışlarının ve benzerlerinin, uluslararası ilişkilerde ve ülkelerin dış politikalarında nasıl bir yere ve role sahip oldukları, örneklerle işlenmiştir.

İkinci olarak da, dış politikada kriz yönetimi olgusu ele alınmıştır. Kriz kavramından, kriz yönetiminin günümüzde niçin önemli olduğundan söz edildikten sonra, kriz yönetiminin bazı ilkeleri ile

128 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

aşamalarına değinilmiş, başarılı bir kriz yönetiminin koşulları işlenmiştir. Son olarak da, iyi bilinen örneklerden biri olduğu için Küba Krizi ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

I. ULUSLARARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA EKONOMİNİN POLİTİK veya POLİTİKANIN EKONOMİK BOYUTLARI

a. Ekonomi politik, Marksist-Leninist söylemde geçen bir kavramdır ve insanlar arası üretim ilişkilerini veya sermayenin boyunluğundan nasıl kurtulacağı hususlarını konu edinir. Burada, bu konu, uluslararası politika bağlamında ve tabii ki uluslararası politikanın aktörleri dikkate alınarak işlenmektedir. Daha somut ve açık bir ifade ile uluslararası ilişkilerde ekonominin güncel yerine ve rolüne değinilmektedir.

b. Uluslararası ilişkiler açısından bakıldığında, ekonominin ve politikanın birlikte paylaştıkları bir payda görülür. Bu paydada,

- toplu/birlikte yaşayış,
- kaynakların kıt oluşu,
- isteklerin, hedeflerin, beklentilerin, amaçların ve bunlara ulaşma yollarının farklı oluşu,
- çatışma ve,
- uyuşma

vardır. Nasıl ekonomi kıt kaynaklarla sonsuz ihtiyaçlar arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik çabalar olarak görülüyorsa, politika da, özde aynı amaca yönelik çabalar demektir. Ortada bir pasta vardır, herkes ya bu pastadan pay kapma ya pastadaki payını koruma, ya da

Osman Metin ÖZTÜRK | 129

pastadaki payını artırma peşindedir. Bu süreçte, pastanın büyütülmesi, pay kapma yarışının bir kavgaya dönüşmesini önleyebilir. Ancak, bu zordur ve mevcut pastadan alınan payı büyütme, buna göre daha kolaydır ve kolaycılık bireyin ve kurumların doğasında olan bir şeydir. Ayrıca pastanın büyütülmesinin arkasındaki aktörlere sağlayacağı güçten duyulan rahatsızlığın da bu noktada hatırlanması gerekir. Pastayı büyütecek aktör, geri dönüp küçük paydaşları kolayca tasfiye edebilir.

c. Ekonominin, geniş anlamda uluslararası ilişkilerin bir parçası olduğu bilmen bir husustur. Uluslararası ilişkilerin önemli bir kısmını ekonomik ilişkiler teşkil eder. Ekonominin, klasik dış politika araçlarından biri olduğu da, keza bilinen bir husustur. Fakat bugün bakıldığında, Soğuk Savaş sonrasında, bu görünümün ekonomi lehine daha çok değişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Dışişleri Bakanlığına meslek memuru alınırken, ekonomistlerin düne göre bugün daha çok tercih edildiklerini görmek bile, ekonominin uluslararası ilişkilere daha çok öne çıkmış olduğunu düşünmek için yeterlidir.

Bu öne çıkış, iki şekilde kendini göstermektedir. Hem dış politika hedefleri bağlamında ekonominin, hem de ekonomik hedefler bağlamında dış politikanın daha çok öne çıkmış olduğu bir durum söz konusudur. Karşılıklı kullanımda bir yoğunlaşma söz konusudur.

Bu, sürekli büyüyen dünya ekonomisinin bugün geldiği nokta ile açıklanabileceği gibi, dış politikanın ekonomik zeminde yürütülmesinin maliyet/fayda analizi bağlamında faydasının daha çok olması ile de açıklanabilir.

Bir taraftan, dünya ekonomisinin giderek büyümesi ve her büyüme ile biraz daha sıkışması, dış politikanın, bu sıkışmayı giderecek açılımlar yapmakta bir araç olarak daha çok kullanılması sonucu doğurmuştur. Diğer taraftan, diğer başka faktörlerle beraber, özellikle kullanımının uluslararası kamuoyunda ciddi tepkiye yol açması ve maliyetinin çok ağır olması nedeniyle, günümüzde aske-

130 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

ri gücün kullanılmasından kaçınılmakta ve bu kaçınma da, ekonomik gücün kullanılmasının daha çok tercih edilmesine yol açmaktadır. Ekonomik güç, düne göre, bugün daha etkili bir dış politika aracı niteliğini kazanmıştır.

Fakat nasıl kullanılırsa kullanılsın, ekonominin bir araç olarak dış politikada kullanılması, herhalde ancak bu kullanıma müsait ekonomik büyüklüğe sahip ülkeleri için söz konusu olacaktır. Ekonomik açıdan zayıf ve güçsüz olan aktörler için bir dış politika aracı olarak, ekonominin fazla bir işlevi olmayacaktır.

d. Bu konuda, bir örnek olarak, küreselleşmenin arkasındaki büyük güçlerin, ulus devleti, küreselleşmenin önünde bir engel olarak algıladıklarını ve dolayısıyla hedef aldıklarını görmek gerekir.

Küreselleşme, eğer büyük ekonomilerdeki sıkışıklığı ortadan kaldırmanın adıyla ve küreselleşme ile ülkelere ekonomik modeller dayatılıyorsa, o zaman küreselleşmede, ekonomik gerekçelerle dış politikanın kullanıldığı olduğu bir durumdan söz edilebilir. Devletin küçültülmesi ve ekonomiden çekilmesi, büyük güçlerin ulus devletlerin ellerindeki ve kontrolündeki ekonomik kaynaklara ulaşmalarına ve ekonomik açıdan rahatlamalarına hizmet edecektir.

Ancak, devletin küçültülmesi ve ekonomiden çekilmesi ile devlete ait önemli ve stratejik değeri olan ekonomik işletmelerin özelleştirilmeler üzerinden büyük güçlerin kontrolündeki yabancı yatırımcıların eline geçmesi, o devleti güçsüz kılacağı için politik sonuçları da olan bir durumdur. Özelleştirmeye konu işletmelerin yer aldığı ülkeler, bu yolla az veya çok özelleştirmenin arkasındaki güçlerin dolaylı yönetimi ve kontrolü altına girmektedirler.

Gelişme ve ilerleme için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere sunulan veya dayatılan devletin ekonomiden çekilmesi ve devlete ait işletmelerin özelleştirmeler yoluyla elden çıkarılması reçetesi, büyük güçlerin hem ekonomik, hem de politik hedef ve çıkarlarına hizmet eder.

Osman Metin ÖZTÜRK | 131

e. İkinci bir örnek, sınır tanımayan, çok uluslu veya ulus üstü büyük şirketlerin uluslararası ilişkilerde ve ülkelerin dış politikalarında öne çıkmaları ile ilgilidir.

Büyük yatırımcılar, kendilerine yönelik bir baskı olmasa bile, kendilerini siyasal iktidar karşısında hep savunmasız görürler. Siyasal iktidarın alacağı bir kararla, kendilerini bitirebilecekleri endişesini taşırlar. Bu bakış açısı ve endişe, onları, başka ülkelerde yatırım yapmaya iter. Yatırım yapılan yeni ülkede de aynı endişeyi taşıyacak olmalarına rağmen, "bütün yumurtaları aynı sepete koymamış" olacakları için biraz rahattırlar. Ekonomik varlıkları için riski paylaşmış olma, onları rahatlatır.

Bu suretle ortaya çıkan çok uluslu veya ulus üstü büyük şirketler, hem geldikleri büyüklük noktasına bağlı olarak ülkelerin dış politikalarını kendileri için etkileme ve yönlendirme, hem de yatırımalarının olduğu bir ülkenin siyasal iktidarı nezdinde sahip olduğu nüfuzu, yatırımının olduğu bir diğer (üçüncü bir) ülkeye karşı kullanma imkanına kavuşurlar.

ABD'nin büyük şirketlerinin, Amerikan Devletini (özellikle Amerikan Silahlı Kuvvetlerini) peşlerinden sürüklemesi, bu bağlamda görülebilir. Savunma sanayi alanında faaliyet gösteren şirketlerin ekonomik sıkışıklıklarını aşmada, Amerikan Devletinin kriz ve çatışma ortamı yaratmadaki potansiyelini devreye soktuğu bilinmektedir. Bu, ABD'nin Ulusal Güvenlik Belgesinde, Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin görevinin, ABD'nin uzak coğrafyalara girişine aracılık etme, ufkunu açma ve ekonomik çıkarlarına hizmet etme olarak belirtilmiştir.

Amerikan Silahlı Kuvvetlerinin, Orta Doğu'da ve Afrika'da konuşlandığı yerlerin, aynı zamanda Amerikan şirketlerinin bulunduğu yerler olması, bu uygulamaya ve politikaya işaret eder.

132 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

f. Üçüncü bir örnek, petrol, doğal gaz ve su ile ilgilidir. Bunlar, kritik ve bir o kadar da stratejik maddelerdir.

Bütün dünyada bunlara yönelik ihtiyaç düzenli bir şekilde artmakta, ancak bunlar aynı oranda yenilenemediği için ciddi bir arz-talep dengesizliği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, iki şekilde okunabilir. Bir yönüyle, bu durum giderek çok ciddi çatışmalara yol açmakta ve bu çatışmalar da büyük güçlerin müdahalesine ve orada varlık göstermesine meşru bir zemin hazırlamaktadır. Diğer yönüyle de, bu maddeler, uluslararası politikadaki üstünlük mücadelesinde birer üstünlük aracıdır. Bu kaynakları kontrol, kontrol eden aktöre, rakipleri karşısında çok büyük avantaj sağlamaktadır.

Bu durum ışığında ve bu çalışmadaki ele alınışa bağlı olarak, bu maddelerin her üçüne aynı zamanda iki işlevin yüklenmiş oldu-ğu görülmektedir. Bu işlevlerden bir tanesi, bunların dış politika amaçları için kullanıldığı, diğeri de bunlara ulaşmak için dış politika amaçlarının kullanıldığıdır.

Rusya, bu açıdan belirgin bir örnektir. Putin ile birlikte, enerji, Rus ekonomisinin, dış politikasının ve güvenliğinin merkezine otur-muştur. Gazprom'un, gaz fiyatları, sevk edilen gazın miktarı, ya-bancı ülkelerdeki iştirakleri ve yönetici konumunda istihdam ettiği yabancı siyaset adamları ile Rusya'nın dış politika amaçlarına en çok hizmet eden bir kurum niteliğini kazandığı ortadadır.

Ülkesindeki toplam gaz üretiminin %94'ünü yapan Gaz-prom'un bu üretiminin, tek başına dünya gaz üretiminin %24'üne denk düşmesi çok önemlidir. Bu, doğal gazı ve Gazprom'u Rus dip-lomasisinin en önemli araçlarından biri durumuna getirmiştir. Med-ya ve kamuoyuna yansıyan haber ve yorumlardan, Rusya'nın son dönemde Gürcistan, Ukrayna, Beyaz Rusya, Bulgaristan ve diğeri bazı ülkeler ile yaşadığı sorunları, Gazprom üzerinden kendisi lehi-neye aştığı bilinmektedir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 133

Bu kaynaklar, yani enerji ile dış politika arasındaki ilişki, eko-nomi politığın belki de en güncel örneğini teşkil eder. Daha ağır de-mokrazi ve insan hakları ihlalleri yaşanmasına rağmen, ABD, Ruan-da yerine, Irak'a müdahale etmiş ve üstelik Irak'ta çok ciddi risk üstlenmiştir. Bunun nedeni, Ruanda'da petrolün bulunmaması, Irak'ta petrolün bulunmasıdır. Amerikan Dış Politikası, ABD'yi enerji bölgelerine taşıyan bir mecrada işlemektedir ve bu yönüyle ekonomi ile politika arasındaki karşılıklı bağımlı ilişkiye işaret eder.

Enerji-dış politika ilişkisinin bir diğeri boyutu da, artan enerji bağımlılığı ve büyük/süper güç olmanın yolunun enerji sorununu çözmekten geçmiş olması nedeniyle, mevcut üstün konumlarını ko-rumak isteyen büyük güçlerin, mevcut ve muhtemel rakiplerine fırsat vermemek için enerji bölgelerine yerleşip buraları kontrol etmek is-temeleridir. Bu kontrol, kontrol eden büyük güce, o enerji merkezi-neye bağımlı olan ülkeler üzerinde dolaylı, ama güçlü bir kontrol im-kanı sağlamaktadır. ABD'nin Orta Doğu'daki varlığı, bu durumu açıklayan, güzel bir örnektir. ABD'nin Karadeniz'e istediği gibi çıkma ve askeri güç bulundurma isteğinin arkasında da benzeri bir amacın olduğundan şüphe edilmemektedir.

Petrol ve doğal gaz için belirtilen bu durumlar, su için de söz konusudur. Kullanılabilir su ihtiyacı ve su kaynaklarının kontrolü, giderek ülkelerin dış politikalarına yön verir hale gelmiştir ve bu sü-recin artarak devam etmesi beklenmektedir. İsrail ile Suriye'yi kar-şı karşıya getiren politikaların arkasında suyun önemli bir yeri var-dır. Sınır aşan sulara, suyun, yukarı kıyıdaş ülkeye ciddi bir üstün-lük sağladığı bilinmektedir. Keza, kullanılabilir suyun bir ülkeden diğeri ülkelere taşınmasına ilişkin projelerin, siyasal baskı aracı olur endişesinin etkisinde hayata geçemediği de bilinmektedir. Türki-ye'nin 1980'li yılların sonuna doğru gündeme getirdiği ve su soru-nunu yaşayan Orta Doğu ülkelerine su taşınmasını öngören "Barış Suyu Projesi", bu endişenin etkisinde bölge ülkeleri tarafından ka-bul görmemiştir.

134 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Petrolün ve doğal gazın bu tür kullanımlarının etkisinde "petro-strateji", suyun bu tür kullanımları için de "hidro-strateji" kavram-larının ortaya çıkmış olması, bu ekonomik değerlerin uluslararası ilişkilerde ve ülkelerin dış politikalarında ne denli öne çıkmış ol-duklarının çok somut birer işareti niteliğindedir.

g. Ekonomi ile uluslararası ilişkiler ve ülkelerin dış politikaları arasındaki ilişki açısından dikkat çekilecek dördüncü bir husus, sa-vunma sanayi ve silah alış-satışlarıdır.

Bilindiği üzere, savunma sanayi pazarının en önemli müşterile-ri devletlerdir. Sürekli yenilenen savunma teknolojinin etkisinde, si-lah sistemleri kısa sürede eskimekte ve eskiyen silah sistemlerinin yenileri ile değiştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Savunma ve güvenlik ihtiyacı içinde olan ülkeler, bu ihtiyaçlarını karşılamak, bu konudaki endişelerini gidermek ve kendilerini güven içinde hisset-mek için kendilerini, silah sistemlerindeki değişimi yakından izle-mek zorunda hissederler. Bu hissediş de, harcama demektir. Bu yö-nüyle, ortaya oldukça ağır bir maliyet çıkar ve maliyetin ağırlığı da, ister istemez devletleri savunma sanayi pazarının en önemli alıcısı durumuna iter.

Savunma sanayi pazarında öne çıkan ve bu pazarı kontrol eden ABD, Çin, Fransa gibi ülkelerde, savunma sanayi, önemli bir üre-tim ve istihdam alanıdır. Silah satışları, bu ülkelerin ekonomileri için ciddi bir gelir kaynağıdır. Savunma sanayinin bu boyutta oldu-ğu ülkeler için pazar önemlidir ve bu nedenle, bu ülkelerin, savun-ma sanayilerine pazar yaratacak dış politika açımları yaptıkları bi-linmektedir. Özellikle ABD'nin bu konuda, kendini çok belli etmiş olduğunu söylemek mümkündür. Amerikan Dış Politikası, sadece kriz ve gerginlikleri müdahale edip bunları ortadan kaldırmaya yö-nelik olarak işlemez; aynı zamanda kriz ve gerginliklerin tertipçisi ve teşvikçisidir. Çünkü kriz, gerginlik ve çatışma ortamları, silah sa-tışlarını artırır; bu da savunma sanayi çarklarının işlemesi; yani ge-lir, iş ve istihdam demektir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 135

Bu noktada silah satışlarının, petrole ve doğal gaza ödenen paralarının geri çekilmesine aracılık ettiğini de unutmamak gerekir. Bütün bunlar için Orta Doğu'ya bakılması yeterlidir.

Silah satışlarının dış politika açısından başka yönleri de vardır. Silah satışı, satış sözleşmesindeki koşullar üzerinden, satana, alan üzerinde etkili olma ve kontrol imkanı verir. Bu konudaki çok somut bir örnek, Türkiye'nin 1964 yılında Kıbrıs Türklerinin maruz kaldığı insanlık dramını durdurmak için adaya yapmak istediği askerî müdahalenin, ABD'nin kendisinden alınan silahların bu müdahalede kullanılmasına karşı çıkması nedeniyle gerçekleşmemiş olmasıdır. ABD, bu yolla, hem Türkiye'nin bir dış politika açılımını engellemiş, hem de kendisinin o dönemde Sovyetler ile karşı karşıya kalma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Alınan silahların bakım ve onarımları da, yine satana, alan üzerinde etkili olma ve kontrol imkanı vermektedir.

Satıcının silah satışı üzerinden elde ettiği bir diğer avantaj da, alınan silahların, alıcının dış politikaya ilişkin niyet ve maksadı konusunda bir fikir vermesidir. Bir ülkenin aldığı silahlara bakarak, onun dış politika hedefleri konusunda bir yorum ve değerlendirme de bulunmak mümkündür.

Silah sistemlerinin fiyatlarının ülke ekonomisi için anlam ifade edecek derecede çok büyük olması, savunma sanayi üreticilerini, ülkelerinin yöneticileri ile yakın çalışmaya itmektedir. Bu, özellikle ekonomik büyüklük olarak ciddi silah satışlarının tehlikeye girdiği durumlarda, silah satıcısı ülkenin diplomasisinin devreye girmesi şeklinde kendisini göstermektedir. Bir ülkeye silah satmak için alıcı ülkenin hassas olduğu ve kendisi için önemli olan sorunlara ve konulara maksatlı olarak yaklaşıldığı durumlara verilebilecek çok sayıda örnekten söz edilebilir. Örneğin, Türkiye'ye silah satmak için bazen Amerikalıların, bazen Fransızların, bazen de Rusların, Ermeni sorununu kaşıdıkları ve bu konuyu kullandıkları bilinmek-

136 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

tedir. Ciddi büyüklükte silah alımının söz konusu olduğu ve bunun tehlikeye girdiği durumlarda, ABD'de Ermeni sorununun gündeme taşındığı ve Ermeni sorununun gündemden düşürülmesinin, silah satışına bağlandığı bazı örnekler, bu durumu ifade etmek için hatırlanabilir.

h. Bütün bunların dışında ekonomi ile uluslararası ilişkiler ve dış politika arasındaki ilişkiye temas eden başka örnekler de vardır.

Örneğin, saldırgan olan ve ekonomisi petrole dayalı olan ülkelerin, bu saldırganlığını kontrol etmek veya tam tersi yönde -meşru bir müdahale zemini yaratmak adına- saldırganlığını bilerek teşvik etmek için petrol fiyatları bir araç olarak kullanılabilir. Petrol fiyatları üzerinden, petrol üreticisi ve petrol açısından büyük ölçüde dışa bağımlı olan ülkelerin ekonomisi ile oynamak ve bu yolla onların dış politikalarını şu veya bu yönde etkilemek mümkündür.

Ciddi petrol üreticisi bir ülkenin maruz kalacağı saldırının üretim arzında neden olacağı daralma üzerine hesap yapan ülkeleri de, bu noktada hatırlamak gerekir. Artan enerji bağımlılığı ve enerjideki arz-talep dengesizliği, petrol üreticisi ülkelere çok yönlü yaklaşımını zorunlu kılmaktadır. Petrol arzındaki daralmanın neden olacağı fiyat patlamasının, hangi ülkeleri sevindireceği, hangi ülkeleri endişeye sevk edeceği ve bu ülkelerin daralmaya neden olan olay konusunda izleyecekleri politika, ülkelerin dış politika hedeflerinin tespitinde, bu hedeflere ulaşmak için harekete geçilmesinde ve yapacakları dış politika analizlerinde önemle bir yere sahip olacaktır.

Bir başka örnek de, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası ekonomik örgütlerin, uluslararası ilişkilerdeki ve ülkelerin dış politikalarındaki yeri ile ilgilidir. Söz konusu örgütlerin, özellikle ABD'nin etkisine açık, ABD'nin ulusal çıkar ve hedeflerini dikkate alan örgütler olduğu, bugün daha belirgin hale gelmiştir. Bu örgütlerin değerlendirme raporları ile ülkelere kredi temin eden güçlü ülkelerin büyük şirketlerinin borçlu ülkelere verdikleri kredi

Osman Metin ÖZTÜRK | 137

derecelendirme notlarının, bu ülkeler açısından ciddi siyasal sonuçlara yol açabildikleri bilinmektedir. Bu kurumların raporları ve notları, o ülkeleri, dış etkilere açık hale getirme ve kontrol açısından oldukça anlamlıdır. Bu durumun son dönemde çok belirgin hale gelmesi, ülkelerin bu örgütler ile olan ilişkilerini gözden geçirme-lerine neden olmuştur. Ülkelerin bir kısmı, ya kredi müşterisi olma-ktan çıkmış, ya da daha önce almış oldukları kredileri süresinden önce ödeme yoluna gitmiştir. Müşteri (pazar) kaybetmeleri, bu örgütlerin varlıklarını gözden geçirmelerine yol açacak büyüklüktedir ve bu da, ekonominin uluslararası ilişkilerde ve ülkelerin dış politika-larında geldiği yer ile ilgilidir.

II. DIŞ POLİTİKADA KRİZ YÖNETİMİ

a. Kriz sözcüğü ile dış politikaya ilişkin bir konunun sınırından çıkarak tehlikeli bir döneme girdiği, ulusal değerleri tehdit eden, hızla karşılık verilmesi gereken ve buna bağlı olarak da karar vericilerin dikkatlerini en yüksek seviyede tutmaları gereken bir durum ifade edilmek istenir. Bu sözcük ile bir ülkenin veya ittifakın, çıkar veya hedeflerini olumsuz yönde etkileyen ve/veya tehlikeye düşüren veyahut ciddi bir şekilde böyle

bir ihtimali gündeme taşıyan beklenmedik durumlar ifade edilir. Ancak, bu gibi durumları, münhasıran, karşı karşıya kalınan bir durum olarak görmemek gerekir. Aktörlerin, ulusal çıkar ve hedefleri doğrultusunda, potansiyel kriz konularına ilgi göstererek veya isteyerek yeni krizlere yol açarak, bir krizin yaratıcısı rolünü oynayabileceklerini de görmek gerekir.

Kriz yönetimi olgusu, yeni bir olgu değildir. Ancak 1980'li yılların ortasından itibaren yaşanan süreç, bu olguyu düne göre daha çok öne çıkarmıştır.

Kriz yönetiminin, burada değinilen şekliyle, bilinen klasik dip-lomasi ile örtüşüp örtüşmediği ve aralarında ne gibi farklar olduğu

138 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

sorulabilir, tartışma konusu yapılabilir. Ancak diplomasinin kriz dönemlerini de içine alan daha kapsayıcı bir içeriğe sahip oluşu; kriz yönetiminin gerekleri ile diplomasinin gereklerinin, yöntem olarak, teknik olarak, farklılık arz ettiği, hemen ifade edilebilecek iki kavramın örtüşmeyen yanlarıdır.

b. Sovyetlerin dağılmasından başlayan ve bugüne kadar gelen süreç, uluslararası politikayı derinden etkilemiştir. Bilinen, klasik tehdit unsurları, yerlerini yeni tehdit unsurlarına bırakmıştır. Belirsizliğin bizatihi kendisi, her zamankinden daha çok ciddi bir tehdit unsuru olmuştur. Güvenlik kavramı, münhasıran devlet merkezli bir kavram olmaktan çıkmıştır. Güvenlik olgusu, herkesi, her kurumu ilgilendiren bir olgu haline gelmiştir. Yüksek düzeyde tehdit, sıcak çatışma ihtimali, ani olarak tansiyonun yükselmesi, son 15-20 yıl içinde sıkça karşımıza çıkmaya başlamıştır ki, bunlar bir kriz yönetimine daha çok ihtiyaç olduğuna işaret eden gelişmelerdir.

İki kutuplu dönemin içerdiği denge durumunun ortadan kalkması, bazı potansiyel sorunların kinetik hale gelmesine yol açmıştır. Bunda, Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan ortamın, ayrılıkçılığın, ayrımcılığın ve aşırıcılığın önünü açmasının payı büyüktür. Bu bağlamda, sınır/toprak anlaşmazlıkları giderek öne çıkmıştır. Etnik milliyetçilik/mikro milliyetçilik, irredentist eğilimleri ve parçalanmaları besleyerek uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden en önemli etkenlerden biri haline gelmiştir. Radikal dini akımlar, dinin siyasallaşması ve sıradan bir dış politika aracı haline gelmesi, bu süreç içinde ivme kazanmıştır.

Yine bu süreç içinde, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin henüz ekonomilerine kazandıramadıkları ve/veya işletemedikleri doğal zenginlikleri ve kaynakları ele geçirme ve kontrol, ciddi bir mücadele konusu olmuştur. Bu kaynaklara sahip olma veya bunların kontrolünü ele geçirme çabaları, uluslararası barışı ve güvenliği en üst seviyede tehdit eder hale gelmiştir. Keza çevre konusu, özel-

Osman Metin ÖZTÜRK | 139

likle çevre kirliliğinin önlenmesi ve doğal çevrenin korunması boyutları ile önemli bir sorun haline gelmiştir. Müşterek askeri tesislerin neden olduğu her türlü kirlilik ve sınır aşan/uluslar üstü işletmelerin çevreye zarar verici faaliyetleri, mücadele edilmesi gereken birer sorun olarak, uluslararası ilişkilere sıkça konu olmaya başlamıştır.

Bir taraftan nüfusun hızla artması, diğer taraftan küreselleşme sürecinin etkisinde zenginliklerin gelişmiş süper ülkelerde toplanması, bu süreç içinde doğal olarak, bir nüfus hareketliliğine yol açmış; açlık, salgın hastalıklar, yasa dışı göç, insan kaçakçılığı, bu bağlamda uluslar üstü bir sorun haline gelmiştir. Bu konularla bağlantılı uluslar üstü suç örgütleri, uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle homojen bir nüfusa sahip olmayan ülkelerin iç işlerine kolayca müdahale edilebilir olması, iç karışıklıkları beslemek suretiyle, bazı ülkelerin buldukları coğrafyada ciddi bir sorun kaynağına dönüşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, ülke içi karışıklıklar, sadece o ülke ile sınırlı kalmamış; buldukları coğrafyada, uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eder hale gelmiştir.

Bu yeni dönemde, daha önce de değinildiği üzere, uluslararası terörizm, uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden en temel unsurlardan biri olmuştur. Küreselleşmenin zengin-fakir ayrımını uçuruma dönüştürmesi, bilim ve teknikteki gelişmeler, özellikle bilgisayarın yaşamın her alanına girmesi, kitle imha silahları üzerindeki kontrolün zayıflaması, asimetrik bir olgu olarak, uluslararası terörizmi öne çıkarmıştır.

Kitle imha silahları üzerindeki kontrolün kalkmış olmasının ve terörist grupların bu silahları edinme gayreti içinde olmalarının uluslararası terörizmi beslemesi bir yana, bu durumun, kitle imha silahlarının kullanılma olasılığını artırmış olması da, keza uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden bir unsur olarak görülmelidir.

140 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Bütün bunlar, bir ülkenin toprak bütünlüğünün, egemenliğinin, siyasal bağımsızlığının, ulusal hedef ve çıkarlarının bugün ve görünen gelecekte, düne göre daha çok tehdit altında olduğu bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. Uluslararası hukukun sükrelerinin, varlıklarının koşullarının ve sürdürmelerinin daha zorlaştığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu belirtilenler, uluslararası barış ve güvenlik ortamının, küçülen günümüz dünyasında, devlet kavramı etrafında şekillenen ve düşünülen bir olgu olmaktan çıktığına da işaret eder. O

zaman, kriz yönetimi olgusunun da bu koşullarda sadece devlet ile ilgili bir ol-gu olarak görülememesi gereği ortaya çıkar.

Kriz yönetiminde istihbarat ve bilgi iletişimi oldukça önemli-dir. Bir kriz veya gerginlik durumunda, işaretlerin(emarelerin) kar-şı tarafça nasıl alındığı ve anlaşıldığı, özellikle önemlidir. Bu ne-denle, istihbarat faaliyetlerinin ve haber alma kaynaklarının kriz yö-netiminde ayrı bir yeri vardır. Başlamış devam eden bir kriz veya gerginlikte, potansiyel kritik durumun tespiti ve gayretlerin bu yöne kaydırılması, kriz yönetiminin başarısı açısından belirleyicidir. Bu da, yine, ancak güvenilir, doğru ve zamanında sağlanan istihbarat ve bilgi akışı ile mümkün olabilir.

Medyanın da kriz yönetiminde ayrı bir yeri vardır. Medya, araştırır, haber yapar, bilgi iletir, kitleyi bilinçlendirir. Yani, lehte veya aleyhte kamuoyu oluşturur. Medyanın bu işlevi, kriz yöneti-minde başarı için oldukça önemlidir. Eğer kriz veya gerginlik sıra-sında uygun şekilde bilgilendirilmez ise, medya kendi görüşünü ve mesajını kullanır; hele bir de dışlandığı ve/veya istenmediği izleni-mini edinir ise, cezalandırıcı/intikam alıcı bir yaklaşım içine de gi-rebilir. Bu, istenmeyen bir durumdur. Ve kriz yönetiminde başarı-sızlığı besler. Bu nedenle, bir kriz veya gerginlik durumunda, med-yayı karşısına almak yerine, medyanın imkanlarından yararlanmayı, medya üzerinden kamuoyunu bilgilendirmeyi ve kamuoyu oluşturma-yı düşünmek gerekir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 141

c. Çok genel olarak kriz yönetiminde amaç, bir ülkenin varlığı-nı korumasına, sürdürmesine ve geliştirmesine aracılık etmektir. Çı-kar çatışmasından galip çıkmaktır. Amaç, ülke ve ulus bütünlüğü ile egemenlik haklarını korumak, her alandaki ulusal hedeflere ulaş-maktır.

Belirtilen konularda ortaya çıkan veya çıkma ihtimali bulunan gelişmeleri, ulusal çıkar ve hedeflere en uygun biçimde yönlendir-mek ve bunları silahlı kuvvetleri fazla devreye sokmadan yapmak, kriz yönetiminin konusunu teşkil eder. Kriz yönetiminde, ulusal çı-kar ve hedeflerin, savaş yapılmadan korunması söz konusudur.

Kriz yönetimi bir süreç olarak alınır ise, bu sürece edilgen bir konumda katılan tarafın, ulusal çıkar ve hedeflerini etkileyen krizi veya gerginliği objektif olarak değerlendirmesi, söndürmesi veya kontrol altına almaya çalışması beklenir. Bu, savaşın yönetimine geçilmeden yapılır. Eğer silahlı kuvvetlerin kullanılması ihtimali belirmiş ise, buna ilişkin hazırlıkları yapılır ve bu bağlamda karar vericilere, zamanında ve yeterli, politik ve stratejik yönlendirme ya-pabilecekleri bir ortam sağlanır. Yok eğer, bu sürece, krizi veya ger-ginliği başlatan aktör açısından bakılır ise, bu takdirde de gelişme-lerin objektif olarak değerlendirilmesi, krizin kontrollü bir şekilde tırmandırılması; yine bunların savaşın yönetimine geçilmeden ya-pılması, ancak gelişmelerin seyrine bağlı olarak, silahlı kuvvetler kullanılacakmış gibi, savaşın yönetimine geçişe ilişkin hazırlıkların yapılması söz konusudur.

Amaç, savaşın yönetimine geçilmeden, ya önleyici tedbirlerle krizin daha fazla tırmanmasına mani olmak ya da alınan kontrollü tedbirlerle silahlı çatışma riskini de içerecek şekilde krizi tırmandır-maktır. İster tırmanmayı önleme, ister tırmandırma olsun, kriz yö-netiminde alınacak tedbirlerin ve atılacak adımların iyi seçilmesi gerekir. Bunların, ulusal ve uluslararası hukuk açılarından neden olabileceği sorunlar üzerinde çalışılmalıdır. Her kriz veya gerginli-

142 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

ğin kendine özgü koşulları vardır. Bu itibarla, her kriz için o krize en uygun ve gerekli tedbirler alınmalı ve/veya adımlar atılmalıdır. Yaşanmış kriz ve gerginliklerde anlamlı olmuş ve hüküm ifade et-miş hususların, her kriz veya gerginlik için benzeri işlevleri yerine getirebileceği varsayılmamalıdır.

11 Eylül'deki terörist saldırılar sonrasında yaşananlar bir ke-nara bırakılarak, 1990'lı yıllara doğru başlayıp bugünlere kadar ge-len sürece bakılır ise, savunma ve güvenlik konseptinin ciddi şekil-de değiştiği görülür. Bir taraftan devlet merkezli olmayan yeni teh-dit unsurları öne çıkarken ve ağırlık kazanırken, diğer taraftan da savunma ve güvenlik harcamalarının aşağıya çekilmesine yönelik genel bir eğilim ortaya çıkmıştır. Ayrıca, öne çıkan yeni tehdit un-surları ile mücadelede düzenli orduların yeri ve rolü de tartışılma-ya başlanmıştır. Bu ve benzeri hususlar hep birlikte dikkate alındı-ğında, kriz yönetiminin bunların hepsine bir cevap olduğu düşünö-lebilir.

Kriz yönetimi olgusu, savunma ve güvenliğe ilişkin olarak gün-deme gelen hemen her konu için bir bakıma "ilaç" gibidir. Askeri harcamaların azaltılmasına ilişkin eleştirilerin, silahlı kuvvetlerin küçültülmesi yolundaki baskıların, devlet merkezli olmayan yeni tehdit unsurları ile başa çıkmanın ve benzeri sıkıntıları aşmanın yo-lunun kriz yönetiminden geçtiği ifade edilebilir.

Eğer, ileri sürüldüğü gibi, hakikaten kriz yönetimi bu ve benze-ri işlevlere aracılık ediyor ise, o zaman yapılması gereken şey, kriz yönetimi konusunda toplumsal bir bilincin yaratılmasıdır. Bu olgu-nun, sadece bazı meslekler ve kurumlar ile ilgili olduğunu düşün-meyerek, toplumun her kesiminin bu konuya ilgi

göstermesini sağ-lamaktır. Bu arada, bu olgunun sadece ekonomi ve işletme ile ilgili bir olgu olmadığını özellikle işlemek gerektiğini söylemeye herhal-de gerek yoktur.

Osman Metin ÖZTÜRK | 143

d. Bir dış politika krizinin ortaya çıkabilmesi için her şeyden önce, çıkar ve hedefleri örtüşmeyen, çatışan iki aktörün olması ve bunların bir konuda karşı karşıya gelmeleri gerekmektedir. Barış ve istikrar dönemi beyaz, savaş dönemi de siyah kabul edilir ise, kriz yönetimi, siyah ile beyaz arasında cereyan eder. Kriz yönetimi bir süreci içerir ve bu süreç çeşitli aşamalardan oluşur. Aşamalar, siyah ile beyaz arasındaki gri bölgeyi kapsar. Bu sürecin aşamaları konu-sunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Ancak, kriz yönetiminin genel-de üç aşamadan oluştuğu kabul edilir.

Birinci aşama, kriz öncesi aşama, krizi sezme aşaması veya kriz sinyali verme aşaması olarak ifade edilebilir. Kriz yönetiminde asıl önemli olan aşama, bu aşamadır. En yoğun faaliyetler ve stres bu aşamada yaşanır. Bu aşamada, tehdit unsuru, yani tehdit algılaması-nın niteliği ve derecesi belirleyicidir. Tehdit algılamasının düşük veya yüksek oluşu, krizin geleceği açısından önemlidir. Ancak, he-men ifade etmek gerekir ki, bu aşamada, genellikle tehdit normal-den yüksek olarak algılanır. Bu yüksek algılama karşısında, algıda bulunan tarafın durumunu ve koşulları gözden geçirerek ya krizi tır-mandırmaktan kaçınması ya da krizi tırmandırması söz konusudur.

İkinci aşama, krizin tırmanmasını önleyememe/durduramama veya krizi tırmandırma aşamasıdır. Krizin sezilmesinden veya kriz sinyalinin verilmesinden sonra, ya alınan önlemlere rağmen kriz sürmüş ve tırmanmıştır ya da sinyaller yerini somut adımlara bira-karak kriz ağırlaştırılmıştır. Kriz, asıl bu aşamada başlamış olur. Bu aşamada, taraflar arasındaki ilişkiler bozulma süreci içine girmiş ve askeri bir hareketlilik baş göstermiştir. Zaman baskısı ve stres art-mış, kriz yönetiminden savaş yönetimine geçiş ihtimali belirlemiştir. Bu aşamada, hiç kuvvete başvurmamadan başlayıp, savaşın yöneti-mine geçilmeden tam/yoğun kuvvet kullanmaya kadar bir yelpaze-de değişik durumların ortaya çıkması mümkündür.

144 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Üçüncü aşama, hedefe ulaşılması nedeniyle, kriz veya gerginli-ğin sonlandığı, geride kaldığı aşamadır. Bu aşamaya, kriz veya ger-ginliğin yatışması aşaması demek de mümkündür. Bu aşamada bir rahatlama söz konusudur. Düşmanca eğilimler, yerini, krizi veya gerginliği sona erdirmeye yönelik girişimlere bırakır. Tehdit, savaş ihtimali, zaman baskısı ve stres giderek azalma süreci içine girmiş-tir. Ancak, bu olguların bütünüyle ortadan kalkmış olduğu da söyle-nemez. Taraflar, kazanç-kayıp değerlendirmesine yönelmişlerdir ve genelde kazançlarının/kayıplarının farkındadırlar.

Bir kriz yönetimi uygulamasının sonunda, ya kriz veya gergin-lik kontrol altına alınarak normal duruma dönülür, ya savaşın yöne-timine dönüşmeyecek derecede tırmanır ya da savaşın/çatışmanın yönetimine dönüşür. İster kriz veya gerginliğin zamanında teşhis edilerek büyümeden önlenmesi, isterse kontrollü ve önde olmayı sağlayacak şekilde kriz veya gerginliğin tırmandırılması amaçlan-mış olsun, her iki durumda da süratle ve isabet derecesi yüksek ka-rarların alınması ve bu kararların zamanında uygulamaya geçirilme-si çok önemlidir.

d. Kriz yönetimin, kendine özgü bazı ilkeleri vardır. Bunlar, bir kriz veya gerginliğin etkili/başarılı bir şekilde yürütülüp yönlendi-rilmesi açısından önem arz ederler.

Bir kriz yönetiminde başarı için yapılması ve/veya dikkat edil-mesi gerekenler, çok genel olarak, sırasıyla şunlardır. Birincisi, her şeyden önce, krizi veya gerginliği başlatan tarafın, bunu yürütebile-cek ve sonlandırabilecek; bir kriz veya gerginlik ile karşı karşıya ka-lan tarafın da, atacağı adımların arkasında durabilecek derecede güçlü olması gerektiğidir. 1974 yılında, Kıbrıs'ta bir askeri darbe ile Makarios'u devirip Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'ni kurduran Yunanis-tan'ın, bu eylemin arkasında duramaması ve Türkiye'nin Kıbrıs Ba-rış Harekâtı ile hemen bu devlete son vermesi, bir bakıma, Yunanis-tan'ın sonlandırma kudretinden yoksun olarak bu krizi başlatmış ol-duğuna işaret eder.

Osman Metin ÖZTÜRK | 145

İkincisi, daha hazırlık aşamasında iken, krizin veya gerginliğin hedefinin ve sınırlarının iyi tayin edilmesi gerektiğidir. Bir krizde, elde mevcut güç ve imkanlar ile ulaşılabilecek olanların dışında, fazlası istenmemeli ve amaçlanmamalıdır. Türkiye'nin Ekim-Ka-sım 1998 Suriye'yi hedef alarak başlattığı krizde, amacın terör ör-gütünün ve başının bu ülkeden çıkarılması ve bu ülkeden Türkiye'yi hedef alan terörizme artık destek vermeyeceği taahhüdünün alınma-sı ile sınırlı tutulması oldukça önemlidir. Türkiye, bu talepleri Suri-ye tarafından kabul edildi diye, bu ülke ile arasındaki diğer sorunla-rı da, bu fırsattan istifade ile çözme gibi bir maceraya atılmaktan uzak durmuştur.

Üçüncüsü, bir kriz veya gerginlikte, tarafların muhataplarını iyi değerlendirmesi gerektiğidir. Olaylara ve gelişmelere, muhatapların gözü ile bakılmalıdır. Karşı tarafın ne yapacağına ve nasıl reaksiyon göstereceğine

dair isabetli tahminlerde/değerlendirmelerde bulunulmalıdır. 1967 Savaşında, İsrail'in üst kademesindeki siyasal bölünmüşlüğü çıkış noktası olarak ve bunu bir fırsat olarak görerek bu ülkeye saldıran Mısır, hem İsrail'in askeri gücünü, hem de Yahudi da-yanışmasını fazla hesaba katmamıştır. Bu eksik değerlendirme de, doğal olarak, Mısır'ın aleyhine olmuştur.

Dördüncüsü, bir kriz veya gerginlikte, her türlü seçeneği açık tutmak; karşı tarafa, savaşın dahi göze alındığını hissettirmek ve kararlı davranmak gerektiğidir. Ekim-Kasım 1998'de Türkiye PKK terör örgütü konusunda Suriye'yi karşısına alırken, askeri birliklerdeki eş zamanlı hareketlilik ile Suriye'ye bir savaşı dahi göz almış olduğu mesajını vermiştir. Türkiye'nin eylemli olarak kararlılığını göstermesi, başlattığı krizde hedefine kolayca ulaşmasını sağlamıştır.

Beşincisi, bir kriz veya gerginlikte, karşı tarafın siyasi ve askeri liderlerinin/yöneticilerinin muhtemel davranışlarının neler olabileceği konusunda çalışılması gerektiğidir. Bismarck'ın, düşmanı-

146 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

nı tahrik ederek ilk hamlenin ondan gelmesini, bu suretle kendisinin buna karşılık vermek durumunda kalan taraf olmasını öngören bir yaklaşım içinde olması bu bağlamda görülebilir. Bismarck'ın bu yaklaşımı, krizin koşullarının kendisi için en uygun zamana denk getirilmesini ve karşı tarafı, kendisinin iyi hazırlandığı bir savaşa zorlamayı içerir. Karşı taraf eğer Bismarck üzerinde çalışıp onun bu yaklaşımını fark etmemişse, yenilgi/başarısızlık kaçınılmaz olacaktır.

Altıncısı, karşı taraftan alınan her türlü sinyalin ve gelen her türlü emarenin gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğidir. Burada, hemen ifade etmek gerekir ki, alınan ve gelen sinyal ve emare, maksatlı/yanıltıcı da olabilir. Kuveyt'e saldırı öncesinde ABD'den gelen sinyalleri kendisi lehine sanan Saddam'ın, Kuveyt'in işgalini kabul edilebilir bir risk olarak görmesi, aslında sinyallerin/emarelerin gerçekçi değerlendirilmediğine işaret eder ve bugün gelinen nokta da dahil, Irak'ın işgal sonrasında yaşadıklarına neden olmuştur, bunun önünü açmıştır.

Yedincisi, bir kriz veya gerginlikte, karşı tarafın imkan, kabiliyet ve niyeti hakkında güvenilir bir istihbarata sahip olmak gerekir. Karşı tarafın atacağı adımların önceden öğrenilmesi önemlidir. İstihbarat, asimetrik tehdidin öne çıktığı günümüzde daha da önemli hale gelmiştir ve kriz yönetiminin her aşamasında başarı için varlığına ihtiyaç vardır. İyi bir istihbarat yapılanması olmadan başlatılan veya karşılaşılan bir krizi istenildiği gibi sonlandırmak, neredeyse imkansız gibidir.

Sekizincisi, krize veya gerginliğe yol açan sorun ile ilgisi bulunmayan ve bu soruna etkisi olan diğer aktörlerin dikkate alınması gerektirir. Bu aktörlerin kullanılması ve/veya desteklerinin sağlanması başarı için gereklidir. Ekim-Kasım 1998'de Türkiye'nin Suriye ile yaşadığı krizde, Ankara'nın İran ve Mısır'ı bilgilendirmesi ve onları kararlı olduğuna inandırması, Türkiye'nin hedefine ulaşmasına

Osman Metin ÖZTÜRK | 147

katkıda bulunmuştur. ABD'nin Afrika'ya olan artan ilgisinin, ABD karşıtlığının bütün dünyada yükseldiği bir döneme gelmesi, bir tesadüf olarak görülemez. Çünkü BM'ye üye ülkelerin dörtte birinden fazlası Afrika'dandır. Ve denizaşırı müdahalelerinde bir meşruiyet krizi yaşayan ABD, bu krizi Afrika ülkelerini yanına alarak aşmak istemektedir.

Dokuzuncusu, bir kriz veya gerginlikte, karşı tarafa, üçüncü kişiler/kamuoyu tarafından anlayışla karşılanabilecek, uygulanabilir seçenekler bırakılması gerektiğidir. Karşı taraf, köşeye sıkıştırılıp, beklenmedik/çılgınca işler yapmaya zorlanmamalıdır.

Onuncusu, yine bir kriz veya gerginlikte, ileride aleyhte kullanılabilecek bir uygulamaya başvurmaktan kaçınılması gerektirir. ABD'nin işgal sonrasında Iraklı tutuklulara yaptığı muamelenin uluslararası kamuoyu tarafından öğrenilmesinden sonra içine düştüğü durum, bu bağlamda görülebilir.

e. Bir kriz yönetiminde uygulanabilecek çeşitli stratejiler vardır. Kriz yönetimi stratejileri, çok genel olarak iki grupta ele alınabilir: saldırı stratejileri ve savunma stratejileri. Saldırı ve savunma diye bir ayrımın yapılması, aynı zamanda tarafların kriz veya gerginlikte, etken bir konumda mı, yoksa edilgen bir konumda mı oldukları ile ilgilidir. Yani krizi başlatan tarafın uygulayabileceği stratejiler ve bir krizle karşı karşıya kalan tarafın uygulayabileceği stratejiler. Her iki grup içinde de değişik stratejiler yer alır. Bu çalışmada, ilgili uygulamalara da değinmek suretiyle, her iki grup stratejiden bazı örneklerle yer verilecektir. Ancak, hemen ifade etmek gerekir ki, burada belirtilen stratejilerin dışında, başka stratejiler de mevcuttur.

1. Önce saldırı stratejilerinden başlanırsa ilk saldırı stratejisi, "Şantaj Stratejisi"dir. Bu strateji, gözdağı ve korkutma stratejisi olarak da alınabilir. Çünkü bu stratejide, korkutarak, gözdağı vererek

148 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

ulusal çıkar ve hedeflerin korunması söz konusudur. Karşı taraftan ya bir şey istenir veya karşı tarafın bir şeyden vazgeçmesi söz konusudur. Bu strateji, uygulamada, genellikle karşı tarafa göre daha kuvvetli ve

avantajlı olan ülkeler tarafından tercih edilir. Amaç, bu durumdan yararlanarak ve savaşın yönetimine geçmeden, isteklerin karşı tarafa kabul ettirilmesidir. 1964 yılında, Kıbrıs konusunda, ABD Başkanı Johnson'ın dönemin Türkiye Başbakanı İnönü'ye yazdığı mektubu, bu strateji bağlamında ortaya çıkmış bir uygulama olarak almak mümkündür.

Yine bu stratejide, krizi başlatan taraf, karşı tarafın göstereceği muhtemel tepkilere göre kendi hareket tarzlarını ve risk hesaplarını önceden hazırlayıp yaptığı için ayrıca avantajlı durumdadır. Muhtemel karşı tepkiler konusunda bir ön hazırlığa sahip olduğu için daha süratli ve isabet derecesi yüksek karar alma avantajına sahiptir. Ancak, karşı tarafın, krizi tırmandırması ve/veya beklenmedik karşılık vermesi de mümkündür. Baskı, korku ve gözdağı ile karşı karşıya kalan tarafın, kriz yönetimini savaşın yönetimine çevirme ve ilk saldıran taraf olma ihtimali yok değildir. Özellikle, 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terörist saldırılar sonrasında öne çıkan asimetrik tehdit ve asimetrik savaş olguları, bu ihtimali günümüzde artırmış gözükmektedir.

Suriye'nin Türkiye'yi hedef alan bölücü terör örgütüne verdiği desteğin artık tahammül sınırlarını zorlamaya başladığı, 1998 yılı Ekim-Kasım aylarında Türkiye ile Suriye arasında yaşanan, terör örgütünün ve başının Suriye'den çıkarılması ve bu ülkenin artık ülkesinde terör örgütlerine yer vermeyeceğini taahhüt etmesi ile sonlanan kriz, bu stratejiye ilişkin çok somut bir örnek olarak görülebilir.

2. Saldırı stratejilerinden ikincisi, "Kontrol Edilmiş Baskı Stratejisi"dir. Bu strateji genellikle, mevcut statükoyu değiştirmek isteyen, ancak taraflar arasındaki güç dengesi nedeniyle, krizin tırman-

Osman Metin ÖZTÜRK | 149

ması ve/veya savaşın yönetimine dönüşmesi riskini göze alamayan ülkeler tarafından uygulanmaktadır. Krizi veya gerginliği başlatan taraf, karşı tarafın ani ve şiddetli tepki göstermemesi umut ve beklentisi içinde hep kontrollü hareket eder. Krize veya gerginliğe gittikçe artan, küçük adımlarla ve baskılarla başlar; her adımda durup durum değerlendirmesi yapar ve bu değerlendirmeye bağlı olarak ya krizi tırmandırmaya devam eder ya da daha elverişli koşullara kadar krizi sonlandırır.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle'nin sulan ile ilgili olarak güney komşuları Suriye ve Irak ile yakın geçmişte yaşadığı sorunlar, büyük ölçüde bu strateji bağlamında görülebilir. Bu iki ülke, su konusunda somut ve kalıcı tavizler vermeye itmek için kendileri açısından uygun gördükleri konjonktürde Türkiye'yi karşılığın almışlar; ancak, Türkiye'nin cevabi yaklaşımları nedeniyle, taleplerinde fazla ısrarlı olamayarak, her seferinde ileri gidememiş, geri adım atmak zorunda kalmışlardır.

3. Saldırı stratejilerinden üçüncüsü, "Oldu-Bitti Stratejisi"dir. Bu stratejide, çabuk ve kararlı hareketlerle, karşı tarafın aleyhine oldu-bittiler yaratılması söz konusudur. Karşı tarafın karşılık vermeyeceği düşünülür ve risk alınır. Bu nedenle, bu strateji üzerinden amaca ulaşılabilmesi için çok ayrıntılı olarak planlanıp icra edilmesine gerekmektedir. Aksi takdirde, krizin, krizi başlatan tarafın zarar göreceği bir mecraya kayması mümkündür. Yunanistan'ın Ege adalarını, mevcut ve yürürlükte olan anlaşmaların hükümlerine aykırı olarak silahlandırmış bulunması, belki Yunanistan açısından, bu strateji üzerinden elde edilmiş bir kazanım olarak görülebilir. Ege adaları, özellikle 1974 Kıbrıs Barış Harekâtından sonraki dönemde, saklama gereğini duymadan, Yunanistan tarafından silahlandırılmaya başlanmıştır. Burada ayrıntısına girilmeyecek o günkü koşullar, Yunanistan'ın bu işi bir oldu-bittiye getirmesine oldukça elverişliydi. Ve Atina, bu elverişli koşullardan is-

150 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

tifade ederek, söz konusu adaları, anlaşmalara aykırı olarak silahlandırma yoluna gitmiştir.

Bunun tersi bir örnek olarak da, Küba Krizi verilebilir. SSCB'nin ABD'ye yönelik olarak, bir oldu-bitti ile 1962 yılında Küba'ya füzeler yerleştirmek istemesi, ancak buna başarılı olamaması, temelde krizin çok iyi planlanıp icra edilememesi ile açıklanabilecek bir durumdur. SSCB, krizi çıkaran taraf olarak, bu krizden zararlı çıkmıştır. Füzeleri Küba'dan söküp götürmek zorunda kaldığı için uluslararası politikada ciddi prestij kaybetmiş, imaj kaybına uğramıştır.

4. Saldırı stratejilerinden dördüncüsü, "Yıpratma Stratejisi"dir. Bu strateji, özde, çıkarları çatışan, ancak aralarında ciddi güç farkı bulunan ülkelerden zayıf tarafın, güçlü olan tarafa karşı uyguladığı bir stratejidir. Genelde, muhatap karşısında gücü olmayan, ancak mücadele isteği olan aktörlerce tercih edilir. Zayıf tarafın, güçlü olan karşı tarafın ülkesine milisler göndererek, o ülkede sabotajlar düzenlemesi, yıkıcı-zarar verici benzeri eylemlerde bulunması, bu strateji bağlamında görülebilir. Özüne bakarak, asimetrik savaş olgusunun bu stratejinin içinde saklı olduğunu söylemek mümkündür.

1980'li yılların ortasından itibaren ortaya çıkan ve Türkiye'yi hedef alan bölücü terör örgütünün, doğrudan Türkiye'yi karşılığın alamayan komşu ülkelerce desteklenmiş olması, bu strateji bağlamında bir örnek olarak görülebilir.

Ancak, bu stratejiyi, sadece aralarında ciddi güç farkı olan ülkeler arasında uygulanabilecek bir strateji olarak görmemek gerekir. Açıkta karşı karşıya gelmeleri uluslararası politikada dengeleri ciddi şekilde bozması kaçınılmaz gözükürken, güçleri aynı seviyedeki ülkelerin veya aynı ittifaka dahil oldukları için açıkça birbirlerini karşılıklarına almaları doğru olmayan müttefiklerin de (!) bu stratejiyi kullanmayı tercih edebileceklerini düşünmek gerekir.

Osman Metin ÖZTÜRK | 151

5. Buradan savunma stratejilerine geçilirse, savunma stratejilerinden ilki, "Tırmanmayı Sınırlama Stratejisi"dir. Bu strateji, genellikle karşı tarafın saldırı stratejisine bir cevap olarak ortaya çıkar. Amacı, krizi/gerginliği başlatan tarafı haksız ve dezavantajlı bir duruma düşürmektir. Dolayısıyla, bu stratejinin, bir bakıma kamuoyunu ve üçüncü aktörleri kazanmaya veya karşısına almamaya yönelik bir strateji olduğu ifade edilebilir. Bu özelliği nedeniyle, tırmanmayı sınırlama stratejisi ile güdülen amacın, asıl amaç değil, bir ara amaç olduğunu söylemek de mümkündür.

Filistinlilerin, bir dönem, Güney Lübnan'dan İsrail mevzilerine yaptığı saldırı karşısında, İsrail'in izlediği strateji bu bağlamda görülebilir. Filistinlilerin sızmalarla, doğrudan veya dolaylı eylemlerle İsrail'e karşı uyguladıkları yıpratma stratejisi karşısında, İsrail'in, mevcut konumunu muhafaza etmeyi yeterli görüp krizi tırmandırmaktan kaçınmasının ve Güney Lübnan ile sınırlı operasyonlarla yetinmesinin, bu stratejiyi çağrıştırdığı ifade edilebilir.

6. Savunma stratejilerinden ikincisi, "Göze Göz-Dişe Dış Stratejisi"dir. Bu stratejide, kriz veya gerginlik ile karşı karşıya kalan taraf, krizin tırmanmasını istememektedir. Bunun için de, krizi/gerginliği başlatan tarafın her türlü tahrik ve girişimlerine karşı, çok iyi hesap edilmiş ve seçilmiş aynı şiddetteki önlemleri uygulamaktadır. Bu stratejinin, çok belirgin olmasa bile, taraflar arasında bir güç dengesini gerektirdiği ifade edilebilir. Ancak, kriz ve gerginlik konusu, kriz veya gerginlik ile karşı karşıya kalan taraf açısından, bir beka(varlık) konusu ise, taraflar arasındaki güç dengesinin fazla anlamlı olmayabileceğini kabul etmek gerekir.

Bu strateji, çok riskli bir stratejidir. Tarafların, krizin yönetiminde savaşın yönetimine geçme ihtimali yüksektir. Bu nedenle, bu stratejinin, tırmanmayı sınırlama stratejisi ile birlikte düşünülmesi gerekir. Göze göz-dişe dış stratejisinin uygulanmasında kriz tırmanır, savaşın yönetimine geçilmesi kuvvetli bir ihtimal ortaya

152 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

çıkıyor ve kriz ile karşı karşıya kalan taraf bunu göze alamaz ise, göze göz-dişe dış stratejisinin sonradan tırmanmayı sınırlama stratejisine dönüşme ihtimali yüksektir.

İsrail'in, Arap saldırıları ve Filistinlilerin eylemleri karşısında yaptığını, genelde bu strateji bağlamında görmek mümkündür. Özellikle bir dönem terör ve uçak kaçırma eylemlerine İsrail tarafından verilen cevapların bu stratejiyi çağrıştırdığı söylenebilir.

7. Savunma stratejilerinden üçüncüsü, "İmkanları Deneme Stratejisi"dir. Bu stratejide amaç, karşı tarafı, statükoyu değiştirme taleplerinden vazgeçirmektir. Bunu sağlamak için de, ona, beklemediği zaman ve konularda kendisine sorun veya tehlike yaratabileceği mesajı verilir. Krizi veya gerginliği ortaya çıkaran tarafın tahriklerine ve girişimlerine karşı, açık ve net bir tavır konulur. Bu stratejide silahlı kuvvetlerin kullanılması ayrı bir önem taşır. Tahrik ve girişimler karşısında, silahlı kuvvetler içinde bir hareketliliğin başlatılması, silahlı kuvvetlerin belli noktalara sevk edilmesi ve belli alarm durumlarına geçirilmesi gibi adımlar, krizle karşılaşan tarafın savaş riskini bile göze aldığı izlenimine yol açmak suretiyle, krizi başlatan tarafı taleplerinden vazgeçirebilir.

İkinci Dünya Savaşından hemen sonra yaşanan Berlin Krizi, bu bağlamda görülebilir. Savaşın sona ermesi, ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa tarafından, Berlin'de "dörtlü yönetim" kurulmuştu ve 1948 yılında, SSCB, tüm Berlin'i kuşatarak, Berlin'in Batılıların kontrolüne bırakılan bölümünün Batı ile irtibatını kesmişti. ABD, bu gelişme üzerine, diğer Batılı ülkelerin de desteğini alarak, "Berlin Hava Köprüsü"nü kurmuş ve bu suretle, Berlin'in Batılılara ait bölüme silah ve malzeme yığmaya başlamıştı. ABD, bu yaptıkları ile SSCB'yi izlemekte olduğu politikadan vazgeçirmeye çalışmış; kendi imkanları ile diğer Batılı ortaklarının imkanlarını bir araya getirerek oluşturduğu ortak güçle SSCB'yi denemiştir. Bu deneme başarısız olmuş, SSCB girişiminden vazgeçmek ve geri adım atmak zorunda kalmış, Sovyet kuşatması kalkmıştır.

8. Savunma stratejilerinden dördüncüsü, "Hat Çekme Strateji-si"dir. Bu stratejide, savunmada olan taraf, statükoyu değiştirmek isteyen tarafın tahrik, istek ve girişimlerinin sınırlarını belirleyen bir . hat çizer. Bu hat ile bir anlamda, statükoyu bozmak isteyen tarafa, "eğer isteklerinde bu çizgiyi geçersen sabrım taşar, her şeyi göze alırım" mesajını verir. Hangi aşamada şiddetli karşılık verileceği karşı tarafa ihsas edilir. Bu stratejide, kararlılık çok önemlidir. Kri-zi veya gerginliği ortaya çıkaran taraf, belirtilen çizgiyi geçtiği tak-irdirde, karşı tarafın atacağı adımları atacağına inandırılmalı-dır. Savunmada olan taraf, çeşitli yollarla, krizi çıkaran tarafa bu ko-nudaki kararlılığını çok net olarak hissettirmelidir. İnandırıcılık ve kararlılık, bu stratejinin temelini oluşturur.

Türkiye'nin, Rum-Yunan ikilisi ile ilgili olarak yaşadığı bazı sorunlarda bu stratejiyi çağrıştıran bir politika izlediği söylenebilir. Yunanistan'ın, taraf olduğu 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesinin yü-rürlüğe girmesinden hemen sonra Ege'de karasularını 12 mile çı-karma kararını alması; ancak Türkiye'nin bu kararın uygulanması-nı savaş nedeni sayacağını açıklaması nedeniyle, almış olduğu bu kararı bugüne kadar uygulamaya koyamamış olması, bu strateji bağlamında görülebilir. Aynı şekilde, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin, 1990'lı yılların ikinci yarısında Ada'ya S-300 füzele-rini yerleştirmek istemesi karşısında Türkiye'nin izlediği politika-nın da bu stratejiyi çağrıştırdığı ifade edilebilir. Konunun gündem-de yer alıp krizin/gerginliğin tırmandığı günlerde, dönemin Genel-kurmay Başkanı'nın Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ni ziyaret etmesi ve hemen hemen eş zamanlı günlerde Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bağlı bir "özel görev kuvveti"nin KKTC'ye liman ziyaretinde bulunması, krize yol açan taraf olarak GKRY'nin geri adım atmasına, S-300 füzelerini Ada'ya yerleştir-mekten vazgeçmesine neden olmuştur. Bu noktada hemen ifade et-mek gerekir ki, bu son örnek, imkanları deneme stratejisi bağlamın-da da görülebilir.

154 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

9. Savunma stratejilerinden beşincisi, "Zaman Tasarrufu/Za-man Kazanma Stratejisi"dir. Bu stratejiyi, ayrı bir strateji olarak ele almak, ne kadar doğrudur, bu tartışmaya açıktır. Ancak, kriz ve ger-ginliklerde zamanın ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmek açı-sından, bu stratejinin ayrı bir strateji olarak ele alınması yararlı ola-caktır. Özellikle savunmada olan taraf açısından zaman çok daha önemlidir. Çünkü hazırlıklarda eksiklikler var ise, bunların giderilmesi ve uygulanacak stratejinin tespiti bir üçüncü olaya bağlı ise, bunun so-nucunun alınması, zamanı gerektirir. Örneğin, bir kriz veya gergin-lik ile karşı karşıya kalan tarafın, buna üçüncü bir ülkenin desteği ile karşılık vermesi söz konusu olabilir. Bu takdirde, üçüncü ülke ile bir mutabakat sağlanana kadar zamana ihtiyaç duyulacaktır. Keza, krizi veya gerginliği çıkaran tarafa verilecek karşılık, cevap verecek tarafın kendi iç hukukuna uygun olarak bazı prosedürleri tamamlama-sını -örneğin yasama organından bir kararın istihsal edilmesini-gerektiriyorsa, bu takdirde de zamana oynanacaktır.

Bu nedenle, gelen bir notanın cevaplandırılmasında acele edil-memesi, geç cevap verilmesi; arabulucuların, denetimcilerin, müza-kerecilerin ve benzerlerinin, gezi ve eğlence programları ile davet ve kabuller ile bir süreliğine meşgul edilmesi, bu strateji bağlamın-da kabul edilebilecek örnekler olarak görülebilir.

f. Bu teorik bilgilerden sonra, dünyada en iyi bilinen kriz yöne-timi örneklerinden biri olan Küba Krizine değinilmesi, konunun da-ha iyi anlaşılmasına hizmet edecektir.

Süveyş ve Küba krizleri arasındaki dönem, Küba Krizinin an-laşılması açısından önemlidir.

İsrail'in, İngiltere ve Fransa ile anlaşarak Ekim 1956'da Sina yarımadasına girmesi ve Mısır'ı işgale başlaması, bu işgal devam ederken İngiltere'nin ve Fransa'nın Mısır'a hava saldırısında bulun-

ması, o dönemde ABD ile SSCB'nin bu gelişmelere BM'de birlikte muhalefet etmelerine yol açmıştır. Bu ortak tavır karşısında İngilte-re'nin ve Fransa'nın bölgeden çekilmesi ve Mısır'ın bu işten kazanç-lı çıkması, sonuçta ABD'nin ve SSCB'nin uluslararası politikada birlikte prestij kazanmasına yol açmıştır. Ancak, Mısır'a saldıranla-rın Batılı olması, SSCB'nin -ABD'ye göre- Orta Doğu'da popüleri-tesinin daha çok artmasına hizmet etmiş, bu durum ABD'yi bölgede yeni açılımlara itmiş ve ABD, bu bağlamda, Eisenhower Doktrini ile SSCB'yi bölgede dengelemeye yönelmiştir. Bir taraftan komünizm tehlikesini öne çıkararak, diğer taraftan askeri ve ekonomik yardım-larda bulunarak bölge ülkelerini kazanmaya çalışmıştır.

Fakat ABD'nin bu yaklaşımı o günkü koşullarda geri tepmiştir. Örneğin Nisan 1957'de, Ürdün'de, Kralın, komünizm tehlikesine dikkat çekerek ülkede sıkıyönetim ilan etmesi, siyasal partileri ka-patması, yeni bir hükümeti kurdurması ve bütün bunları ABD'nin açık desteği ile yapması, sonuçta bölgedeki dengelerin SSCB lehine değişmesine katkıda bulunmuştur. ABD, aynı dönemde, SSCB yan-lısı bir politika izlediği için Suriye'yi hedef almıştır. Şubat 1958'de SSCB yanlısı gözükten Mısır ve Suriye'nin bir araya gelerek Birle-şik Arap Cumhuriyeti (BAC)'ni kurmaları ve aynı yılın Temmuz ayında gerçekleşen bir askeri darbe sonrasında Irak'ta

SSCB yanlı-sı bir yönetiminin iş başına gelmesi, ABD'yi endişeye sevk etmiş-tir. ABD, bu endişenin etkisinde, hem diğer bölge ülkelerindeki benzeri değişim ihtimallerini ortadan kaldırmak, hem de SSCB'ye bir mesaj vermek adına Lübnan'a asker çıkarmıştır. Bu olaylar, bir süredir hız kesmiş olan soğuk savaşın yeniden öne çıkmasına ve ABD-SSCB çekişmesinin tekrar alevlenmesine yol açmıştır.

Bu arada, SSCB'nin, Ekim 1957'de, ilk defa olarak bir yapay uyduyu (Sputnik'i) uzaya yerleştirerek kıtalararası füze konusunda-ki imkan ve yeteneğini ortaya koyması, bir süredir yaşanan olum-suzluklara rağmen, o tarihe kadar ABD lehine gözüken uluslararası

156 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

politikadaki dengelerin açıkça SSCB lehine değişmeye başladığının bir başka işareti olmuştur. SSCB'nin, kıtalararası füzeler ile ABD'nin ülkesine ulaşabilme yeteneğini kazanması, SSCB'nin uluslararası politikadaki prestijini artırıp dengelerin SSCB lehine değişmesinin önünü açması kadar, bu iki aktör arasındaki çekişme-nin tekrar alevlenmesi üzerinde de ayrıca etkili olmuştur.

SSCB'nin galip devletler arasında bölünmüş Berlin konusun-daki yükümlülüklerini Doğu Almanya'ya devrederek, Batılı ülke-ri tanımadıkları Doğu Almanya ile karşı karşıya bırakma girişimin-de bulunması, aynı dönemde Doğu ile Batı arasında gerileme yol açan bir başka gelişme olmuştur.

Ancak, uluslararası politika bu şekilde gerilirken, bunlarla eş zamanlı olarak tarafların ortamı yumuşatmak istedikleri anlamına alınması gereken gelişmeler de olmuştur. Kruşçev'in, yaşananlara rağmen, Eylül 1959'da ABD'yi ziyaret etmesi ve Eisenhower'ın de bu ziyarete cevap vermek üzere girişimde bulunması, bu bağlamda görülebilir.

Kruşçev'in ziyareti sonrasında, Eisenhower'ın Moskova ziya-reti ile olumlu gelişmelerin daha ileri noktalara taşınması beklenir-ken, söz konusu mukabil ziyaret gerçekleşmeden, Mayıs 1960'da ortaya çıkan meşhur U-2 olayı, Doğu ile Batı arasındaki gerginliğin yeniden tırmanmasına yol açmıştır. Türkiye'deki İncirlik Tesisin-den kalkan ABD'ye ait bir U-2 keşif uçağının Pakistan'dan Nor-veç'e gitmek üzere Sovyet hava sahasına girdikten sonra Sovyetler tarafından fark edilip düşürülmesi, ABD ile SSCB'yi ciddi şekilde karşı karşıya getirmiştir. Kruşçev'in sert açıklamaları karşısında, Eisenhower'ın, kendi sorumluluğunda yapılan U-2 uçuşlarının ya-saklandığını açıklayarak bir anlamda hatalı olduklarını ve bu hatayı üstlendiğini ihsas etmesi, krizin büyümesini önlemiştir.

Küba'daki iktidar değişikliğinin bir rejim değişikliğine dönüş-mesi ve Küba'da Sovyetlere müzahir bir yapının ortaya çıkması

Osman Metin ÖZTÜRK | 157

sonrasında yaşanan Domuzlar Körfezi çıkarmasını da, bu bağlam-daki gelişmelere eklemek gerekir. ABD'nin, ülkesindeki Castro karşıtı Kübalıları Küba'daki ABD karşıtı yeni yönetimi devirmek için kullanma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. ABD'de eğiti-len ve Küba'nın güneybatısındaki Domuzlar Körfezi'nden CIA'nin desteğiyle Küba'ya çıkarılan Castro karşıtlarının Küba'daki muha-lifler ile bir araya gelerek Castro'ya karşı ayaklanma girişimi, hüs-ranla sonuçlanmıştır. Kennedy'nin Başkanlık koltuğuna oturmasın-dan hemen sonra yaşanan bu olay, bir taraftan ABD'nin uluslararası politikada prestij kaybetmesine yol açarken, diğer taraftan ABD-SSCB ilişkilerini ABD'nin aleyhine olarak daha da germiştir.

Bu arada, Berlin konusundaki anlaşmazlık bağlamında, Ağus-tos 1961'de, Doğu ile Batı Berlin'i birbirinden ayıran sınır üzerinde "duvar" inşa edilmiştir. Batı, bu duvarın inşasını engelleyemeyen taraf olarak itibar kaybetmiştir.

Belirtilen bu gelişmelere ve dönem içinde cereyan eden diğer gelişmelere bakıldığında, SSCB'nin nükleer silahlara ve bunları kı-talararası atma vasıtalarına sahip olmasının bu ülkenin kendine gü-ven duygusunu beslemesi, U-2 olayı üzerinden ABD'nin SSCB'ye karşı beslediği düşmanca ve saldırgan niyetin uluslararası kamuoyu tarafından açıkça görülmesi, iç politikada Kruşçev'in sıkıntılar ya-şaması, ABD'de Eisenhower'ın yerini Kennedy'e bırakmasının de-ğişime dayalı konjonktürel bir zayıflık olarak algılanması, ABD'nin Orta Doğu'da eski popülaritesinden uzaklaşması, Batının "Berlin Duvarı"nın inşasını önleyememesi gibi bir dizi etken, sonuçta SSCB'yi ABD karşısında yeni avantajlar elde etmeye ve ABD'yi dengelemeye itmiştir.

Bu koşulların etkisinde ve ABD'nin SSCB'yi güneyden çevre-leme politikası karşısında, Sovyetler de aynı şekilde ABD'yi güne-yindeki Küba üzerinden dengelemeye yönelmiştir. ABD nasıl gü-neyden SSCB'yi çevreleme politikasını uygulamaya koymuşsa; İn-

158 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

giltere, İtalya ve Türkiye'ye NATO üzerinden füzeler yerleştirerek SSCB'yi baskı ve denetim altına almışsa, Haziran 1962'de de, SSCB'nin Küba üzerinden aynı şeyi ABD'ye yapması gündeme gelmiştir.

Ayrıca, Kruşçev'in ve Kennedy'nin iç politikadaki konumları-nın da, Küba krizinde etkili olduğunu düşünmek gerekir.

O dönemde Kruşçev'in, izlediği tarım politikası eleştiri konusu yapılmakta, "barış içinde bir arada yaşama politikası"na güven duymamakta ve kendisinin uluslararası toplantılardaki davranışları eleştiri konusu yapılmaktaydı. Bunlar, Kruşçev'in, bir taraftan iç politikadaki yerini sağlamlaştırmak istemesine, diğer taraftan da muhtemel bir dış politika başarısını bu konuda bir çözüm yolu olarak görmesine yol açmıştır. Bu koşullar, ABD'nin Berlin Duvarının inşasına engel olamaması ve başarısız Domuzlar Körfezi Harekatı ile birlikte, SSCB'nin, hem ABD'yi çevrelemeye yönelmesini beslemiş, hem de bu bağlamda Küba'yı ikna etmesini ve kullanmasını kolaylaştırmıştır. Neticede, SSCB, Haziran 1962'den itibaren, New York'u ve "Washington'u hedef alan orta menzili balistik füzeleri Küba'ya yerleştirme işine girişmiştir. Göreve geldiği ilk günlerden itibaren SSCB karşısında başarılı olamayan ve ABD'nin uluslararası politikada imaj kaybetmesini önleyemeyen, dolayısıyla kendisi de iç politikada yavaş yavaş sorgulanmaya başlanan Başkan Kennedy de, bu dönemde, aynı şekilde somut bir dış politika başarısı ile içeride ve dışarıda durumu düzeltme arayışı içinde olmuştur. Ancak, Kennedy'nin durumu, Kruşçev'in durumundan biraz farklı olmuştur. Çünkü, Kennedy, KGB içinde ABD'ye çalışan Albay Penkovsky gibi bir avantajı kullanmıştır. Albay Penkovsky'nin sağladığı, Politbüro'nun ABD'nin askeri güç olarak üstünlüğünü kabul ettiği ve krizin yönetiminin savaşın yönetimine doğru kayması halinde Sovyetlerin kesinlikle geri adım atacağı bilgisi, Kruşçev karşısında Kennedy'e ciddi avantaj ve

Osman. Metin ÖZTÜRK | 159

üstünlük sağlamıştır. Başkan Kennedy, Albay Penkovsky'nin verdiği bilgiler sayesinde, Kruşçev'in eninde sonunda pes edeceği ve bir savaşı göze alamayacağı inancı ile Küba krizinde yerini almıştır. Küba Krizini, bütün bu etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmış sürecin bir ürünü olarak görmek gerekir. . g. Bu koşullarda, Küba'da Sovyet füze tesisleri ile ilgili gizli hazırlıkların, Haziran 1962'de başladığı varsayılmıştır. ABD'nin o dönemde sıkça kullandığı U-2 keşif uçağı üzerinden elde edilen fotoğraflar ile diğer kanallardan gelen bilgiler ışığında, Sovyet füze tesislerinin bazılarının yerlerinin tespitine imkan vermiştir. Bu tespitler ışığında, o tarihte Küba'da yaklaşık 3.500 Sovyet teknisyeni'nin görev yaptığı tahmin edilmiştir. ABD Yönetimi, Haziran ayından itibaren yaptıkları tespit ve değerlendirmeleri, 4 Eylül 1962'de kısmen kamuoyu ile paylaşmış, ancak füze tespitinden söz etmemiştir. Yapılan açıklamada, eğer Küba'da saldırı amaçlı karadan kara-ya füzeler tespit edilir ise, bunun vahim bir sonuca yol açacağı uyarısında bulunmuştur. ABD, benzeri bir uyarıyı, 13 Eylül 1962 tarihinde tekrarlamıştır. Bu arada, SSCB tarafından, karşılıklı olarak, Küba'dan ve Berlin'den çekilmesini önerisinde bulunulmuş; ancak, SSCB'nin Küba'dan, ABD'nin de Berlin'den çekilmesini öngören bu öneri, 15 Ekim 1962 tarihinde ABD tarafından ret edilmiştir. Bunlar olurken, U-2 keşif uçaklarından çekilen yeni fotoğraflar ve Albay Penkovsky'den gelen yeni bilgiler ile Sovyetlerin Küba'da orta menzilli füze tesisleri inşa etmekte oldukları, inkarı mümkün olmayacak bir şekilde, net olarak ortaya çıkmıştır. ABD, elindeki bilgi ve belgelerle bunu kanıtlayacak duruma gelmiştir. Küba'daki SSCB faaliyetlerinin net bir şekilde ortaya çıkması üzerine, Başkan Kennedy, ABD'nin bu olaya mutlaka tepki vermesi gerektiğine karar vermiş ve gelişmeleri izleyip değerlendirmek üzere bir "icra komitesi" oluşturmuştur. Başkan'ın kardeşi Robert

160 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Kennedy başkanlığında oluşturulan bu komitede, Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve diğer ilgili bürokratlar yer almıştır. Bu suretle, Başkan'ın bütün zamanını krize ayırması ve ülkenin bir kriz atmosferine girmesi önlenmek istenmiştir. Krize rağmen, Başkan'ın olağan mesaisine devam etmesinin, iç ve dış kamuoyu nezdinde ABD Yönetimine avantaj sağlayacağı düşünülmüştür. SSCB'nin Küba'da yaptıkları fazla önemsenmeyerek, Amerikan halkı kriz paniğinden uzak tutulmuş ve baskıdan uzak bir kriz yönetim atmosferi oluşturulmuştur.

Krize yönelik olarak Başkan Kennedy tarafından oluşturulan komite, çalışmaları sonucunda, dört aşamalı bir strateji belirlemiştir. Bu aşamalar sırasıyla şunlardır: Öncelikle diplomasi dışı hiçbir harekette bulunulmaması; eğer bu yolla mesafe alınamaz ise, abluka uygulanması; buna rağmen SSCB Küba'daki faaliyetlerini sürdürmeye devam ederse, füze tesisleri inşa bölgelerinin bombalanması ve en son aşama olarak, bir nükleer savaş riski de göze alınarak, Küba'nın işgal edilmesi. ABD Yönetiminin izleyeceği stratejiyi bu şekilde belirlemesi, ABD tarafında bir rahatlamaya yol açmıştır.

Bu gelişmeler sırasında, Başkan Kennedy, 18 Ekim 1962'de, SSCB Dışişleri Bakanı ile bir araya gelerek bir görüşme yapmış; bu görüşmede, Başkan, ABD'nin önceki uyarılarına dikkat çekerken, Sovyet Bakan da Küba'ya saldırı yeteneği kazandıracak hiçbir girişimde bulunmadıklarını savunmuştur. Ancak, Başkan, bu görüşmede, ABD'nin elindeki bilgilerin bir kısmını Sovyet Bakan ile paylaşmış, fakat temkinli olmuştur.

SSCB tarafının bu görüşmeden sonra da Küba'daki faaliyetlerini sürdürmesi üzerine, Başkan Kennedy, daha önce tespit edilen izlenecek strateji bağlamında, ikinci aşamaya geçilmesi kararını vermiştir. 19-20 Ekim 1962 tarihlerinde yapılan toplantılar sonucunda, Küba'ya gelen ve giden gemilerin uluslararası sularda dur-

Osman Metin ÖZTÜRK | 161

durulup aranmasını içeren "deniz ablukası" uygulamasına başlanılması kararlaştırılmıştır. Ancak, bu kararın alınmasından sonra, uygulamada karşılaşılabilecek her olasılık dikkate alınarak, hava hareketi ve kara işgal hareketi hazırlıklarına da başlanılmıştır. Hava üslerinde yığınaklanmaya gidilmiş, nükleer caydırıcılığı sağlayacak unsurlar en üst düzeyde alarma geçirilmiştir. Bütün bu gelişmelerin belli bir noktaya gelmesinden sonra, 22 Ekim 1962'de, daha önce alınmış abluka kararını Amerikan kamuoyuna ve uluslararası kamuoyuna açıklamıştır. Başkan bu açıklamayı yaparken, kendisine güvenen, rahat bir profil sergilemiştir. Başkan Kennedy, bu süreç içinde, NATO'yu ve müttefiklerini, özellikle İngiliz Yönetimini, düzenli olarak bilgilendirmiş; aynı şeyi, Amerikan Devletler Teşkilatı'na da yapmıştır. Amerikan Devletler Teşkilatı, bu bilgilendirmenin de etkisinde, 23 Ekim 1962'de, hem ABD tarafından uygulamaya konulan deniz ablukasına destek verdiğini, hem de Küba'da saldırı amaçlı füze görmek istemediklerini açıklamıştır. ABD Yönetimi, krizi BM'ye taşımış ve burada bilgilendirme yapmış olmasına rağmen, BM'nin yaşananlar konusunda etkili bir eylemi olmamıştır.

Bütün bu gelişmelerden sonra, kamuoyuna açıklanan deniz ablukasını, 24 Ekim 1962 tarihinde resmen başlatılmıştır. Kararın uygulamaya başladığı ilk günde, havadan yapılan keşif sonuçlarına göre, Küba'ya yönelik olarak seyreden 25 Sovyet gemisinden 12'sinin geri döndüğü görülmüştür. Bu tespit, bir taraftan geri dönen gemilerin hamulesinin deniz ablukasına konu olduğu anlamına gelmiş, diğer taraftan da SSCB tarafı için bir kırılma noktası olmuştur. Bu gelişme, ABD Yönetiminin başlangıçta sahip olduğu bilgilerin, doğru ve güvenilir olduğunu da ortaya koymuştur. SSCB tarafının, bu suretle geri adım atmış olması, ABD Yönetimini rahatlatmıştır.

Tarafların, Küba açıklarında, uluslararası sularda bu şekilde karşı karşıya gelmesi, aynı gün BM'nin devreye girmesine ve BM

162 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Güvenlik Konseyi'nin toplanmasına yol açmıştır. Bu toplantıda, ABD'nin BM nezdindeki temsilcisi, SSCB'nin BM nezdindeki temsilcisinden, Sovyetlerin Küba'ya orta menzilli balistik füze yerleştirip yerleştirmedikleri sorusuna "evet" ya da "hayır" diye cevap vermesini istemiş; Sovyet temsilcisi cevap vermeyi ret etmiştir. Bunun üzerine, ABD temsilcisi, SSCB'nin Küba'da yaptıklarını çok net olarak ortaya koyan fotoğraf ve diğer belgeleri basın mensuplarına açıklamış, bütün bunlar radyo ve televizyonlardan canlı olarak izlenmiştir. Bu yaşananların etkisinde, yine aynı gün, BM Genel Sekreteri tarafından, taraflara çağrıda bulunulmuş; SSCB'den Küba'ya silah sevkiyatını durdurması, ABD'den de deniz ablukasına son vermesi istenmiştir. Kruşçev, bu çağrıya hemen evet derken; Kennedy, Küba'daki silahlar sökülüp götürülmeden deniz ablukasını kaldırmayacağını açıklamıştır. Yani, hayır demiştir. BM Genel Sekreteri, ertesi gün (25 Ekim 1962'de), taraflara yeni bir çağrıda bulunmuş ve onlardan, denizde çatışmadan kaçınmalarını istemiştir. Yine bu çağrıya da Kruşçev hemen evet derken, Kennedy buna koşullu evet demiştir. Kennedy, denizden ablukaya uyulmadığı takdirde çatışmanın kaçınılmaz olacağını açıklamıştır.

ABD, bütün bunlar olurken, hem Küba'da füze tesisleri inşasını izlemeye, hem de bilgilendirme ve kendisi lehine kamuoyu oluşturma faaliyetlerine devam etmiştir. SSCB tarafı da, Küba'daki faaliyetlerini sürdürmüştür.

Bu arada, ilginç bir gelişme yaşanmıştır. Washington'da SSCB Büyükelçiliğinde danışman olarak görev yapan Fomin isimli bir görevli ile Seali isimli Amerikalı bir televizyon muhabiri, bir öğlen öğünde bir araya gelmişlerdir. Bu buluşmada, Fomin tarafından, ABD'nin deniz ablukasını kaldırması ve Küba'yı işgal etmeyeceğini resmen açıklaması karşılığında, SSCB'nin füzeleri Küba'da çekileceği önerisinde bulunulmuştur. Seali, bu öneriyi ABD Yönetimine aktarmış ve ABD Yönetimi de, ABD'nin bu öneriye ilgi duy-

Osman Metin ÖZTÜRK | 163

duğunu karşı tarafa söyleme konusunda televizyon muhabiri Sea-li'yi yetkilendirmiştir. Bu, dolaylı görüşme trafiği devam ederken, bir başka ilginç gelişme daha yaşanmış; ABD Dışişleri Bakanlığına, Kruşçev'den, Fomin'in önerisini konu edinen ve başka/yeni bir koşul içermeyen bir mektup gelmiştir.

Ancak, bu ilk mektubun alınmasından hemen sonra, ABD Dışişleri Bakanlığına, aynı konuda yazılmış, fakat birinciye göre daha sert ve saldırgan bir üslupla kaleme alınmış ikinci bir mektup daha gelmiştir. Resmi kanallardan gelen bu ikinci mektup ta Kruşçev'e aittir. Mektuplarda, Küba'daki Sovyet füzelerinin çekilmesi karşılığında, ABD'den Türkiye'deki füzelerini çekmesi istenmiştir.

Sonradan anlaşılması ki, ABD tarafına gönderilmek üzere Po-litbüro'da içeriği kararlaştırılan mektuptan Kruşçev rahatsız olmuş, huzursuzluk duymuş ve savaş çıkar endişesiyle hemen oturup ken-di şahsi ve duygusal mektubunu yazmıştır. Daha sonra kaleme alın-mış olmasına rağmen, bu şahsi mektup (yani ikinci mektup), ilk mektup resmi kanalları izlediği için daha önce ABD Yönetimine ulaşmıştır. ABD tarafı, aynı içeriğe sahip bu iki mektuptan kendisi- ne ilk gelen mektubu muhatap almış ve Türkiye'deki füzeler konu-suna değinmeden, mektupta yer alan hususlar ile mutabık olduğu cevabını vermiştir. Bu arada, 27 Ekim 1962'de ortaya çıkan iki gelişme, krizin sey-ri açısından oldukça anlamlı olmuştur. Bunlardan bir tanesi, Küba üzerinde seyir halindeyken fark edilen ABD'ye ait bir U-2 keşif uçağının, Sovyet karadan havaya füzeleri ile düşürülmesidir. ABD, bu olay üzerine, bir taraftan benzeri uçuşların devam edeceğini açıklamış ve Hava Kuvvetleri ihtiyatlarını göreve çağırması; fakat U-2 keşif uçağını düşüren füzelerin fırlatıldığı tesisleri bombalama tehdidinde bulunmamıştır. Aynı gün, Sovyet hava sahasında, Sibir-ya üzerinde fark edilen, ABD'ye ait bir başka U-2 keşif uçağı ise, SSCB Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmemiş, önleme yapıl-

164 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

makla yetinilmiştir. Kruşçev, bu ikinci olayı şiddetle kınarken, Ken-nedy de özür dilemiştir. Bu gelişmeler ve ilgili beyanlar, krizin ar-tık sonlanmaya doğru yol aldığıın işaretleri olmuştur.

Nitekim, 28 Ekim 1962 tarihinde, tarafların bir anlaşmaya var-dıkları kamuoyuna açıklanmıştır. SSCB Yönetimi, füze rampaların-daki çalışmaların durdurulması, malzeme ve teçhizatın sökülmesi, füzelerin SSCB'ye geri götürülmesi talimatını vermiş ve bu konuda ABD tarafını bilgilendirmiştir. Sökme işlemi BM'nin nezaretinde gerçekleşmiş ve sökülen malzemenin götürüldüğü, gemilerin üzeri açık bırakılarak havadan fotoğraflama yoluyla denetlenmiştir. Ka-sım 1962'de, Sovyet füzelerinin Küba'dan götürülmesi işlemi ta-mamlanmıştır.

h. ABD, karşılaştığı bu krizi, kendisi lehine bir mecrada son-landırmıştır. Başka bir ifade ile ABD hedef alınarak SSCB tarafın-dan başlatılan krizden, krizi başlatan SSCB değil, krize muhatap olan ABD başarılı olarak çıkmıştır. ABD'nin krizden başarı ile çık-masının nedenleri konusunda bazı tespitler yapmak mümkündür.

Her şeyden önce, ABD tarafı, kriz ile ilgili hedefini iyi tayin et-miş, hedefi sınırlı tutmuş ve krizin sonuna kadar buna bağlı kalmış-tır. Kruşçev'i veya Castro'yu değil, Sovyet füzelerinin Küba'dan çı-karılmasını amaçlamıştır. Hedefin bu şekilde sınırlı tutulmuş olma-sı, ABD Yönetimine bir çok bakımdan avantaj sağlamıştır. İnandı-rıcılığı, ciddiyeti, samimiyeti ve kararlılığı sorgulanmadığı gibi, gü-cünü bir noktada yoğunlaştırmasına da hizmet etmiştir.

İkincisi, ABD Yönetimi, nereye kadar gidebileceğine doğru ka-rar vermiştir. Nükleer bir savaş riskini de göze alarak Küba'yı işgal etmeyi, geliştirdiği strateji içinde nihai aşama olarak öngörmüş ve bu, karşı taraf üzerinde caydırıcı bir etkiye yol açmıştır.

Osman Metin ÖZTÜRK | 165

Üçüncüsü, ABD, kriz sırasında, kuvvet kullanmada kararlı ve dikkatli olmuştur. Deniz ablukasını kararlı bir şekilde sürdürmüş; ancak, bunu yaparken, Rusların gururunu incitecek hareketlerden özellikle kaçınmıştır. Dördüncüsü, ABD tarafı, kriz süresince, düzenli bilgilendirme yaparak, taraftar kitlesini sürekli genişletmiş ve kendisi lehine bir kamuoyu oluşturmuştur. NATO, BM ve OAS'ı sürekli bilgilendir-miştir.

Beşincisi, Kennedy, kriz süresince, ileride kendisine karşı kul-lanılabilir eylemlerden uzak durmuştur. Kruşçev'e, sonradan kendisine karşı kullanılabilir imkan ve fırsatlar vermemiştir.

Altıncısı, ABD Yönetimi, kriz sırasında, savaş da dahil, her tür-lü seçeneği açık tutmuştur. Bu yönde hazırlık içinde olmuştur. ABD'nin yaptığı kuvvet kaydırmalarının, yığınaklanmanın, alarm tedbirlerinin ve ihtiyatları göreve çağırmasının, Sovyet istihbaratı tarafından fark edilmemesi düşünülemez. Bu bağlamda, askeri güç ve bu gücün belirtildiği şekillerde kullanılması, Amerikan diploma-sisinin elini güçlenilmiş ve kriz yönetiminin başarı ile sonlandırıl-masında etkili olmuştur.

Yedincisi, ABD Yönetimi, Sovyet tarafına, savaş dışında, ken-di içinde uygun açıklamaları olan başka seçenekler de bırakmıştır. Kruşçev'in, kendi kamuoyu nezdinde, krizden eli boş çıkmadığını ileri sürebilecek bir pozisyonda olmasına özen gösterilmiştir. Kü-ba'nın işgal edilmeyeceğinin ABD tarafından resmen açıklanması ve üstü kapalı bir şekilde Türkiye'deki Amerikan füzelerinin sökü-leceğinin kabul edildiğinin bildirilmesi, Kruşçev'in kendi kamu-oyuna anlatabileceği kazanımlardır. ABD'nin, Küba'ya dokunma-yacağı sözünü vermesi ve, SSCB'nin Küba'dan çekilirken nükleer yeteneğe sahip Rus İlyuşin bombardıman uçaklarından oluşan bir filoyu Küba'ya bırakması ise, Castro'nun kendi kamuoyu anlatabi-leceği kazanımlar olmuştur.

166 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

Sekizincisi, ABD, kriz süresince SSCB Yönetiminin imkan, yetenek ve niyeti konusunda kendisine güvenilir bilgiler sunan iyi bir istihbarat sistemine sahip olmuştur. Özellikle Albay Pen-kovsky'nin verdiği bilgiler, ABD Yönetimi için çok kıymetli olmuştur. ABD'nin kriz yönetiminden başarı ile çıkmasında, sahip ol-duğu güvenilir istihbarat belirleyici olmuştur.

Dokuzuncusu, ABD Yönetimi, kriz süresince SSCB tarafından gelen emareleri isabetle değerlendirmiş ve kullanmıştır.

Bütün bunlar, ABD'nin yürüttüğü kriz yönetiminden başarılı ile çıkmasını sağlamıştır. Krizin yönetimindeki bu başarısı, ulus-lararası politikada ABD'nin önünü açmıştır. Kriz öncesinde ulusla-rarası politikada imajı güçlenen taraf Kruşçev iken, krizin sonunda durumlar tersine dönmüş ve Kennedy'nin imajı güçlenmeye başla-mıştır. SSCB tarafı, ileri sürebileceği ve kullanabileceği bazı kaza-nımlara ulaşmış gözükse de, sonuçta başarısızlığa uğrayan taraf ol-muştur. Çünkü, Küba'ya füze yerleştirme girişimi başarısızlıkla so-nuçlanmış, Küba'ya füze yerleştirememiş, götürdüklerini de geri getirmek zorunda kalmıştır.

SONUÇ

Uluslararası politikanın en belirgin özelliklerinden biri, gücü öne çıkarmasıdır. Uluslararası hukukun yetersiz oluşu, mevcut ulus-lararası hukuk kurallarının uygulanmasına nezaret edecek etkin ve süreklilik arz eden, yaptırım gücüne sahip bir yapının olmayışı, is-ter istemez uluslararası politikayı güç ilişkilerinin etkisine açmakta-dır. Ancak bu tablo, Sovyetlerin dağılmasından sonra, günümüze doğru gelindikçe, daha belirgin bir hal almıştır.

Sovyetlerin dağılması ile başlayan değişim sürecinin giderek bir düzensizliğe dönüşmesi; özellikle enerji kaynakları üzerindeki mücadelenin doğrudan ve/veya dolaylı yollarla yaygın ve yoğun ha-le gelmesi; küreselleşmenin yol açtığı etnik, dinsel ve kültürel ufa-ılanmanın aşırılığı, ayrıkçılığı ve ayrımcılığı beslemesi; ABD'nin, "ben yaptım, oldu" mantığı içinde, "önleyici savunma/saldırı" kav-ramında olduğu gibi, BM'yi ve uluslararası hukuku görmezden gel-mesi, bir taraftan gücü uluslararası politikada her zamankinden da-

168 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

ha çok öne çıkarırken, diğer taraftan da uluslararası politikayı bir kaosa sürüklemiştir.

Yaşanan düzensizlik ve kaos ortamı, uzun zaman alacak olsa bile, bir şekilde düzene ulaşacaktır. Bundan şüphe duyulmamaktadır. Ancak bir düzene ulaşılan kadar yaşanacak düzensizliğin ve kaosun, ciddi risklere ve tehditlere açık olacağı (olduğu) ve bunun da aynı şekilde ülkeleri ve diğer aktörleri gelecek konusunda ciddi endişeye sevk edeceği (ettiği) de bir gerçektir.

Mevcut bu tabloyu daha vahim hale getiren bir başka ciddi et-ken de, başta ABD olmak üzere, birilerinin bu durumu bir fırsat ola-rak görmesidir. ABD'nin Ulusal Güvenlik Belgesi'nde geçen "zor-lukların fırsata dönüştürülmesi" ifadesine bu gözle bakılabilir. Ay-rıca yine ABD'nin, uluslararası politikadaki konumunu koruma te-laşı içinde, bencil, sorumluluktan uzak, hukuk ve ahlak tanımaz bir şekilde attığı adımların ve yürüttüğü deniz aşırı operasyonların da, mevcut tablonun ortaya çıkmasında pay sahibi olduğunu ifade et-mek gerekir.

Uluslararası politika dengeler yeniden şekillenmektedir ve bu şekillenme zaman alacaktır. Bu şekillenmenin içeriği/yönü konu-sunda bugünden söylenebilecek iki husustan biri ABD'nin bir çöküş sürecine girdiği, diğeri de dünyanın yeni bir kutuplaşmaya yol aldı-ğidir.

ABD, Sovyetleri ve Varşova Paktı'nı dağıtan güç olarak 1990'lı yılların başında bütün dünya için tek cazibe ve çekim mer-kezi olarak ortaya çıkmışsa da, bu durum fazla uzun ömürlü olma-mıştır. ABD, tek kutup olmanın yükünü ve sorumluluğunu taşıyamamıştır. Bütün dünyayı kontrol etme, ABD'nin ilgi ve kaynakları-nın daha fazla parçaya bölünmesine neden olmuştur. Artan askeri harcamalar, hem giderek sorgulanmaya, hem de içeride giderek ağırlaşan sosyo- ekonomik sorunların nedeni olarak görülmeye baş-lanmış. Bu arada, içeriden ve dışarıdan ABD'ye yönelen tehdit ve

Osman Metin ÖZTÜRK | 169

risklerde de bir artış olmuştur. Bu tablo, ABD'nin bir iniş/çöküş sü-recini yaşamakta olduğuna işaret eder.

Avrupa ülkeleri, Sovyetlerin dağılmasından sonra entegrasyona hız vermişler ve ABD ile olan ilişkilerini sorguladıkları bir sürecin içine girmişseler de, bir taraftan 2004'deki genişlemenin beraberin-de getirdiği uyum ve hazım sorunları, diğer taraftan AB'nin önde gelen ülkelerinden Fransa'nın, Almanya'nın, İngiltere'nin ve İspan-ya'nın bazı girişimleri, entegrasyon sürecinin hız kesmesine neden olmuştur.

ABD'nin ve AB'nin içinde bulunduğu bu durumlar, Batının kendi içindeki ayrışmayı da yavaşlatmıştır. ABD'nin, bütün dünya-da karşılaştığı güçlükleri ve sorunları aşmak için AB'nin gücüne ve birlikteliğin sağladığı sinerjiye; AB'nin de, genişlemenin neden ol-duğu sorunları çözmek için zamana, kaynaklarını ve ilgisini içeriye çevirdiği bu dönemde dışarıdan desteğe ihtiyacı vardır. Ancak, AB'nin ABD'ye olan ihtiyacı, ABD'nin AB'ye olan ihtiyacı kadar büyük, kritik ve yaşamsal değildir. AB'nin önde gelen ülkeleri ABD olmadan

başlarının çaresine bakabilecekken, ABD'nin AB ol–madan mevcut konumunu koruması ve sürdürmesi oldukça güç gözükmektedir.

Çin, Sovyetlerin dağılma sürecine girdiğini görerek, değişen koşulları ve kendi koşullarını dikkate alan yeni bir stratejik konsept geliştirmiştir. Bu konsept kapsamında, yaklaşık 20 yıldır politik, as–keri ve ekonomik açılarından istikrarlı ve dengeli bir büyüme süreci içine girmiştir. İçine girdiği bu süreç, Çin'i, uluslararası politikada her gün biraz daha öne çıkarmış ve bugün Çin, muhtemel yeni ku–tuplardan biri olarak görülmeye başlanmıştır. Çin'in bu süreci aynı şekilde devam ettirmesinin önünde, iki engel vardır. Bu engellerden birincisi, giderek artan enerji ihtiyacı ve bunun aynı oranda neden olduğu dışa bağımlılık; ikincisi de, Çin'in öne çıkmasını kendi çıkarlarına görmeyen rakipleridir. Rakiplerinin de, Çin'i enerji üze–

170 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

rinden hedef almaları kuvvetle muhtemel görülmektedir. Dolayısıyla Çin'in ne yapıp edip enerji sorununu çözmesi ve enerji ihtiyacını güven içinde karşılayacağı bir sisteme sahip olması gerekmektedir.

Fransa'nın son dönemde uluslararası politikada öne çıkması ve Çin ile geliştirdiği ilişkiler dikkat çekicidir. Bu iki ülkenin bir araya gelmelerinin ve öne çıkmalarının arkasında, her ikisinin de ABD'den duydukları rahatsızlık vardır.

Orta Asya ülkelerinin bugün ve görünür gelecek itibarıyla faz–la öne çıkmaları beklenmemelidir. Sahip oldukları enerji kaynakları, genelde homojen olmayan nüfusları, bölgeye genelde hakim or–tak siyasal kültür, bölge içi büyük güçler, diğer bazı etmenlerle bir–likte Orta Asya ülkelerine bıçak sırtında bir yaşam sunmaktadır. Or–ta Asya'da barışın ve istikrarın her durumda ve bir şekilde Çin fak–törüne bağlı olacağını söylemek mümkündür.

Doğu ve Batı kavramları, içerikleri tartışmaya açık olan kav–ramlardır. Bu kavramlar ve kavramların ifade ettiği ayrışma, genel–de ayrışmayı yapana özgüdür ve bu ayrışmada din ve coğrafya ol–guları belirleyici bir etkiye sahiptir. Bunların biraz daha somutlaştırılmış bir başka ifade şekli, Doğu ve Batı kavramlarının siyasal ni–telikli ve Batı kaynaklı olduğudur. Büyük/süper güçlerin çıkar ve hedeflerine göre şekillenen ve bu çıkar ve hedeflerdeki değişime bağlı olarak değişen kavramlardır.

Yukarıda ifade edildiği üzere, bu kavramsal ayrışmada dinin bir yeri ve rolü vardır. Öyle ki, Soğuk Savaşa kadar olan dönemde bu ayrışmada dinin çok belirgin bir yere sahip olduğu, Soğuk Savaş yıllarında dinin söz konusu ayrışmadaki işlevinin ikinci plana itildi–ği ve Soğuk Savaş sonrası dönemde dinin yeniden ve daha güçlü bir işleve sahip olarak öne çıkmış olduğu söylenebilir.

Huntington'un medeniyetler çatışması tezi, tıpkı küreselleşme gibi, ufalanmayı ve çatışmayı besleyen bir tezdır. Bir bakıma, Batı–

Osman Metin ÖZTÜRK | 171

nın güçlendirilmesine ve Batının karşısında olanların parçalanarak Batı karşısında bir engel olmaktan çıkarılmasına hizmet eder. Sov–yetlerin ve Varşova Paktı'nın dağılması ile uluslararası politikada ortaya çıkan boşluğun ABD (Batı) tarafından doldurulmasını öngö–rür. Huntington'un tezinde öncelikli çatışma alanı olarak işaret edilen coğrafya ile ABD'ye ait GOP'nin kapsadığı coğrafyanın örtüşüyor olması, bunun bir kanıtı olarak ifade edilebilir. Huntington'un tezleri, bir çok açıdan tartışmaya açıktır. Ancak 11 Eylül saldırıları–na ve Irak'taki mevcut tabloya bakıldığında, bir boyutuyla, bu olay–ların Huntington'un tezlerini teyit ettiğini söylemek de mümkündür. Söz konusu bu olaylar, Huntington'un tezinin, ABD'ye dış politika hedefleri öngördüğü ve bunun fikri alt yapısını oluşturduğu anlamı–na da alınabilir.

Günümüzde, uluslararası terörizm, uluslararası politikada sıkça kullanılan bir araç olarak öne çıkmıştır.

Uluslararası ilişkiler, ulus–lararası terörizm ve küreselleşme arasında bir ortak nokta bulun–maktadır ve bu nokta da devletle ilgilidir. Uluslararası ilişkiler, için–de/etrafında devletin yer aldığı ilişkilerdir. Küreselleşme, ulus dev–letleri hedef alır. Uluslararası terörizm ise, ulus devletlerin güçsüz–lüğünden beslenir ve güç alır. Küreselleşmenin ve terörizmin ABD'nin uluslararası ilişkilerinde çok belirgin bir yere sahip oldu–ğunu hatırlamakta yarar vardır.

Uluslararası terörizm, ABD'nin yeni "öteki" olarak sarıldığı bir olgu olma özelliğini taşır. Sovyetlerin dağılması ve Varşova Pak–tı'nın çökmesi, ABD'nin gücünün zirvede ve tek kutup olduğunun işaretidir. Dağıtmak ve çökertmek ABD'yi bu noktaya taşımıştır. Fakat ABD, gerçekte, kendisini o noktaya taşıyanı, yani ABD'yi ABD yapan unsurları dağıtmış ve çökertmiştir. Başka bir ifade ile, ABD, kendisini yaratan "öteki"ni kaybetmiştir. Kaybettiği için de, zirvede ve tek kutup olma konumu çok kısa sürmüş, hızlı bir iniş/çöküş süreci içine girmiştir. ABD'nin terörizme yeni "öteki" iş–

172 | AMERİKA ÇÖKERKEN Yeni Kutuplaşma

levini yüklemeye soyunması, bu iniş/çöküş sürecini durdurmaya yöneliktir.

ABD'nin yaşadığı 11 Eylül hadisesi ve sonrasında cereyan edenler, özellikle ABD'nin terörizmle mücadeleyi savaş olarak ni–telemesi, bir taraftan ABD'nin kendisi dışında kalanların terörizmi olduğundan çok daha büyük bir tehdit ve tehlike olarak algılanma–sına, diğer taraftan da ABD'nin bu tehdit ve riskle mücadele edebi–lecek tek güç olarak görülmesine neden olmuştur. Bu arada, terör örgüt ve faaliyetleri ile ABD arasında ciddi ilişkiler olduğunun dü–şünülmesine neden olan ciddi işaretler de çoğalmıştır. ABD, bunlar–la iniş/çöküş sürecini durdurma ve eski gücüne ulaşma peşindedir.

ABD'nin terör örgüt ve faaliyetleri ile olduğu düşünölen ilişki–si, giderek altında ezilmeye başladığı maliyet sorununu aşmasına hizmet etmektedir. Amaç–araç dengesizliği, artık ABD için de söz konusudur ve bu dengesizliği yansıtan sapma açısı her gün biraz da–ha büyümektedir. ABD'nin, ucuz bir dış politika aracı olarak bili–nen terörizmi kullanır hale geldiğinin kabul edilmesi, çöküş süreci–nin bir ifadesidir. Diğer tarafından terörizmle mücadele de, ABD'ye istemediği kadar geniş bir müdahale alanı sunmuştur. Ancak ekono–mik sorunları, ABD'nin kendisine sunulan bu imkanı değerlendir–mesine müsaade etmemektedir. ABD'nin güncel uluslararası ilişkileri ile terörizm arasında böyle bir bağ kurulur iken, Türkiye'nin uluslararası ilişkileri ile te–rörizm arasında tam tersi yönde bir bağ kurulabilmektedir. ABD, te–rörizmi ve terörizmle mücadeleyi kendi ulusal hedef ve çıkarları yo–lunda bir araç olarak kullanırken, Türkiye, bu kullanımın hedefi du–rumunda olmuştur. Üstelik sadece ABD tarafından da değil. Kom–şuları, dost, müttefik ve kardeş bilinen bir çok aktör tarafından...

Son dönemde ekonomi ile uluslararası ilişkiler arasındaki ba–ğımlılık dikkat çekicidir. Bu bağımlılığın son dönemde artmış olma–sının arkasında, Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan konjonktü–

Osman Metin ÖZTÜRK | 173

rün ciddi payının olduğu muhakkaktır. Bir taraftan ölkelerin ulus–lararası ilişkilerinde ve dış politikalarında ekonomik konuların ve araçların dün göre daha çok öne çıkması, diğer taraftan ölkelerin uluslararası ilişkilerinin ve dış politikalarının ekonomik hedefler ve konular etrafında şekillenmesi, doğal olarak söz konusu bağımlılığı öne çıkarmıştır. Amerikan Silahlı Kuvvetlerine yüklenen misyon ile Rusya'nın Gazprom'u taşıdığı nokta, bu belirtilenler için iyi birer örnektir. Silah satışlarının, enerji kaynaklarının fiyatları ile oynama–nın, uluslararası kredi derecelendirme kurumlarının verdikleri not–ların ve benzeri daha bir çok hususun, uluslararası ilişkiler ve dış politikadaki işlevleri, düne göre, bugün daha çok öne çıkmıştır.

Sovyetlerin dağılması ile ortaya çıkan ortamın öne çıkardığı bir diğer olgu da kriz yönetimidir.

Küreselleşmenin tetiklediği ayrılık–çılığın, aşırıcılığın ve ayrımcılığın neden olduğu sorunlar, ağır ma–liyetin ve kamuoyundan gelen tepkinin etkisinde askeri gücü kul–lanma imkanın zayıflaması, koşulların yumuşak gücün etkin ve yo–ğun kullanımına elverişli olması, ölkeleri ulusal hedef ve çıkartan için kriz yönetimini daha çok kullanmaya itmıştır. Çünkü kriz yöne–timi, sorunların çözülmesini, ulusal hedeflere ulaşılmasını ve ulusal çıkarların korunmasını, savaşın yönetimine geçilmeden mümkün kılmaktadır.